

Voices from the Field

Press Freedom in Nepal from the CPA to the
Constituent Assembly

Voices from the Field

Press Freedom in Nepal from the CPA to the Constituent Assembly

This volume prepared by the Forum of Development Journalists (FODEJ) on the occasion of World Press Freedom Day 2008 contains research and analysis on the state of press freedom in Nepal both in the past and in the present.

The authors are responsible for the choice and the presentation of the facts contained in this publication and for the opinions expressed therein, which are not necessarily those of UNESCO and do not commit the Organization. The designations employed and the presentation of materials throughout this publications do not imply the expression of any opinion on the part of UNESCO concerning the legal status of any country, city or area or of its authorities, or concerning the delimitation of its frontiers.

Published in 2008 by

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Kathmandu Office

ISBN 978-9937-8075-5-5

Illustrations@UNESCO/Dewendra Pandey

Layout Design and Printed by

Office Support Service Centre Chhapakhana P. Ltd

For more information please contact

UNESCO Kathmandu
P.O. Box 14391
Jawalakhel, Lalitpur
Kathmandu
NEPAL
E-mail: kathmandu@unesco.org
Tel: +977-1-5554-396/769
Fax: +977-1-5554-450
Website : www.unesco.org/kathmandu

Forum of Development
Journalists (FODEJ)
P.O. Box 8973 NPC 609
New Baneshwor
Kathmandu
NEPAL
E-mail: fodejnepal@gmail.com
Tel/Fax: +977-1-6207047
Website: www.fodej.org.np

About this Publication

This volume published on the occasion of World Press Freedom Day contains factual analysis of the state of press freedom in Nepal both in the past and in the present situation. The contents presented are published after thorough research, investigation and study of secondary materials. Relevant statistics and figures have been included in the publication to make it easy for study. Besides presenting the current situation of journalists belonging to marginalized communities, the volume also contains suggestions to help improve the situation of press freedom in the future.

All the statistics, incidents and opinions presented here are based on field research and are collected from different primary and secondary sources. The cases included in this publication are based on the personal experiences of journalists working in various parts of the country.

We hope the publication will help make the slogan of World Press Freedom Day 2008 “Freedom of Expression, Access and Empowerment” relevant to the present situation of Nepal.

Forum of Development Journalists (FODEJ)

29 April 2008

Acknowledgments

We sincerely thank the UNESCO office in Kathmandu which as in 2007, supported us in developing this publication on the occasion of World Press Freedom Day 2008 even this year. We are particularly grateful to Dr Colin Kaiser, Head of Office and UNESCO Representative to Nepal for his support and recognition of our work. We are equally grateful to the UNESCO Programme Officer Serena Pepino for her valuable advice and assistance from the very start of this research work to its final publication. Many thanks are due to Tara Nath Dahal, the former president of Federation of Nepalese Journalists (FNJ) and the current president of Rastriya Samachar Samiti (RSS), the national news agency in Nepal, for providing us his thoughts on the current state of press freedom. We are equally indebted to Bishnu Nisthuri, president of FNJ, for sharing his experience on the state of media.

Likewise, our special thanks go to journalist Rekha Kusum Regmi of the RSS for her research on issues of women journalists and Sanjeev Ghimire of Freedom Forum for his helpful information on legal aspects of media in Nepal. Thanks are due to journalist Hira Lal Bishwokarma for his help in bringing out the issue of Dalit journalists and also for editing the Nepali version of the text. We express heartfelt gratitude to journalist Kosh Raj Koirala of The Kathmandu Post for his relentless support in developing the concept of the publication and for conducting researches and also editing English version of the booklet. Journalist Saroj Raj Adhikari of Nepal Weekly deserves our sincere thanks for his research on Tarai movement and its impact on media houses and journalists. We are indebted to Kiran Kharel, Shyam Adhikari, Pratima Biwas Rai, Ram Bhattarai, Tanka Khanal, Gopal Shubechhu, Yasoda Baral, Muna Giri and Durga Mainali for their help in research and in collecting secondary data. We are also thankful to Dewendra Pandey who has skillfully illustrated the publication. The booklet could not have been brought to this form had it not been for our district representatives and their timely coordination. Finally, we would like thank all our colleagues who enthusiastically shared their stories and provided us with primary information. We sincerely express our gratitude to all concerned organizations as well as our members and journalists, friends for their help in course of undertaking of this task.

Arjun Bhattarai
President
Forum of Development Journalists (FODEJ)
29 April 2008

Foreword by UNESCO Kathmandu

Last year the UNESCO Kathmandu Office supported FODEJ for the organization of World Press Freedom Day, celebrated yearly since the decision of the General Assembly of the United Nations in 1993. Given the decisive political progress that had been made in Nepal, with the peace agreement of 2006, we felt that attention should be given to the issues of press freedom, which will themselves be critical to the stabilization of Nepal and its transition to a full-fledged democracy. This year we have once again decided to turn to FODEJ, in order to ascertain what progress has been made over this period, and what kinds of blockages still remain.

This year the theme of World Press Freedom Day is 'Freedom of Expression, Access and Empowerment', and it is extremely timely. Nepal has just gone to the polls and elected its Constituent Assembly. Over the next two years the country will be the scene of wide and certainly impassioned debate about the constitution and the structures that will be established in view of consolidating democracy and also ensuring that the development of Nepal which, though often impressive, has been characterized by numerous bottlenecks, both social and political. The role of the media over this period will be capital, because it should ensure the continuous flow of pertinent information to the people of the country, who will consequently also be able to influence the course of events through their elected leaders and the strong civil society organizations that characterize Nepal.

The study of FODEJ that UNESCO has funded serves several functions. The testimonies of journalists from the period of April 2007 to May 2008, reveal that the serious threats that darken the work of journalists are still all too alive and well. Physical intimidation, physical violence, and impunity for those who seek to obstruct journalists in their daily work, are widespread. In these pages journalists argue for the real embedding of press freedom, not only in the constitution, but in government and institutional practice. Moreover, the problems of women journalists and Dalit journalists remind us that old social attitudes are equally alive and well. In both cases one can have nothing but admiration for the courage of journalists – who are also poorly paid, insecure in their employment, and hampered in their physical movement. The contributors to this text have many ideas about how to progress forward. They are also aware that the period of stabilization will raise all sorts of issues about press freedom, and the access of the public to information, in the context of constitutional discussions. There may be temptations to restrict both, but the complete enjoyment of both is essential to the future well-being of Nepalese democracy and the Nepalese people.

In line with its mandate to “promote the free flow of ideas by word and image”, UNESCO has played an important role in advocating press freedom in Nepal. It has also done pioneering work in the establishment of Community Media Centers, necessary for the empowerment of the people of this country, and in the training of journalists for responsible journalism. It will continue this work, in cooperation with journalists, federations of journalist, communities and its international partners.

We sincerely hope that the study of FODEJ, carried out rapidly in “real time”, and in the real conditions of work, will provide stimulation and food for thought over the coming months.

Colin Kaiser

Head of Office and UNESCO Representative to Nepal

Acronyms

APF	Armed Police Force
ATMM	Akhil Tarai Mukti Morcha
CA	Constituent Assembly
CPN	Communist Party of Nepal
CSO	Civil Society Organization
DDC	District Development Committee
DoI	Department of Information
FODEJ	Forum of Development Journalists
FM	Frequency Modulation
FNJ	Federation of Nepalese Journalists
Govt	Government
HUREC	Human Rights and Environmental Education Centre
INSEC	Informal Sector Service Centre
JTMM	Janatantrik Tarai Mukti Morcha
LDO	Local Development Officer
Mao	Maoist
MPRF	Madhesi People's Rights Forum
MMT	Madhesi Mukti Tigers
MNLF	Madhesi National Liberation Front
MTN	Madhesi Tiger Nepal
NDA	Nepal Defense Army
NC	Nepali Congress
NMC	National Medical Collage
NTV	Nepal Television
PP	Political Parties
RSS	Rastriya Samachar Samiti
STJMM	Sanyukta Tarai Janatantrik Mukti Morcha
SLRP	Sanghiya Limbuwan Rajya Parishad
TA	Tarai Army
TC	Tarai Cobra
TMLP	Tarai Madesh Loktantric Party
UG	Unidentified Group
UML	United Marxist and Liniest
UN	United Nation
UNMIN	United Mission in Nepal
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VDC	Village Development Committee
WJA	Working Journalists Act
WWJ	Working Women Journalists
YCL	Young Communist League

Contents

	Page
Background	1
Voices of Journalists	3
Review of the State of Press Freedom	14
The Tarai: Journalism amidst Threats	19
Media Freedom Violations during the Constituent Assembly Election	23
The Growing Trend of Impunity	26
Press Freedom in the Manifestoes of Political Parties	27
Some Legal Aspects Related to Freedom of Press	28
The Situation of Dalit Journalists: an Analysis	32
The Situation, Challenges and Potential of Women Journalists	35
Conclusion and Recommendations	39
References	43

Background

The Nepali media had felt reassured about press freedom to some extent after the Interim Constitution 2063 BS fully guaranteed it. There has been clear provision for press, broadcast and publications rights in Article 15 of the Interim Constitution. However, it failed to mention what kinds of punishment and fines would be taken against those involved in violations of press freedom. This has made it easy for press freedom violators to evade punishment. There are many incidents where perpetrators of press freedom have gone unpunished, despite clear evidence of their involvement in attacks against journalists and vandalism of media houses. These types of incidents have fostered the culture of impunity and contributed to weaken the very existence of the free press in Nepal.

There are still numerous legal complications and obstructions in the media sector, which has already established itself as the fourth organ of the state. Though the number of commissions formed by the government to recommend suggestions for the improvement of media sector has grown to over half a dozen, they have failed to make any differences except immediate popularity. There are no specific programs on professional development and safety of journalists and media houses outside Kathmandu

Valley. This has not only led to closure of media houses, but also has given rise to the displacement of journalists from their profession. The media sector, which was badly affected by the decade-long Maoist insurgency, has not found a conducive environment for growth even after the success of the recent democratic uprising in April 2006. The press had to undergo various kinds of difficulties in the eastern hills and the Tarai region in the past one year. Worse, there have not been any programs to provide compensation to vandalized media houses, relief to the dependants of journalists killed and treatment and means of sustenance to those journalists rendered physically disabled in course of the Maoist conflict.

It is the duty of the government, political parties and civil society in every country to assimilate the values of people's rights to information, press freedom, human rights principles and other fundamental rights. Likewise, it is the duty of a democratic government to formulate appropriate policies and bring them into implementation to help journalists easily access information. The media sector continues to fall victim to the attacks of government, political parties and civil society. There have been incidents of lootings, kidnappings, threats, physical assaults, obstruction in publications, and vandalism of press

vehicles by various groups. Psychological threats from various groups continue against journalists working outside Kathmandu Valley. The media sector is facing somewhat different types of problems and

challenges as compared to the conflict situation. These have caused obstructions in the booming media sector and also mocked the internationally recognized values of press freedom.

Voices of Journalists

Bhim Prasad Gurung - Rupandehi

Working as a journalist with Radio Lumbini for the last five years, Bhim Prasad Gurung has closely observed the ups and downs of journalism. He has also fallen prey to many anti-press activities in course of his journalism career. One of the most unimaginable incidents took place in 2064 Aswin 26. An unidentified armed gang attacked him while he was sleeping at home. The gang shot at least three rounds of bullets at him. Two of them pierced his abdomen, while another left him with a leg injury. "The assailants did not stop targeting me even when I reached the house next to me with the help of my son Sanjay. They hurled a bomb and left me injured on my feet. I could save myself from further attacks by hiding in the cowshed and toilet. The armed gang also manhandled my parents, sister-in-law, spouse and children. All were injured," he said.

Though it is still unclear as to who opened fire, the nature of the attack does not make us comfortable to say they were looters. There was no need to open fire and hurl bombs, as my parents had asked them to take whatever they wanted, but leave all family members unharmed. "There seems some prejudiced action behind the attack, as I was selectively targeted," he adds.

Nobody immediately came to rescue due to the repeated sounds of bombs and bullets. According to Gurung, it took a long time for villagers to get

organized and react. Initially, villagers thought that it was the repetition of the Kapilbastu riot that took place a few months earlier. Though there were three mobiles and a land-line telephone at home, family members were unable to contact anyone until 12 p.m. However, the villagers came to notice the incident through the sounds of bombs and the vandalism of the doors of the house. "They [the assailants] left the scene after 15 minutes. Then I came back to my home and asked my family members to call an ambulance. Realizing that it would take a long time, later I asked my friend to drop me at the hospital by motorcycle. I was brought to Butawal Hospital and subsequently shifted to Bhairahawa Medical College, Bharatpur Medical College and at last to TU Teaching Hospital, Maharajgunj, with the support of my family and kin," he adds.

From his hospital bed Gurung asked family members not to lodge any complaint with police, as he was aware that the police had failed to apprehend the murderers of journalist Birendra Kumar Sah. However, local police made his father lodge a complaint, saying that they had arrested the persons behind the attacks.

Although the Federation of Nepalese Journalists (FNJ) requested the Home Ministry for compensation, Gurung has not yet received compensation. He has had to face different obstacles after he was hospitalized for four months after the incident. He has been facing

economic hardship due to his poor financial condition, as he is not able to work properly and drive a motorcycle these days. His family and kin are mentally affected after the incident and all of them suggest migrating to another place for security reasons. The looting and the cost he incurred for medical treatment has broken the financial backbone of the family. Worse, there was a rumor that the assailants would finish him off if he returned to village after treatment. This has put him through constant mental torture.

Gurung says that security threats to working journalists, who hardly manage to make both ends meet, is increasing day by day. It is a common problem of journalists not to get necessary allowance from their respective media houses and guarantees for their safety. “The government’s failure to take action against the guilty involved in attacking me not only means an attempt to promote the state of impunity, but also an attempt to eliminate the existence of independent media persons,” he says.

Priyanka Pandey- Birgunj

Priyanka Pandey, who has been involved in journalism for the last two years, is a prominent journalist in the Tarai region. She says that she has become a journalist in order to expose the issues of the Tarai. “My initial days in journalism were very difficult, as I am a woman from the region. There were not much family support and inspiration for this profession either. But as I started working I gradually

began getting support from both family and society,” she says.

Now, her morale is high. She is happy to be a woman journalist, as she gets the chance to travel outside and attend seminars and training programs. However, she is not satisfied with the salary she is getting. “It is just pocket expenses,” she adds.

Though she gets excited while talking about journalism, she feels a bit apprehensive when asked about the challenges of journalism. She says that there are many challenges to women journalists.

One of the incidents was most unforgettable in her journalism career so far. “It was on 9 September 2007. “While I was on my way home from the FM station, some unidentified boys followed me on a motorcycle. Later they struck me with the bike, leaving me to fall unconscious on the ground and took away my mobile set and money,” she recalls.

According to her, local people rushed her to a nearby health-post where she gained consciousness four hours later. This incident has created mental troubles for her. She finds it difficult even to walk alone over four months after the incident. Her family also began putting pressure on her not to go out for reporting.

She feels that there are many challenges for women journalists and that they have to fight boldly against them. She did not formally inform the Federation of Nepalese Journalists and media house she was working with

about the incident, as she felt uncomfortable in doing so. Different questions, such as why they attacked her, who they were and what their motive was, come across her mind time and time again.

However, she is convinced that women journalists in conflict situations face several challenges and difficulties. “Neighbors and family perceive us negatively if we ask a male co-worker to drop us at home by motorcycle in the evening,” Priyanka adds.

But she is lucky to have a supportive family. She says that her family has always provided support and inspiration. She finds it difficult when she is the only woman journalist among a group of journalists during reporting. “But the staff of the FM station, local intellectuals and civil society members always give me inspiration to work more actively,” she adds.

She has to face problems for transportation when she has to go on reporting assignments in far away

places, as she does not know how to drive a motorcycle. Despite all these odds, she says that she enjoys the profession.

Priyanka has a different view about the condition of journalists during the Tarai movement. She says, “Only those journalist and media houses that were against the Tarai protest faced problems. Since I always wanted to underline the strength of the protest, I did not face any difficulties. I rather got support from all sides,” she adds.

In her view, security is a major challenge of the journalism sector. She suggests that stern action be taken against people involved in violating press freedom. According to her, it is equally necessary to put journalism on the school curriculum alongside other subjects in order to inform society and create awareness about journalism.

Pratima Biwas Rai —Sunsari

Pratima Biwas Rai, a women journalist working in the Eastern region, regards political instability and power-centered

journalism as major challenges to journalism in Nepal. “Compared to last year, businesses have been further paralyzed this year due to transport strikes called during the Tarai movement,” she says. “It is difficult to express the mental and physical torture left by the strikes. Though the situation is getting normal to some extent, this is not a situation we can be fully confident about.”

She argues that the incidents of kidnappings, lootings, arsons and threats against journalists have not gone down, even after the restoration of Loktantra in April 2006. She believes that new types of threats against journalists have emerged now. Though the situation is no longer as difficult as it was during the conflict period, women journalists still have to face different kinds of challenges created by family, society, economy and politics.

She admits that the financial crisis has made problems for her, even though she has been able to garner inspiration from society as a women journalist and publish a newspaper on her own. It is difficult to support oneself through journalism, since the market for journalism outside Kathmandu Valley is quite small, and means and resources also meager. She feels that local newspapers are not faring well, as they are frequently shut down due to security reasons.

Rai says that the situation has improved a bit compared to last year. “I have not been displaced as in the previous year. At least I have been working throughout the struggles this year,” she

adds. As the number of women journalists in the Eastern region is quite small, her area of interests has been to give priority to issues pertaining to women and to expose problems related to indigenous women. She has now been able to develop leadership skills as well. She says that she is making her mind up to work for the FNJ in the near future.

She is optimistic that a significantly large number of women candidates elected for the CA will work for the welfare of women journalists. She emphasizes the need for commitment from all political parties not to hinder press freedom on any occasion, to respect universal norms and to formulate and implement clear policies to safeguard press freedom.

Sita Adhikari - Dhading

Sita Adhikari, who started her journalism career some six years ago, believes that the state of press freedom is gradually improving, but it is not yet satisfactory. “The situation is not like before, but it is not yet fully free. Time and time again the cadres of Maoist affiliated Young Communist League (YCL) threaten journalists,” she says.

She shared her bitter experience of being threatened by YCL cadres for disseminating news about seizing ballot boxes during the CA election on 10 April. The issues of threats are minor, since journalists were used to facing even more difficult situations during the decade-long Maoist conflict. “Most journalists were targeted both by the state party and Maoists during the conflict situation.

The situation has improved a lot these days,” she says.

Unlike last year, she did not have to face threats and pressure over published news this year. She covered news of the protest launched by discontented users of the road around district headquarters after the road, blacktopped a month earlier, broke down completely. She still remembers the incident of enraged locals reaching LDO with pieces of broken road as a ‘gift.’ She says that she will never forget the incident of misbehavior by officials at a local hospital after news was published on the condition of the hospital.

Adhikari says that almost all journalists had to face hardships during the CA election on 10 April. “Journalists didn’t get easy entry to polling centers. Nor did they easily get vehicle passes. There was also no easy access to vote-counting centers for news collection. This is clear evidence of denying the people’s right to information and of violations of press freedom,” she adds.

Despite all these odds, Adhikari is satisfied with her profession. As a women journalist, she has more opportunities at hand. However, she feels a bit uncomfortable as the attitude of society towards women journalists has not yet changed. “Boys start teasing me, especially while taking photographs and they also demonstrate a bit of unpleasant behavior.

Sometimes they also use obscene language while walking in the streets.

These types of incidents hurt me severely and I feel really sad about them,” she further says.

In fact, these are common problems for all women journalists. She has been requesting all concerned not to repeat these kinds of incidents. She has even made verbal complaints to the FNJ district chapter, local leaders of political parties, civil society, and the local administration about these types of incidents. However, there have not been effective measures taken so far to curb these incidents.

She feels that the major challenges to women journalists are the attitude of the society to them and difficulties in mobility. She complains that women journalists are not paid equally to their male counterparts even as they also work day and night.

She feels that it is necessary to provide facilities and introduce programs by giving special priority to women journalists. “The government or concerned media houses should provide at least a telephone, fax and transport fare to journalists. The main concern of journalists now is their safety,” she adds. The reasons behind continued threats and pressure against journalists to disclose sources are the lack of implementation of existing legal provisions. Referring to the incident she had to face last year, she says, “There was no action against those guilty of the incident. Rather this has boosted the morale of such persons.”

Madhav Basnet — Kathmandu

Journalist Madhav Basnet has been working with weekly newspapers for three years now. Working in a weekly newspaper he has had to face frequent threats and intimidation. He still remembers an incident that occurred on 14 August 14 2007. “I had made a report on Maoists, but it was based on truth, facts and evidence,” he says.

According to him, some 20 YCL cadres stormed into his media house over the news report in the daytime

and threatened that he should accompany them. “When I refused to give in to their demand, they attempted to kidnap me and issue threats against my life. They later left the scene as I defended myself without fear,” Basnet recalls.

But that was not the end. Maoist cadres gave him a call a few days later and warned that they would not spare him if he continued publishing similar news items. “We spared you once, but you will not get a chance to escape from

us next time,” he quotes Maoist cadres as threatening him.

It is almost like a daily routine for him to receive Maoist threats these days. Apprehensive of further trouble, he lodged a complaint with the security chiefs and those in charge of the Maoist-affiliated Young Communist League. He even knocked on the door of the United Nations Office of High Commissioner for Human Rights, the FNJ and other human rights organizations. “But none them paid any heed to my problem,” he complains.

Basnet is left with constant mental torture following the incident. He was called by the YCL in charge for dialogue but he refused, as the news was based on fact. As a result, he was physically attacked at Banasthali area in Kathmandu. It was some 15 days after the incident. An unidentified person called him over the mobile phone and threatened him again, saying, “You got punishment for running behind us.”

These types of threats did not stop even after the CA elections. According to him, YCL cadres telephoned him from Okhaldhunga and shared information about their victory in a rude manner.

Basnet believes that such incidents are caused mainly due to the growing state of impunity. He feels that lack of legal action against the guilty and encouragement to such persons from

the administration are behind growing instances of attacks against journalists. He believes that, in some cases, journalists themselves are also responsible for these types of incidents. His analysis is that some journalists are motivated by their personal interest instead of the desire to disseminate free and fair news based on facts.

He suggests that unity among journalists is a must to safeguard press freedom. Likewise, both state and media houses should take initiatives to develop professionalism in journalism, the government should punish those involved in violating press freedom and political party leaders should discourage the practices of influencing journalists in their favor.

Jhalak Gaire-Nepalgunj

Working as a journalist for the last 15 years in Mid-western Nepal, Jhalak Gaire has closely observed the Madhes movement. He still has fresh memories of being manhandled by Madhesi protestors. Gaire says that he was subjected to repeated threats and coercion by protestors during the movement. When the organizers of the protest, the Madhesi People’s Rights Forum and Madhesi Mukti Tigers, were informed, the district-based leaders would express commitment to not to let similar incidents happen again, while denying their party cadres’ involvement in such incidents.

Last year, Gaire's motorcycle was vandalized in the Dhambojhi area in Nepalgunj when he was on a reporting assignment. A few days later, the motorcycle was stolen from his office. The stolen motorcycle is yet to be found. According to him, protestors also torched the motorcycle of his colleague, Sama Thapa, at local Tribhuwan Chowk. He expresses surprise as the incidents of vandalism and arsons continue to take place despite commitment from protest organizers to avoid repeating similar incidents.

"It was not only me. Almost all journalists felt insecure to go to Tribhuwan Chowk during the Madhes movement. This made journalists unable to bring factual news about the behavior of police and protestors to light. Newspaper publications were forced to shut down for weeks during the Madhes movement," he says.

According to him, these types of incidents have not only had physical and mental effects, but they have also added financial challenges. He says that his family is putting pressure on him to quit the job due to the growing frequency of these types of incidents. He is determined to continue with the profession despite all these odds. He points out the need to take concrete initiatives for the safety of working journalists. "The government should be serious over the safety of journalists. Political parties should also be responsible and accountable and the guilty should be brought to justice," he adds.

Manoj Sah-Janakpur

Manoj Sah, 41, has been active in journalism for 25 years now. He has already worked for *Rastriya Samachary Samit* (RSS), *Himalaya Times*, *Jagaran*, *Sandhayakalin* and Radio Nepal, among other media. Currently, he is working as a freelance journalist. People in Janakpur, where he is based, recognize him not only by his name, but also through his reporting on beating corruption. "I have forgotten about family life and have not even got married after I got involved in journalism career. I am enjoying the profession," he says.

Sah's main interest is to uncover corruption about land belonging to temples, *Guthi* and government land and to disseminate news about them. As the reporting involves many challenges, Sah says his life is at risk. He continues to receive direct threats and threats over the phone. However, one of the incidents, which occurred on 17 January 2008, is unforgettable to him. "Some 12 persons brandishing khukuris pounced on me while I was returning home. They verbally abused me for writing news and began indiscriminately hitting me on my arms and head with khukuris. As I started shouting aloud for help, they left me in an unconscious state," he recalls.

According to him, locals and his friends later helped him reach the hospital. "I hardly managed to remain alive. But the cost incurred during

treatment has put my profession in crisis. My financial condition is also getting worse day by day,” he adds.

Sah claims that the mastermind behind the incident was a priest at the local temple. Even as he lodged a complaint about this to local authorities, the main accused party has managed to be free, being hand in glove with police and the local administration. “Since the administration itself is involved in the irregularities of temple funds and their *Guthis*, how would they give me justice? Instead they remind me that reporting such news would not be good for me,” he says.

Sah has informed local media persons, human rights organizations and both national and international human rights organizations that his life is at risk. Pressure has mounted on the local administration for his safety. Although the local administration has assured him that police personnel will be sent for help if he makes a request to this effect, he continues to feel insecure.

He has become very weak due to deep injuries to his hand and head. He feels mentally tortured for having to visit big hospitals in the Kathmandu Valley time and time again for treatment. “I am fed up getting treatment. It will take a huge amount of money to get fully recuperated. I have managed to collect only Rs 20,000 for help and some other funds on loan,” he adds.

Despite all these odds, Sah is determined to continue the profession of journalism in the same reporting beat. Sah has been repeatedly turning down the offers of his assailants that they would provide him a piece of land and also money if he stopped writing news on them. “My first duty is to build a society free of corruption. No matter if I have to sacrifice my life, I would never fall victim to my personal greed and avarice,” he says.

Sah says his family has started putting pressure to quit the profession for fear of further attacks. “On the one hand, it is difficult to sustain as a journalist, while on the other hand, journalists have to undergo constant threats, intimidation and fear. My journey in journalism would continue despite all these things,” he further says.

Sah believes that it is necessary to separate journalism from politics to make it fair and professional. He also points out the need to create conducive environment for journalists and media houses to work without threats, intimidation and interference, formulate clear legal provisions for the safety of journalists and take punishment to guilty involved in press freedom violation after investigation any such incidents.

Review of the State of Press Freedom in Nepal

The Nepali media underwent serious challenges, due to internal conflicts unleashed by the Maoist insurgency and during King Gyanendra's direct regime. Several journalists lost their lives, thousands of media workers were arrested, while a large number of journalists were abducted, attacked and intimidated during that time. There were also cases of looting, vandalism and arson of media vehicles and offices during the period. Thus journalists faced terrifying nightmares throughout the Maoist insurgency and the King's regime.

Despite such troublesome days, Nepali journalists always remained active in raising the people's voice and they never gave up their struggle for press freedom. They never surrendered to autocrats nor did they advocate in favor of any of the fighting forces. They always kept on raising their voice

for democracy. Therefore, Nepali journalists were admired in and outside the country for the daring role they played during the people's movement.

Media workers were hopeful that they will have freedom to function after the success of people's movement and the restoration of democracy. But, if we analyze the incidents that took place even after the enforcement of the interim constitution until the day the CA polls were held, we still come up against a serious question, "Is the Nepali press really free?"

When we study the series of incidents taking place in the media sector after the establishment of democracy, we can put the state, political parties and civic organizations who claim to be loktantrik (democratic) at the top of the list of press freedom violators. Let's examine some incidents.

On 18 June 2007, a police inspector threatened to kill journalist Pavitra Khadka if the latter refused to disclose the sources of a news item that she had published. Likewise, on 24 November, an armed police official arrested Govind Ghimire, a journalist based in Sunsari, and threatened to kill Ghimire on the charges of publishing news about him. Journalists working with state-run Gorkhapatra Corporation were sacked from the organization by the management. On 13 August, police intervened in a sit-in protest peacefully staged by the

sacked journalists and arrested 30 media workers.

Journalists had hard times while covering the historic event of the CA polls held on 10 April, since the authorities provided a very limited number of permission cards and vehicle passes, which were essential to move around the polling stations for media persons.

The incidents that happened due to the government itself are only the tip of the iceberg. Such a scenario created

mainly by the behavior of the law-enforcing agencies has made media persons more worried.

Sister wings of political parties, government authorities and international missions are also found active in violating press freedom. Student activists close to CPN-UML in the Tanahu district threatened journalist Prem Prasad Poudel for publishing a news item about the Free Students Union on 14 December. On 15 July, the local District Agriculture Development Officer in Udaypur threatened local journalist Lila Prasad Niroula when the latter reached the office to covering the news. Likewise, on 3 March 2008 staffers of the United Mission in Nepal (UNMIN) misbehaved towards a Kavre-based journalist while covering the news about the tragic accident of the UNMIN helicopter crash.

Such incidents were provoked by the authorities themselves who are responsible in protecting press freedom. Such incidents encourage those who want to suppress the media. Therefore, concerned authorities should strictly stop such incidents on their part and immediately take stern action against the guilty.

Maoist sister organizations are still in the forefront of violating press freedom even after signing the peace accord made between the government and the CPN (Maoist). A Kanchanpur-based journalist Prakash Thakuri has been missing from his rented room in Mahendranagar in the district since July 5, 2007. According to his family members, he was allegedly abducted by some local Maoist cadres. However, the Maoists have so far claimed that

they were not behind the incident. Recently, the local Maoist leader elected at the CA elections has announced he will help tracing the whereabouts of the missing journalist. Likewise, Maoists abducted Bara-based journalist Birendra Sah on 5 October, 2007, and subsequently murdered him. In Bardiya, the Maoist youth wing (YCL) attacked journalist Yuvraj Adhikari on 2 May. On 28 May, YCL cadres beat up Journalist Durga Sharma in the Parbat district. They attacked Myagdi-based journalist Amrit Baskune on 2 September. The YCL burned newspapers of Kantipur Publications in Biratnagar on 3 October. These are some incidents that represent the series of actions taken by Maoists against press freedom.

Kamana Publications had to stop its *Nepal Samachar patra* daily from 26 May; APCA House stopped publishing its two dailies - *Annapurna Post* (Nepali daily) and *The Himalayan Times* (English daily) from 21 July, and Kantipur Publications could not publish its publications- *Kantipur* (Nepali daily), and *The Kathmandu Post* (English daily), due to Maoist obstructions. The Maoists forcefully prevented these dailies from printing and distributing in the markets for a couple of days.

Independent media houses have been frequently attacked by a Maoist organization, the Madhesi National Liberation Front, in the Tarai region. Incidents against press freedom by Maoists have lessened in recent days. The Maoist party has become the largest party in the recently-held constituent assembly elections. So we hope that Maoists, as a responsible political party, will strictly stop such incidents in the days to come.

Likewise, in the Eastern region of the country the Federal Limbuwan State Council has frequently obstructed free media. On 7 August, its cadres burned 1,500 copies of *Kantipur* in Jhapa, and 500 copies of *Purba Sandesh* daily. On 10 August, its cadres set fire to a motorbike belonging to Sunsari-based journalist Bhuwan KC. There have been continuing incidents of threats and misbehavior against journalists time and time again.

Incidents of press freedom violations escalated mainly in the Tarai region during this year. Apart from some underground groups, including Janatantrik Tarai Mukti Morcha (Goit and Jwalasing factions), Tarai Tiger, and Tarai Cobra, other political parties such as the Madhesi People's Rights Forum (MPRF) and the Tarai Madhes Democratic Party (TMDP) were responsible for violations of press freedom in the southern districts.

Civil society and other groups have also intervened in press freedom. Members of National Land Rights Forum attacked Sindhupalchowk-based journalist Purna Mishra on 5 June, a local businessperson in Doti district threatened to kill journalist Dil Bahadur Satyal on 16 September, a priest at a local temple in Janakpur attacked journalist Manoj Sah on January 17, 2008. These incidents clearly show that journalists are attacked even by civil society members.

Similarly, several journalists have fallen prey to unidentified groups this year. An unidentified group attacked and robbed journalist Prakash Sah in Rajbiraj on 15 May, and another group attacked Sanjay Santoshi Rai, Vice Chairman of the Federation of Nepali

Journalists, in Dhankuta on 11 October. Similarly, another unidentified group vandalized a vehicle belonging to journalist Bhola Thapa in Kavre on 5 October. The motives for such incidents are not clear. However, such unidentified groups have intensified attacks on journalists. The government has to probe into such incidents and punish the guilty.

The figures of this year show that the highest number of incidents of press freedom violations occurred in the month of August. In total, 155 incidents occurred during this month. Of the total, 53 journalists were attacked, 30 were arrested and 62 others were displaced from the profession. As journalists were in worst situation during the period, this month can be termed as the "black month" of the year in view of violations of press freedom.

Thus we cannot describe this year as condusive period for media because agitation in the Tarai region and other districts in the eastern hills caused several unpleasant incidents. This was coupled with excesses by Maoists and the cadres of other unidentified groups. The Tarai districts remained more troubled than other parts of the country. However, the situation across the country did not improve satisfactorily.

The facts and figures show that around 294 incidents of press freedom violations took place during the period of May 2006 to April 2007, but at least 474 incidents of press freedom violations took place from May 2007 to April 2008. The record proves that the situation of press freedom has deteriorated this year. The details of incidents are given below.

Media Situation from May 2007 to 20 April 2008

S.N.	Nature of Incidents	May	June	July	Aug	Sept	Oct	Nov	Dec	Jan	Feb	Mar	April
1.	Journalist Murdered/Killed	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-
2.	Journalist Disappeared	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	Journalist Arrested	-	1	-	30	-	-	39	-	-	-	7	-
4.	Journalist/Media Houses Attacked	8	14	5	53	4	4	6	3	17	12	1	-
5.	Journalist Threatened and Harassed	10	22	6	2	1	3	9	7	1	-	7	4
6.	Obstacle on free flow of information	-	3	2	6	5	2	2	-	-	1	-	8
7.	Administrative & legal Pressure	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	Displacement from Job	-	-	45	62	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	Closure of Publication	2	2	-	-	-	2	-	-	-	18	-	-
10.	Journalist Abducted	-	1	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-
11.	Vehicle Vandalized	-	-	1	1	1	1	-	-	8	4	1	-
12.	Journalist Found Dead	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
13.	Journalist Dislocated from Working Areas	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14.	Journalist Robbed	-	1	-	-	1	1	-	1	4	-	-	-
15.	Land Captured	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Total Incidents (474)	22	45	61	155	14	16	56	11	31	35	16	12

Sources: Filed visit and interview with journalists, meeting and interaction with media persons and organizations, telephone inquiry with journalists, Federation of Nepalese Journalists (FNJ), Press Clips of The Kathmandu Post National Daily, the Kantipur National Daily, Gorkhapatra National Daily, and Nepal Samachar Patra National Daily, Annapurna Post National Daily, Naya Patrika National Daily, media clips compilation of press council and collected information by research from various districts and collection from websites about the press freedom situation.

Media Situation from May 2006 to April 2007

S.N.	Nature of Incidents	May	June	July	Aug	Sept	Oct	Nov	Dec	Jan	Feb	Mar	April
1.	Journalists Murdered	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Journalist Killed	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	Disappeared	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Tortured	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
5.	Arrested	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-
6.	Attacked	9	3	2	16	11	4	3	7	21	21	15	10
7.	Threatened and Harassment	4	7	3	5	2	2	3	3	9	3	23	5
8.	Obstacles on free flow of information	4	-	-	-	-	1	2	3	9	28	3	6
9.	Administrative and Legal Pressure	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
10.	Displacement from job	1	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-
11.	Vehicle Vandalized/Looted	*	*	*	*	*	*	*	*	6	3	6	2
12.	Journalists dislocated from work location	*	*	*	*	*	*	*	*	18	-	-	-
	Total Incidents (294)	19	11	5	22	13	7	9	13	68	56	47	24

* Not recorded

Sources: FNJ/FODEJ/SAFMA

The Tarai: Journalism amidst Threats

- *It was already 4 p.m. when we finished our meeting with the poll contestants and leaders of political parties taking part in the Constituent Assembly election in Gaur, the headquarters of Rautahat district. It was necessary for us to meet interim legislature member Prabhu Sah, who was contesting the poll in constituency number 3 of Rautahat district on behalf of CPN Maoist. It was learned from local security agencies and Maoist cadres that he was in Pathari, a village bordering with India, to expedite his election campaign. It was 5 p.m. as our group of five journalists reached the village. However, Maoist leader Sah was not to be found there. We had to spend one more hour to reach the village where he was electioneering. It was almost certain that it would strike 7 p.m. once we managed to talk to him about the election environment. Our local correspondent, Shiva Puri, who accompanied our team, suggested that we return from the place. Upon reaching Chandranigahapur, a small town of the district, our colleague Puri said we were not safe in the Pathari area even during day-time. When Puri mentioned this to a local journalist, he simply could not believe it. "How could you be alive if you really reached the area?" he asked.*
- *It was already 6 p.m. on 27 March 2008. We were heading towards a rural area of the Siraha district in our attempt to meet the deputy spokesperson and the CA poll contestant of the Nepali Congress from constituency 2 in the district. Local police on patrol informed us that she was in Nawarajpur area for electioneering. After we crossed two-thirds of the way leading to Nawarajpur, there was a debate among ourselves whether to go ahead. Some argued it was better to return as there was a visible threat against us, while a few others suggested it was a must to meet her. Until then local correspondent Bharat Jarghamagar had kept silent. Finally, we returned for fear of potential threats from various armed groups operating in the region. Upon arriving near Lahan, a major town in the district, Jarghamagar explained the reality. "It was really dangerous to go to Nawarajpur. Anything could have happened there," he said.*

(These incidents are based on the field experiences of journalist Saroj Raj Adhikari and his colleagues during their 15-day long reporting assignment in various Tarai districts on the eve of the CA election.)

These are just representative cases that journalists faced during reporting assignment in the troubled central and eastern Tarai districts on the eve of the CA election. They had to undergo similar experiences in all 10 Tarai districts, except in Chitwan and Makawanpur. One may try to explain this by the fact that this is a problem specific to journalists hailing from the hill-origin. But this was not the case. “It is no less difficult for us to work here,” says Sujit Mahat, a journalist based in Birgunj. “The only thing is that we feel a bit easier to work since we know a large number of local people.”

Journalist Bharat Jarghamagar, who is based in Lahan in the Siraha district, is facing unprecedented problems that he never had to face while reporting over the last two years. He has been ‘gheraoed’ several times by political party cadres and other groups for writing news. Additionally, the growing activism of various armed outfits and criminal gangs in the region has added further difficulties. He has to work in the Siraha and Saptari districts—two districts dubbed by the government as sensitive in terms of security. Leaders of the two major armed outfits—Jaya Krishna Goit of Akhil Tarai Mukti

Morcha (ATMM) and Jwala Singh of Janatantrik Tarai Mukti Morcha (Jwala)—hail from Saptari and Siraha districts, respectively.

Besides them, various armed outfits, including Madhesi Mukti Tigers, Tarai Army, Tarai Cobra, Sanyukta Tarai Janatantrik Mukti Morcha and the Nepal Defense Army are operating in 15 Tarai districts. Cross-boarder criminal gangs are also equally active in the region, mainly from Parsa to Morang districts. Despite all these odds, journalists based in troubled Tarai districts have failed to get necessary support from political parties. In fact, they are forced to work amidst constant fear and threats, particularly after the Madhes movement last year. “It was difficult even to come out from the residence during the first Madhes movement, let alone carry out any field reporting,” says Lila Ballav Ghimire, a journalist based in Biratnagar.

Journalists of hill-origin particularly felt additionally insecure during the Madhes movement, as there were communal slogans to boycott all people of hill-origin. Narrating his experience when he was surrounded by the cadres of parties who launched the first Madhes movement, Jarghamagar says, “They were about to make physical assaults against me. Luckily, my friends from school days and those who knew me personally helped save me from that unpleasant situation.”

Sarlahi-based journalist Aman Koirala says the Madhes movement held this

year was largely peaceful compared to the one held last year and that situation was gradually getting conducive for journalists. “Nevertheless, challenges are not yet over,” he says. “Though there have not been cases of making obstruction during news gathering, the instances of issuing threats if the news is not in favor of a particular party or groups have not yet shown any sign of respite.”

The communal slogans like “*Pahade Chor, Desh Chhod*” i.e. “All hill-origin thieves leave the country” were heard less during the recent Madhes Movement. That too was heard, chanted not by party leaders, but by a few unruly and anarchic party activists. Interestingly, Madhes leaders were found convincing people that their

movement was not directed against any community and that they required support even from hill-origin people living in the Tarai during the Madhes movement this year. The entry of hill-origin people like Sharad Singh Bhandari into the Madhesi People’s Rights Forum (MPRF), a leading party of the Madhes movement, only boosted the confidence of hill-origin people settling there for centuries. These developments greatly helped hill-origin journalists working in Tarai region feel secure.

“It was not only the case of hill-origin journalists. We also faced no less challenges while disseminating fair news,” says Janakpur-based journalist Shyam Sundar Shashi. What can be understood from Madhes-origin

journalist Shashi's statement is that journalists were facing threats not because of their communal background, but because of their profession. Finally, agitating Madhesi parties reached an agreement with the government, and the entire country geared up for the CA election. The CA election has been accomplished now. Journalist Shashi has the experience that all parties, including newly formed Madhesi parties, and ruling parties like Nepali Congress, CPN-UML and CPN (Maoist), would exert pressure to write news in their favor. They would even threaten when there were any critical news reports about them.

The agenda of the Madhes is now restricted in the commitments of the Seven Party Alliance. This agenda can be implemented only after it is incorporated in the new constitution to be drafted by the CA. It can be expected that the issues of the Madhes will be addressed in the new constitution, since there is strong presence of Madhesi parties in the CA. Likewise, it is almost certain that the CPN (Maoist), which has received the

majority of votes during the election, will form a single government. Since the Maoists have shown rude behavior against the Madhesi parties in the past, no one is in a position to say that the agenda of the Madhes will be fulfilled by the new constitution, as demanded by Madhesi parties. This could result in yet another spate of violence in the Tarai. Moreover, there are various armed and unarmed Madhesi groups still operating in the Tarai and they describe the agreement reached by the major Madhesi parties as 'deceitful'.

At a time when the CA election has already been accomplished in a grand manner, we could expect that the tension in society would gradually come down if the representation of all castes, religions, genders and communities are ensured in the CA and the demands and rights of all groups are incorporated in the new constitution. However, there seems little ground to be assured on this. Media persons working amidst threats for the last two years in the Tarai region have failed to be confident yet, perhaps for the same reason.

S.N.	Nature of Incidents	Number
1.	Journalists/Media Houses/FNJ Branches attacked	40
2.	Journalists threatened and harassed	49
3.	Obstacle on free flow of information	13
4.	Closure of publication	53
5.	Vehicle vandalized	14
6.	Journalist dislocated from working areas	19
7.	Journalist looted	1
	Total Incidents	189

Sources: FNJ, *Madesh Andolanma Press, 2064, p.6*

Media freedom violations during the Constituent Assembly election

The Nepali media expected to cover news regarding the historic Constituent Assembly (CA) election without any hindrances and that all political parties, including the disgruntled groups, would generally respect press freedom and allow them to carry out their duty of informing people. Contrary to their expectations, several media representatives were physically attacked, issued threats and intimidated before and during the election. The pre-election period and the actual Election Day marked the instances of violations of freedom of information as well when media houses and media vehicles were fallen prey to dissenting groups or parties.

According to a report prepared jointly by the International Media Mission and the Nepal Election Monitoring Mission, the CA election campaign period marked a total of 20 cases of physical attacks and 12 cases of threats and intimidations against journalists. Altogether 21 cases of violations of freedom of information and 8 cases of attacks on media houses and vehicles were reported across the country during the period. These instances of press freedom violations aptly reflect the situation of media houses and persons in the country.

Furthermore, different armed groups called *Bandas* operating in the Terai organized localized general strikes during the campaign and election period with the purpose of restricting the free flow of information. Such strikes not only limited the physical movement of journalists, but also posed threats to journalists and endangered the safety of ordinary citizens.

During the election monitoring, the Forum of Development Journalists (FODEJ) observed that the most difficult challenge journalists had to face during the Election Day was the denial of local authorities to issue vehicle passes to journalists. The local authorities had set a provision of the so-called “One Media-One Pass” system. Journalists belonging to media houses with no vehicles assigned to them or media houses without means of transportation were the ones most affected by this system. Furthermore, those journalists who borrowed vehicles from other colleagues faced even bigger challenges. The District Administrative Office and the District Election Commission Office required from each lent vehicle additional documents, including for example the written lending agreement of the vehicle’s owner. Both Offices informed the public of such procedure only a few hours before the time of the election. Most of the journalists were therefore unable to obtain the required authorization.

In Morang, the District Election Officer denied the issuance of passes for journalists and monitors despite informed of their arrival via emails. In addition, those who were approaching the CA poll premises without a letter of the Federation of

Nepalese Journalists (FNI) bearing the signature of its President would not be allowed to enter. In other districts, like in Kaski and Rautahat, journalists had to face similar problems as they were completely denied vehicle-passes in order to cover news on the CA poll.

There was also an instance of obstruction of free flow of information. The local administration and the police denied information to journalists and the media based in the mid-western region. Specifically, the local administration denied giving information about the killings of seven Maoist cadres at Lamahi Bazaar in the Dang district on 8 April 2008 despite the fact that such information was urgently required urgently in the interest of the public.

Even the journalists, who managed to cover the news through eyewitnesses and other sources, were threatened by unidentified people. The radio journalist Hem Raj Sharma, a district correspondent of the Ujyalo National Network, received threats by an unknown phone caller immediately after the news of the unfortunate incident was aired from his radio station. Supposedly the unknown caller brutally asked him whose permission he got to cover the incident.

Among the press freedom violators during the Insurgency period, Maoist would rank at the top. It is certainly good to note that the instances of press freedom violations undertaken by the Maoists have gone down considerably after they formally joined open competitive politics in November 2006. However, the Maoist cadres have not fully given up intimidating, threatening journalists and even seizing publications with the aim to force journalists and publishers to cover news in their favor.

The journalist K. Thapa, a regional union representative in the Gorkha district, northwest of Kathmandu, was detained while monitoring press freedom in the Borlang village on 3 April 2008. Likewise, a President from the Nepal Press Union was attacked by the Maoist-affiliated Young Communist League (YCL) cadres during a clash with Nepali Congress activists in the neighboring Deurali village on 5 April 2008.

In Sindhupalchowk, YCL cadres looted 25 volumes of publications and paper plates from a publications house based in Chautara, the district headquarter, on 7 April 2008 - three days before the election. The publication called Sindh Prabaha weekly is distributed in Sindhupalchowk and other neighboring districts including Kathmandu.

Similarly, Maoist cadres detained Maya Adhikari, a correspondent from the Parbat district-based Adhikhola FM and Baglung-based Sayapatri FM, at the Bhorle VDC in the Parbat district in the western part of the country on 5 April 2008. She was put in captivity for over two hours, while she was on her way to monitoring the CA Election in the southern part of the district. The cadres made the speculative allegation that she was campaigning for the Nepali Congress and that she would be also involved in distributing money to the local people in order to buy their votes.

Nabaraj Pathik, a district correspondent of the Nepal One television, was again threatened by some Maoist-affiliated Young Communist League (YCL) cadres at Manthali, the district headquarter of

Ramechhap, on 7 April 2008. The YCL cadres threatened Nabaraj Pathik over the news report aired on TV involving them. The news reported that the cadres beat up an employee of the District Election Commission, Pahalman Karki, in the Sunarpani VDC of Ramechhap. According to local journalists the YCL cadres threatened the Nabaraj Pathik of dire action if he would broadcast similar anti-Maoist news in the future.

In a separate instance, Om Hamal, a news correspondent of the Nepal One television, was attacked by some Maoist cadres at around 3:30 pm on 7 April 2008 in the Pame area in the Kaski district. The Maoist cadres attacked him with sticks while he was on his way home after covering the election rally of the Nepali Congress (NC) in the village. Hamal was beaten up because apparently he reminded the Maoist cadres who were involved in a political door-to-door campaign, that it was against the election code of conduct to carry sticks and other weapons during such political campaigns. Their fury knew no bound as they came to learn that he had just attended a NC rally.

One more incident occurred which involved the seizure of some journalist's documentation in the Sunsari district. The Nepali Congress cadres manhandled the journalist Jaya Krishna Yadav and seized his camera and mobile set when he was covering a scuffle which took place between some NC cadres and Madhesi People's Rights Forum (MPRF) activists in the Bhutaha area on 10 April 2008. Issuing a press statement, the Federation of Nepalese Journalists (FNJ) denounced the incident and demanded the immediate return of the seized goods.

The Growing Trend of Impunity

Press freedom violators seem to have found impunity even when they have been clearly identified. Though the Interim Constitution in Nepal clearly advocated complete press freedom, it has failed to spell out clearly what kind of punishment such perpetrators should receive. Likewise, there is weakness on the part of the government in taking action against them as per the existing laws. There are only a few cases in which police authorities have responded to the cases and initiated legal action against suspects. In most cases, authorities are found releasing those arrested, citing lack of clear legal provisions and adequate proofs to prosecute them. On the other hand, the law enforcement agencies remain mute due to bribery, and sometimes on account of fear and threats. The media sector in Nepal has reason to remain apprehensive, since security personnel themselves are found to be involved in some cases of press freedom violations.

The following incidents make it clear that the state of impunity is growing day by day in Nepal. On 17 January 17 2008, journalist Manoj Sah was beaten up severely in Janakpur over a news report he published in his newspaper. Police were informed with adequate evidence that a group of people, including a priest from the local temple, were behind the incident. Though the guilty were arrested after necessary investigation, they managed to leave jail, hand in glove with the security personnel. Sah, who sustained a deep injury to his head, still has to spend a large amount of money for the treatment. He continues to receive threats to his life from the assailants, even today. However, the local administration has remained mute over this instead of making the guilty incur the cost of treatment to Sah and taking stern action against them.

Likewise, journalist Purna Mishra in Sindhupalchowk was displaced from his work on 8 June 2007 due to physical

attacks and repeated threats against him. He says that the culprits were encouraged to make further attacks as authorities failed to take action against them, despite their being clearly identified.

On 14 August 2007, a group of YCL cadres attacked journalist Madhav Basnet in his office compound in Kathmandu. Even though the local administration and the YCL Kathmandu Valley official in charge were informed about the incident, there has been no action against the guilty to date.

Likewise, the government has failed to bring the murders of journalist Birendra Kumar Sah in Bara district to book even as it is clear that Maoist cadres were behind the incident. The CPN (Maoist) has also failed to take action against the guilty cadres despite the commitment made by the party to take action against them.

These are just a few examples. The main reason behind the increase in incidents of press freedom violations is the promotion of the state of impunity. The government has remained mute over troubles undergone by press in the course of the Tarai movement. The attack on the press by unidentified persons is an equally dangerous trend. There were nine incidents of such attacks this year alone. Some of these incidents are extremely troublesome and are likely to pose long-term effects. At a time when the government is failing to take action against the identified perpetrators, it has been a challenge to investigate such incidents and take action after finding the guilty persons. The growing state of impunity has not only deprived us of the rights of press freedom, it has also given rise to anarchy in the society. Thus, it is urgent to end the state of impunity and ensure the rule of law to help people realize New Nepal in true sense of the words. There is a dire need to overhaul the judiciary and the existing security system to meet these goals.

Press Freedom in the Manifestoes of Political Parties

All major political parties have expressed commitment to respect press freedom in their respective Manifestoes. Most of these parties focus on the implementation of the Working Journalists Act (WJA) for the welfare of journalists and on allowing the media to function independently. While the three major political parties, including the Nepali Congress, CPN-UML and CPN (Maoist) have given details on what they would do to guarantee press freedom, other political parties have just mentioned ensuring press to function in an unrestricted manner.

The oldest party in the country, the Nepali Congress, is committed to ensure freedom of speech and opinion, guarantee rights to information, and develop free, responsible and professional journalism in the country. The party has also promised to protect the rights of working journalists and make state-owned media free and autonomous. Likewise, it has also put on its agenda ensuring the professional development of journalists working for different media houses. It has also reiterated its commitment to guarantee human rights and ensure unrestricted press freedom, as stipulated in the Universal Declaration on Human Rights of 1948, the Comprehensive Peace Agreement (CPA) reached with the

CPN (Maoist) and the Interim Constitution of Nepal of 2063 B.S.

Likewise, CPN-UML has expressed its commitment to guarantee press freedom and adopt a communications policy suited to the Nepalese context. It has also stated that it fully adheres to universal norms and values and to international laws related to fundamental rights, political freedom and human rights. The party has also expressed its commitment to effectively implement the Working Journalists Act and Rights to Information Act and to ensure the implementation of all fundamental rights and freedom as stipulated in the Interim Constitution. Above all, the party has assured to effectively implement the international laws, human rights treaties and covenants to which Nepal is a party.

CPN (Maoist) has emphasized the need to implement the Information Act and avoid all sorts of restriction against the free press. It has also committed itself to guaranteeing the freedom of expression of all individuals and to establish rights on information, publications, broadcast and press as fundamental rights of people. Among others, the party has announced that it will promote a free and independent press, effectively implement the Working Journalists Act

and upgrade the process of establishing media house and operating them.

The Madhesi People's Rights Forum (MPRF) has said they would guarantee unhindered and unrestricted press freedom, including other fundamental human rights for the functioning of meaningful democratic exercise. The

newly-formed Tarai Madhesi Democratic Party (TMDDP) has also expressed its commitment to guarantee complete press freedom in the country. Likewise, the Nepal Sadbhawana Party (Anandidevi) has said that it would guarantee complete press freedom in its manifesto published before the CA election.

Some Legal Aspects Related to Freedom of the Press

Press freedom is a basic political right associated with freedom of opinion and expression. Press freedom is the right to print and publish without interference of government or public authority. Some of the steps taken by the Interim Constitution of 2063 on freedom of opinion, expression and press are effective. The Interim Constitution of 2063 has established freedom of opinion and expression as fundamental rights along with other basic freedoms- as per the constitution of 2047. Freedom of opinion and expression, among other fundamental rights expressed in the constitution, are presented as the pillar of press freedom as well as complementary to all other freedoms. Without freedom of opinion and expression, other freedoms are formal only. This freedom covers various forms of expressing ideas through writing, speaking, picture, or symbols.

International provisions have established freedom of opinion and expression as absolute and as individual rights. However, the Interim Constitution 2063 has guaranteed it only for citizens. It has not granted them as absolute rights. The Interim Constitution has explained this under restrictive provision. The provision of freedom of expression and opinion shall not prevent the making of laws to impose reasonable restriction on any act which may undermine the sovereignty and integrity of Nepal, or which may jeopardize the harmonious relations subsisting among the people of various castes, tribes, religions or communities; or on any act of defamation, contempt of court or incitement to an offence; or on any act which may be contrary to decent public behavior or morality. The right to explain the following or not following of the provisions under the

restrictive norms is the domain of the tribunals. It is the responsibility of the state to prove any restrictive provision respects constitutional norms.

However, these norms have multiple meanings. Recently open discussions on subjects like ethnicity and indigenous identity have started. In this context, issues affecting national

integrity, sovereignty, and harmonious relations subsisting among the various communities may create crisis on use of the guaranteed rights. On the other hand, our society is a diversified and mixed one that is moving towards the politics of identity. In this context, the provision regarding the harmonious relations among the various communities in relation to

sovereignty and national integrity is not irrelevant. While imposing such reasonable restriction these restriction should be based on the nature of the case, the objectives of the law and social values. Therefore, the conclusion can be drawn only after an overall evaluation. A simple interpretation can not be made for all the situations.

The Interim constitution 2063 BS has established the right regarding publication, broadcasting and press as a fundamental right which is associated with the freedom of opinion and expression. The Interim Constitution has established broadcasting as a fundamental right under the right regarding publication, broadcasting, and press with Article 15. This provision seems more progressive than the provision made in the constitution of 2047 BS. The Interim Constitution 2063 BS has guaranteed the right regarding publication and broadcasting as “ there shall be no prior censorship of publication and broadcasting or printing of any news item, editorial article, feature or other regarding or audio visual material by any means including electronic publication , broadcasting and the press “. However, this right is not an absolute one. As in for freedom of opinion and expression the rights regarding publication, broadcasting and press are conditioned by restriction that may be imposed on any act which may undermine the sovereignty and integrity of Nepal, jeopardize the harmonious relations

subsisting among the peoples of various casts , tribes, or communities; or on any act of sedition, defamation, contempt of court or incitement to an offence; or on any act which may be contrary to decent public behavior or morality. Similarly, Article 15(2) states that “ if there is any broadcasting, publishing or printing of material using radio, television, online, or other types of digital or electronic equipment or medium, no such equipment or medium shall be closed, seized or any registration cancelled because of such broadcasting , publishing or printing”. In the same way, Article 15(3) states that no newspaper, periodical or press shall be closed or seized nor shall its registration be cancelled merely for printing or publishing any news items, articles, editorials, writings or other reading material. Except these, the constitution has guaranteed that no means of communication including the press, electronics broadcasting, and telephone shall be obstructed except in accordance with law.

Apart from this, the fundamental right to information is another constitutional provision directly associated with freedom of opinion, expression, and press. Article 27 states that every citizen shall have the right to demand or obtain information on any matters of concern to himself or herself or to the public. This provision shows that only Nepalese citizens-not foreigners- have the right to demand or to have information. This provision

is a bit confusing about who gets the information. The provision of citizen is not clear, whether it includes the Nepalese people not holding the citizenship or any institutions (juristic persons) is not well defined. The restriction against foreigners accessing information is a good provision that has given due respect to the sovereignty of the nation. It should be accessible for all Nepalese individuals. In case of juristic persons, the right to access into information should be determined as per the nature of the information and the context. On the other hand, this right seems applicable only for “public concerns” rather than private concerns for the information demanded. There is chance that “public concern” will safeguard the pretensions of officials for not provide the information.

Directly or indirectly the freedom of opinion or expression and information disseminated are associated. The right to privacy of Article 28 is mainly associated with concerns of individuals. It states except in circumstances provided by law, privacy in relation to the person, and to his residence, property, documents, records, statistics and correspondence and their reputation, is inviolable. The right to information of Article 27 is mainly associated with demanding of information from state or public institutions. We should be careful of the chance of not getting the information on the basis of privacy of

information and individual relations. Legislative privilege is another constitutional provision associated with freedom of opinion and expression. Under this right, no proceedings shall be initiated in any court against any person for publication made under authority given by the Legislature-Parliament of any document, report, vote, or proceeding. Under these privileges, some restrictions are even made. No comment shall be made about the good faith of any proceedings of the Legislature-Parliament, and no person shall make or disseminate anything about comments or suggestions made by any member, deliberately misinterpreting or distorting their meaning. Article 56(6) has given the authority for the Legislature-Parliament to decide a case of contempt. The Parliament may charge a sentence of imprisonment for 3 months or may impose a fine of up to ten thousand rupees. This privilege should not be taken to obstruct the fundamental rights guaranteed to each individual by the constitution. The implication of this privilege will be established if and only if these provisions of Legislative privileges are properly used.

The various provisions of freedom of opinion, expression and press under the Interim Constitution of Nepal 2063 have played a vital and positive role in this concept. However, since all the provisions are not in accordance with the standards of international

covenants, Nepal has to readjust them. Similarly, the bases for restricting these provisions are to be made more transparent and brought into line with international norms. This guarantees the freedom of expression and disseminating of information. With technological progress, all forms or mediums of expressions are to be recognized and constitutionally protected.

Currently the country is under transition. Therefore, all the constitutional provisions at present are transitional in nature. The present need is the commitment from all to guarantee the freedom of opinion, expression, and press in the new constitution, reconsidering their provisions and limitations.

The Situation of Dalit Journalists: an Analysis

The media sector is making rapid progress these days. Though the role of women and indigenous groups is significant in terms of their ratio, the situation of journalists belonging to the Dalit community is quite pitiable. There is a dire need to give priority to those conducting serious study, research and writings on Dalit issues and to help enhance the capacity of Dalit journalists to do away with caste-based discriminatory practices. Dalit journalists alone can play an instrumental role in exposing the root causes of caste-based discrimination imposed on the marginalized Dalit community and help further sensitize people on issues pertaining to them.

The main problems of Dalits now is their failure to find a proper place in media houses and also their failure to demonstrate capacity even when they

find job opportunities in the media. There is a dominance of journalists belonging to 'high castes' in all media. This, on one hand, has caused difficulty in getting jobs for Dalit journalists while, on the other hand, it has made those Dalits already engaged in journalism feel insecure over their jobs. According to Rajendra Tamrakar, a newcomer to journalism, the tendency of 'high-caste' journalists to disregard Dalit journalists has made them unable to demonstrate their full potential despite the fact that they are equally competent as 'high-caste' journalists. "Though it is easy to find a job in pro-Dalit media, it is very difficult to get an opportunity in other media houses," he says. "I approached several media houses and FM radio stations in the capital in course of looking for a job. But it was very difficult to find an employment opportunity."

According to a recent survey conducted by the Nepal Press Council, altogether 431 newspapers and magazines, including 70 dailies, 8 bi-weeklies, 283 weeklies, 32 fortnightlies, and 38 monthlies are being regularly published in different parts of the country, including Kathmandu, as of mid-March 2008. About 8,000 journalists are working with these newspapers and magazines.

The survey has revealed that the number of Dalit journalists is quite minimal. There are 5 Dalit journalists working on a temporary basis with *Rastriya Samachar Samiti*, 3 in Gorakhapatra Corporation, 3 with *Kantipur*, 1 in *Samacharpatra*, 2 in *Rajdhani*, 1 in *Himalaya Times*, 1 in *The Himalayan Times*, 2 with BBC Radio, and 17 others with various newspapers and magazines published outside Kathmandu Valley.

Similarly, there are five Dalit journalists working with pro-Dalits weeklies, 10 in *Nepalimanch* monthly magazine, 8 in *Janautthan*, 2 in *Anamol* and 16 others in the newsletters published by various Dalit Non-Government Organizations. Add to this 3 Dalit journalists work with the radio program being aired from state-owned Radio Nepal by the Development Committee for the Upliftment of the Neglected, Suppressed, and Dalit People under the Ministry of Local Development, 5 in Jagaran Radio Program being run by a Dalit NGO

and another in Kanchuli program, broadcast through Nepal Television. Put all these together, and there are 89 Dalit journalists, including 11 women, currently serving with different media outlets.

Dalit journalists currently serving with different media outlets have not felt secure about their jobs. Moreover, they are denied proper opportunities, "We are competent enough. But it is difficult to find an opportunity," says Dalit journalist Maya Singh Nepali. Her conclusion is that it is difficult for Dalit journalists to find a job and even if they get one they do not feel as secure about it as their 'high-caste' colleagues do. It is believed that the main reasons behind the failure of Dalit journalists to establish themselves in mainstream media are lack of study and experience. Firstly, it is difficult for Dalit journalists to find opportunities, and secondly, the nature of their work is not satisfactory even if they get an opportunity.

The government should take responsibility to ensure career development of Dalit journalists and also increase their access to media. It should also develop a concrete working policy to this effect and make media houses fully implement this policy. Only this will help ensure equal access of Dalits to media. The main challenge of journalism in Nepal is the issue of press freedom. It is essential to move ahead with the belief that no

one should obstruct the independent functioning of media. The government should be more responsible in securing an independent press.

It is to be noted that the fourth organ of the state cannot be made complete and achieve its expected goals unless the representation of Dalit journalists is ensured in various print and electronic media. Journalists from the Dalit community should be given priority, keeping in view the fact that they can better expose caste-based discrimination. It will be no exaggeration to say that the need of today is to encourage Dalit journalists into the mainstream media, ensure their representation, while appointing them in state media and agencies, give priority to Dalit journalists in media training programs and ensure their representation in the central council of the FNJ.

If we trace the participation of Dalit journalists in Nepalese media, the role of Dalit journalist T R Bishwokarma, who worked with *Matribhumi* weekly, *Samay* daily and *Samickshya* weekly, beginning in 1950 AD, is an unforgettable one. He first represented the Dalit community in the mass media by publishing *Janadut*, *Prerana* and *Sanjeevani* weekly. It has been realized that Dalit journalists are needed in all media to disseminate factual news on issues pertaining to Dalits, since a large number of news reports on this group

these days are found to be either incomplete or baseless. Dalit journalists have also pointed out the need to set up a separate Dalit desk in all mass media to do away with the problem of not giving priority to news related to Dalits and to avoid the situation of disseminating incorrect news. The reason behind the lack of adequate representation of Dalits in mass media is their poor academic record and professional capacity.

According to a report prepared by the High Level National Educational Commission in 2055 BS, the literacy rate of Kami, a Dalit caste, is 26.87 percent of their total population of 963,655, while the literacy rate of another Dalit caste, Damai is 28.91 percent of their total population of 367,989. The report revealed that the literacy rate of Sarki is 10.79 percent of the total of 67,989 and 0.48 percent of the MuSahar community, which has a total population of 141,980.

Likewise, the literacy rate of Mallaha (110,413) is 12.77 percent, Dushad (93,243) 10.73 percent, Dhobi (76,594) 21.53 percent and Kumhar (72,008) 28.86 percent. Similarly, Khatwe (66,612), Badi (7,082) and Gaine (4,484) have literacy rates of 12.39 percent, 21.52 percent and 31.32 percent, respectively.

The literacy situation of Dalits reflects their minimal representation not only in mass media, but also in other

sectors. Therefore, the FNJ, the umbrella organization of journalists across the country, has to take proper initiatives to help increase the access of Dalit journalists to mass media. The FNJ has to make it mandatory for all media houses to ensure representation of at least three Dalit journalists. Likewise, the government has to introduce similar provisions in all state-owned media. According to a survey conducted by Dalit journalists, there are 13 Dalits directly or indirectly involved in a total of 93 publications in Kathmandu Valley, but the number of Dalit editors and columnists is quite minimal. Of a total of 693 journalists working in the various 41 publication houses outside Kathmandu Valley,

there are six Dalit columnists among a total of 11 columnists, but the participation of Dalit journalists in editing is nil. Though there is a representation of one Dalit journalist in the central committee of the FNJ, there is no representation of Dalit journalists in Press Council Nepal, the Nepal Forum of Environment Journalists (NEFEJ) and Sancharika Samuha. Participation of Dalit journalists even in media organizations like Nepal Press Institute, Media Points, and Martin Chautari is zero. All these all reasons have made Dalit journalists unable to come into the mainstream media. Likewise, this has also put the issues pertaining to Dalits on the backburner in media.

The Situation, Challenges and Potential of Women Journalists

Even though the Nepali media have passed through a century-long journey, the participation of women journalists in this sector grew only after the restoration of democracy in 1990. Now it is difficult to count the number of women journalists. They have now been able to make their presence in national-level mainstream media, whatever may be their number.

An investigative report of Sancharika Samuha has shown that 54 percent of women journalists are working in print media and 37.1% are working in

electronic media. Of the total of journalists working in both print and electronic media, the percentage of women journalists stands at 7.6 percent. The report also revealed that 75 percent of women journalists are involved in private media, while their percentage in government media is a meager 16.5 percent. The participation of women journalists on community radios established after the restoration of democracy is increasing day by day. Some 65% of women journalists are working in community-based radios and 19 percent are on television

channels. This shows that there is a growing attraction of women towards journalism in recent years. This is certainly a positive trend.

Growing enthusiasm

The number of women journalists from the Far Western Region is 40. Six of them are working with national level media. *Morning Bell* daily, *Naulo Prayas* weekly and *Samana* weekly are the newspapers run by women journalists in the region.

Likewise, six women journalists are involved in national level media and two others work with the BBC Nepali Service in the Mid-western Region. They have started online and feature services and newspapers on their own. In Pyuthan district alone, a total of 32 women journalists are working in 2 community radios and a daily newspaper. Seven of them are working desk journalists. Although there are only 19 women journalists associated with FNJ in Dang district, some 25 women journalists are actively working in different media houses.

There are a total of 13 women journalists working in national-level media from the Western Region. The number, however, is 58 with the FNJ from the region. *Kaski Sandes* and *Dhawalhwani* weekly are the newspapers handled solely by women journalists. At least 10 professional women journalists are in this region.

The number of women journalists in the Central Region is on the increase. Among a total of 2,680 journalists working in the region, the number of women journalists is 243. About 45% of these women journalists are working in Kathmandu-based media houses. Like Babita Basnet, who is the editor of *Ghatana ra Bichar* weekly, a significant number of journalists are involved in editing and publishing works.

Various newspapers and magazines like *Bijayapur*, *Divya Roshani* weekly, *Women's Era* monthly, *The Dhankuta Herald* weekly, *Hamro Bichar* weekly, *Shanti Nepal* weekly, *Fewa* weekly, *Swatantra Janaawaj* weekly, *Barun* weekly and *Mangsebung* bi-monthly are being run by women journalists in the Eastern development region. A total of 13 women journalists from the region are currently working with national and international media.

According to a study conducted by Working Women Journalists (WWJ), altogether 71 women journalists are working in Kathmandu Valley, 23 in the Western Region, 17 in the Mid-western Region, 7 in the Far Western Region and 23 others in the Eastern Region of the country. However, there is no point expressing satisfaction over the figure today. Although they start journalism career with great enthusiasm, they have not been able to give continuity to their profession.

Not all women journalists are working

Among 7,210 journalists affiliated with the FNJ, the number of women journalists is 543. But not all these are actively involved in journalism these days. Worse, many active journalists have not got membership of FNJ. According to Sangita Lama, president of WWJ, some 200 women journalists are currently involved in active journalism across the country.

A total of 15 women journalists from the Eastern Region who were working in different media houses, gave up their profession. "Security and appropriate salary are a few causes of their deviation to other professions," says Manita Chamling, an active women journalist in Dharan. A total of 364 women journalists participated in the training conducted by the Regional Resource Center, Biratnagar until 2005. But not all of those undergoing training are involved in journalism these days. Many of these women receiving journalism training are not in journalism now, while many others have not yet received the opportunity to be trained.

Among the journalists involved in WWJ, there is only one Dalit journalist, Kalpana Bishwakarma, who represents the entire Dalit community. Though there is a large number of Dalit women journalists, they are mostly confined

outside Kathmandu Valley due to lack of employment opportunities.

Maya Singh Nepali in the Dang district represents the entire Badi community in Nepal. Currently, she is working on Katuwal, a radio program run by Jagaran Media Center. Maya has the bitter experience of being humiliated just because she is a Dalit. "Many would say there is no point to listening to a program run by a Dalit. People would tease me while walking on the streets," she said. Like Maya, numbers of other Dalit journalists are denied respect in society.

Challenges

The more the participation of women journalists increases, the more their problems pile up each next day. According to Sharada Sharma of Dang district, professional security and lack of salary are the major problems women journalists are facing these days. A research report conducted by Sancharika Samuha with 224 women journalists based in 54 different districts across the country has shown that 2.7% of women journalists are working without salary, and most of the women journalists are working without an appointment letter. They are facing discrimination in collecting advertisements, marketing, social security and even cooperation as compared to male journalists. Mostly, women journalists are toiling hard not for money, but for name and fame.

The major challenges faced by women journalists include:

- Meager salary despite working long several hours
- Lack of freedom compared to their male counterparts while going for field reporting
- Covering minor themes like women, children, entertainment, but denial of coverage of politics, international affairs, games etc.
- Lack of appropriate support from their own family, guardians, society, media houses and the government
- Forced to work without an appointment letter
- Lack of opportunity
- Lack of professional security.
- Lack of implementation of the Working Journalists Act
- Lack of economic and social security
- Social structure with women forced to play dual roles
- Low participation of women at decision-making levels

Opportunities and potential

- Great opportunity to expose suppressed issues pertaining to women
- Opportunity of capacity-building, creativity and skill development
- Employment on national and international levels
- Personality development
- Easy to develop separate identity in society

- Raise strong women's voice in every state structure
- There is a great opportunity to get employment at the international level once they are able to make good presentations in journalism sector

Some initiatives in favour of qualitative and quantitative development

- Support and cooperation of national level editors, publishers and policy makers to new and innovative faces.
- Government commitment on press freedom.
- Educational empowerment of journalists.
- Implementation of Working Journalists Act.
- Guarantee of the safety of female journalists working at night
- Women-friendly environment on private, government and public media.
- Training opportunities to enhance skills and capacity of women journalists
- Employment with appointment letter
- Expansion of education, experience and knowledge and seeking opportunities by oneself.
- Priority to women journalists while making a new appointment
- Elimination of discriminatory culture between male and female journalists.

Conclusion and Recommendations

Nepali media could never realize the state of complete press freedom due to the prolonged fluid and unstable political situation in the country. The media sector has been facing the brunt of the problem in the course of fulfilling its sacred duty of informing people. The incidents of beatings, threats, kidnappings, murder, tortures, lootings, and obstructions against journalists continue to take place even after the restoration of democracy. A large number of journalists were physically harmed, while over one and a half dozen journalists were killed for collecting and disseminating news about the demonstrations organized by political parties, professionals, and civil society during the decade-long conflict. The number of journalists receiving mental threats and physical assaults is equally high. The main reason behind the attacks against journalists is seen to be motivated by the desire to prevent their crimes reaching the public or to bully journalists into disseminate news in their favor. But both of these issues are beyond the basic ethics of journalists. A professional journalist should not be involved in yellow journalism against his professional values even in the face of difficult situations. Nepali journalism in general is not beyond these professional ethics and journalistic values.

On the other hand, the government has failed to take any initiatives to bring marginalized journalists into mainstream media by enhancing their skills. Though there is a constitutional provision to represent 33 percent women in all state structures, this has not been followed even in the state-formed commissions. The number of working women journalists is around 200 across the country. However, their space in the key position, including as editor and in the top management in big media houses, is quite minimal. It seems necessary for all media houses to adopt special programs for the uplift of women journalists. They should give priority to women journalists and provide them with job opportunities accordingly. Likewise, media houses should also carry out awareness programs to minimize mental torture against women journalists and punish the guilty involved in such acts.

There is a growing attraction towards journalism from Dalits and marginalized communities. However it seems that the journalists from these communities still need to struggle a lot to get themselves established in mainstream media. According to statistics of various media houses, altogether 89 journalists are currently

involved in active journalism. Nevertheless, the number of Dalit journalists working at a higher level or at the level editor is quite minimal. Thus, it is necessary on the part of the government to promote positive action and help enhance the capacity of journalists belonging to Dalits and marginalized communities. It is equally necessary to make provisions for stern action against those guilty of discriminating against Dalit journalists in media houses just because they belong to the Dalit community.

After various ups and downs, Nepal at this point of time has set a new political destination. However, both hopes and disappointments have surrounded the Nepali media sector. Although working journalists in New Nepal are hopeful to some extent that they would get justice against the excesses and abuses they have had to face in the past, that the state of impunity would come to an end and that media houses which were vandalized, would be compensated, there seems no reliable mechanism developed to ensure that this happens.

At a time when the country is heading towards the development of democratic republican institutions after successfully holding the Constituent Assembly (CA) election, it is yet to be seen how the challenges of the media sector will be addressed.

It is a must for the new constitution to establish clear constitutional provisions to ensure the guarantee of press freedom and punishment for those involved in violating its norms. Otherwise, Nepali media are likely to be gagged and the people denied their rights to information forever. The role of the Nepali media as a fourth organ of the state during the democratic movement in 2006 and during the transition period after the movement should never be forgotten. It is thus expected from all quarters that the Constituent Assembly brought about by the strength of Janaandolan II will play an effective role to safeguard press freedom and acknowledge the concerns of journalists as a whole. We strongly demand the government and concerned authorities to implement the following suggestions for the betterment of media sector in this new context of building a New Nepal:

We recommend that the new constitution to be drafted by the CA include rights to information and other fundamental rights as unamendable provisions in its preamble.

We also recommend that the new constitution set clear legal provisions to ensure the guarantee of complete press freedom and stern action against those involved in violating press freedom.

We encourage the government to immediately implement the Working Journalists Act 2064 BS, the Rights to Information Act and the recommendations made by the High Level Media Commission for the proper development of the communication sector and the welfare of working journalists.

We appeal all political parties to make full implementation of their commitment on press freedom as stated in their manifestoes.

We propose that the government and concerned political parties take proper initiatives to guarantee sustenance of the dependants of all journalists killed during the conflict; provide treatment and appropriate relief to those rendered physically disabled, and create a conducive atmosphere for displaced journalists to return to their works.

We also propose that the government form a high level probe commission to find out the truth about the incidents of press freedom violations in the past and take strong action against the guilty as per the recommendations of the Commission.

We encourage the government to adopt a policy of positive action on behalf of Dalit journalists and those from marginalized communities in all state-owned media bodies to ensure

their equal access to media and also help enhance their skills. We hope that the government develops legal provisions to address all forms of discriminatory practices against Dalit journalists and those from marginalized communities - including denying them opportunities despite their professional competence as gross human rights violations.

We recommend that the government form an independent and powerful information commission to bring constitutionally guaranteed rights to information into implementation.

We urge the government to ensure representation of 33 percent women as guaranteed in the constitution and equal and inclusive representation of other marginalized communities in all media-related bodies formed by the government.

We further recommend that the government introduce measures on whistle-blowing and implement them at the earliest to safeguard the rights of informants.

Furthermore, we propose that the government take initiatives to clearly address rights to information in the statute of all government, private and non-government organizations to make it easy to access information from them.

We recommend that the government launch special programs to promote media houses and journalists working outside Kathmandu Valley.

We encourage the government to provide journalists with a special discount in transport fares and communication equipment.

We hope that the government will exempt media houses from taxes for all essential equipment.

We recommend that the government make journalism and mass communication a compulsory subject at school level and expand universities offering journalism and mass communications study at college level.

Lastly, we hope that the government will fully adhere to international humanitarian laws and all treaties and laws related to press freedom

References

Primary Sources

Research and cases study from various districts and organized individual and group discussions with local Journalists, Media Houses, Political Parties and Civil Society Organizations.

Secondary Sources

Press Freedom one year of Loktantra, FNJ, 2007

High-Level Media Commission Report, 2006

Madesh Andolanma Press, FNJ, 2007

Testimonies from the Field, FODEJ, 2007

Nepalese Media under Royal Regime, FNJ, 2006

Nepal Report, Freedom Forum, 2006

Interim Constitution, 2006 and other legal documents

Media Clips of *The Kathmandu Post*, National Daily

Media Clips of *The Kantipur*, National Daily

Media Clips of *The Nepal Samachar Patra*, National Daily

Media Clips of *The Gorkha Patra*, National Daily

Media Clips of *The Annapurna Post*, National Daily

Media Clips of *The Himalayan Times*, National Daily

Media Clips of *The Nayapatrika* National Daily

Monthly Newsletter, Free Expression, Freedom Forum

Parties Manifestoes, Constituent Assembly, 2008

Bulletin, Hamro Awaj, 2064, WWJ

Bulletin, Jagaran, Jagaran Media

Bulletin, Jagaran Lekhamala, Jagaran Mediaika Samuha

Bulletin, Sancharika Lekhamala, Sanchar

Internet Sources

http://www.cpj.org/regions_08/asia_08/asia_08.html#nepal

<http://advocacynet.org/resource/968>

http://www.fnjnepal.org/Mission3/mission2006_3.php

http://www.fnjnepal.org/news_alert.php

<http://www.fnjnepal.org/release.php>

<http://www.fnjnepal.org/ebulletin.php>

http://www.fnjnepal.org/media_rights.php

http://www.rsf.org/article.php3?id_article=17356

<http://www.ifj-asia.org/page/nepalmission060907.html>

<http://www.ifj.org/default.asp?issue=mainresult3&type=reports&Language=EN&sort=date>

http://www.ifj-asia.org/files/nepal_mission_report_final_-_19_august_2005_.pdf
<http://www.ifj-asia.org/page/nepal060508.html>
http://www.rsf.org/article.php3?id_article=25674&Valider=OK
<http://portal.unesco.org/en/ev.php>
[URL_ID=42296&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html](http://www.asiamedia.ucla.edu/article.asp?parentid=26852)
<http://www.asiamedia.ucla.edu/article.asp?parentid=26852> -
<http://www.ohchr.org/english/about/docs/annualreport2005.pdf>
<http://www.ohchr.org/EN/PublicationsResources/Pages/Publications.aspx>
<http://www.nepalpressfreedom.org/freedomforum.php>
<http://www.cpj.org/attacks06/asia06/bang06.html> -
<http://www.ifex.org/en/content/view/full/73192/>
http://www.southasianmedia.net/media_update.cfm?country=Nepal
<http://www.nepal.asiapacific.amarc.org/site.php?lang=EN>
<http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=olbp17378>
http://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_of_the_press
<http://jurist.law.pitt.edu/paperchase/2006/08/nepal-interim-constitution-panel.php>
http://npiktm.org/media_monitoring.php
<http://www.freemedia.at/cms/ipi/freedom.html>
<http://www.ifex.org/en/content/view/full/92669>
<http://www.article19.org/search-results/index.html?freetext=Nepal>
<http://www.indexcensorship.org/?s=Media+Monitor>
<http://www.i-m-s.dk/?q=node/10>
<http://www.ahrchk.net/pub/index.php>
<http://nepal.asiapacific.amarc.org/site.php?lang=EN>
<http://www.nhrcnepal.org/books.php>
http://www.inseconline.org/YB_Book.php
<http://www.inseconline.org/pressrelease.php>
<http://www.inseconline.org/factsheet.php>
<http://scholar.google.com/>
scholar?q=Nepalese+Women+Journalists+in+Media&hl=en&lr=&start=10&sa=N
<http://gaz.sagepub.com/cgi/content/abstract/65/3/291>
<http://www.socyberty.com/Women/Development-of-Media-in-Nepal-and-Nepalese-Women.58358>
<http://lass.calumet.purdue.edu/cca/gmj/fa05/gmj-fa05-adhikari.htm>
http://www.ifj-asia.org/page/women_journalists_in_nepal.html
<http://advocacy.net.org/resource/14>
<http://www.isiswomen.org/wia/wia202/countryrep.htm>

कार्यक्षेत्रका आवाजहरू

बृहत् शान्ति सम्झौतादेखि संविधानसभासम्म
नेपालमा प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्था

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

गुनारको

३ मे २००८

विकास पत्रकार मञ्च

कार्यक्षेत्रका आवाजहरू

बृहत् शान्ति सम्झौतादेखि संविधानसभासम्म नेपालमा प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्था

विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस, २००८ को सन्दर्भमा नेपालमा प्रेस स्वतन्त्रताको विगत र वर्तमानको अवस्थाको बारेमा खोज, अनुसन्धान र विश्लेषण गरी विकास पत्रकार मञ्चद्वारा यो पुस्तिका तयार पारिएको हो । यो पुस्तिकामा छनौट गरिएका र प्रस्तुत गरिएका विचार तथा अभिव्यक्त विचारहरूका लागि लेखकहरू स्वयं जिम्मेवार छन् । यसमा संलग्न विचार तथा तथ्यहरू युनेस्कोका होइनन् र यसमा संस्था जवाफदेही हुनेछैन । यस पुस्तिकामा संलग्न गरिएका कुनैपनि देश, भु-भाग, सहर, क्षेत्रविशेष वा यसका जिम्मेवार निकायहरूको कानुनी आधार र उनीहरूको सीमाहरू निर्धारण तथा प्रयोग भएका शब्दहरूले युनेस्कोका लागि विचारहरू व्यक्त गर्दैनन् ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शैक्षिक, वैज्ञानिक तथा सांस्कृतिक संस्था (युनेस्को)
काठमाडौं कार्यालयद्वारा २००८ मा प्रकाशित

काठमाडौं/०८/एस.पी./सी.आई./८५
चित्रण : देवेन्द्र पाण्डे युनेस्को काठमाडौं

लेआउट तथा मुद्रण : अफिस सपोर्ट सर्भिस सेन्टर छापाखाना

विस्तृत जानकारीका लागि

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

युनेस्को काठमाडौं

पोष्ट बक्स १४३९१

जावलाखेल, ललितपुर

काठमाडौं, नेपाल

इमेल : kathmandu@unesco.org

टेलिफोन : ९७७-०१-५५५४-३९६/७६९

फ्याक्स : ९७७-०१-५५५४-४५०

वेबसाइट : www.unesco.org/kathmandu

विकास पत्रकार मञ्च (फोडेज), काठमाडौं

पोष्ट बक्स ८९७३ एनपीसी ६०९

नयाँबानेश्वर

काठमाडौं, नेपाल

इमेल : fodejnepal@gmail.com

टेलिफोन/फ्याक्स : ९७७-०१-६२०७०४७

वेबसाइट : www.fodej.org.np

यस पुस्तिकाको बारेमा

विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवसको अवसर पारेर प्रकाशन गरिएको यस पुस्तिकामा प्रेस स्वतन्त्रताको विगत र वर्तमान अवस्थामा परेका तथ्यगत आधारहरूलाई विश्लेषण गरिएका सामग्रीहरू राखिएको छ। प्रस्तुत गरिएका सामग्रीहरू खोज, अनुसन्धान र द्वितीय सामग्रीहरूको गहन अध्ययनपछि प्रकाशन गरिएको छ। पुस्तिकालाई अध्ययनका दृष्टिकोणले सजिलो बनाउनका लागि प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्थाका बारेमा तथ्याङ्कहरू र चित्रणहरू पनि समावेश गरिएको छ। पुस्तिकाले सीमान्तकृत वर्गका पत्रकारहरूको यथार्थ अवस्था पनि समेटेको छ। साथै भावी दिनमा प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्था सुदृढ बनाउनका लागि चाल्नुपर्ने आवश्यक कदमहरू पनि सुझावकारूपमा राखिएको छ।

यस पुस्तिकामा संलग्न तथ्याङ्क, घटना र विचारहरू स्थलगत अध्ययन र अध्ययनकर्ता आफैले सङ्कलन गरिएका तथा अन्य स्रोत र सन्दर्भ सामग्रीहरूबाट जम्मा पारिएका हुन। यस पुस्तिकामा राखिएका घटना अध्ययनहरू मोफसलका विभिन्न भागहरूमा कार्यरत पत्रकारहरूका व्यक्तिगत अनुभवमा आधारित छन्।

हामी विश्वस्त छोँ की यो पुस्तिकाले विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस, २००८ को नारा 'अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, पहुँच र सशक्तिकरण'लाई नेपालको वर्तमान अवस्थालाई सामयिक गर्न मद्दत पुऱ्याउने छ।

विकास पत्रकार मञ्च, नेपाल

२९ अप्रिल २००८

प्राक्कथन

विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवश मे ३, २००८ को सन्दर्भमा यो वर्षपनि पुस्तिका प्रकाशनको महत्वपूर्ण कार्यमा सहयोग गर्नुहुने युनेस्को काठमाडौं कार्यालयप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौं । विशेषतः यस पुस्तिकालाई यो अवस्थासम्म ल्याउनेक्रममा बौद्धिक खुराक र महत्वपूर्ण सल्लाह प्रदान गर्नुहुने नेपालका लागि युनेस्कोका नेपाल प्रतिनिधि डा. कोलिन कैसरप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं र अनुसन्धानक्रमदेखि प्रकाशनको अन्तिमरूपसम्म महत्वपूर्ण सल्लाह र सहयोग दिनुहुने सोही कार्यालयकी परियोजना सहायक सेरिना पेपिनोप्रति हामी आभारी छौं । प्रेस स्वतन्त्रताकाबारेमा आफ्ना गहन विचार दिनुहुने राष्ट्रिय समाचार समितिका अध्यक्ष तथा नेपाल पत्रकार महासङ्घका पूर्वसभापति तारानाथ दाहालप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं । यसैगरी सञ्चारको वर्तमान परिस्थितिबारेमा अनुभव आदानप्रदान गर्नुहुने नेपाल पत्रकार महासङ्घका सभापति विष्णु निष्ठुरीप्रति आभार प्रकट गर्दछौं ।

यसैगरी महिला पत्रकारका सवालहरूमा खोजमूलक आलेख तयार पार्नुहुने राष्ट्रिय समाचार समितिकी पत्रकार रेखाकुसुम रेग्मी र कानुनी सवालहरूमा जानकारी गराइ दिनुहुने फ्रिडम फोरमका सञ्जिव घिमिरेलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । दलित पत्रकारका सवालहरूलाई उजागर गरी आलेख तयार पार्नुहुने तथा नेपाली शुद्धाशुद्धीमा सहयोग गर्नुहुने पत्रकार हीरालाल विश्वकर्माप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौं । यो पुस्तिकाको अवधारणा र अनुसन्धान तथा अङ्ग्रेजी भाषा शुद्धाशुद्धीमा अहोरात्र खट्नुहुने काठमाडौं पोष्टका पत्रकार कोषराज कोइरालाप्रति हृदयदेखि आभार प्रकट गर्दछौं । यसैगरी तराइ आन्दोलनकाबारेमा खोज अनुसन्धान गरी पुस्तिकालाई सामग्री उपलब्ध गराउनुहुने नेपाल साप्ताहिकका पत्रकार सरोजराज अधिकारीलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छौं । त्यस्तै अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क सङ्कलनमा सहयोग गर्नुहुने किरण खरेल, श्याम अधिकारी, प्रतिमा विवश राई, राम भट्टराइ, टंक खनाल, गोपाल शुभेच्छु, यसोदा बराल, मुना गिरी र दुर्गा मैनालीप्रति पनि ऋणी छौं । मञ्चका जिल्ला प्रतिनिधीहरूले समयमा समन्वय नगरिदिएको भए हामीले पुस्तिकालाई यो रूपमा ल्याउन सम्भव थिएन । यसैगरी यो पुस्तिकाको चित्रण गर्नुहुने देवेन्द्र पाण्डेप्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छौं । अन्त्यमा यस पुस्तिकालाई यो रूपमा ल्याउनका लागि आफ्ना अनुभव र घटना विवरण उपलब्ध गराउनुहुने सम्पूर्ण पत्रकार साथीहरू तथा सल्लाह सुझाव दिनुहुने सबै सहकर्मी साथीहरू र उत्साहपूर्वक सूचना र विचार आदानप्रदान गर्नुहुने सबैमा हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छौं । यो कार्यमा सहयोग गर्नुहुने सम्बन्धित संस्थाहरू, सदस्यहरूलगायत सम्पूर्ण साथीहरूमा पनि आभार प्रकट गर्दछौं ।

अर्जुन भट्टराई

अध्यक्ष

विकास पत्रकार मञ्च, नेपाल

युनेस्कोका तर्फबाट दुई शब्द

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको साधारणसभाले सन् १९९३ मा गरेको घोषणाअनुसार प्रत्येकवर्ष मनाउँदै आएको विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस मनाउन गतवर्ष युनेस्को काठमाडौँ कार्यालयले विकास पत्रकार मञ्चलाई सहयोग गरेको थियो । सन् २००६ को शान्ति सम्झौतापश्चात नेपालमा भएको निर्णायक राजनीतिक प्रगतिको अवस्थामा हामीलाई प्रेस स्वतन्त्रताको सवालमा ध्यान केन्द्रीत गर्नुपर्छ भन्ने महशुस भयो, जुन नेपालको स्थिरता र पूर्ण लोकतन्त्रतर्फ अगाडि बढ्नका लागि अत्यन्त महत्वपूर्ण छन् । यो वर्ष पनि हामीले विकास पत्रकार मञ्चलाई विगत एक वर्षभित्र के प्रगति भएको छ तथा कस्ता प्रकृतिका अवरोधहरू अबैपनि कायम छन् भन्ने कुराको आकलन गर्न फेरी एकपटक आग्रह गर्ने निर्णय गरेका छौं ।

विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवसको यो वर्षको नारा 'अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, पहुँच र सशक्तिकरण' रहेको छ र यो अत्यन्त समयसापेक्ष छ । नेपाल भर्खरैमात्र निर्वाचनमा गएको छ र संविधान सभासदहरू निर्वाचित गरेको छ । विभिन्न राजनैतिक र सामाजिक अडचनहरूको सामना गर्दै आएको नेपालको विकास प्रक्रियालाई सुनिश्चित गर्ने तथा लोकतन्त्रलाई थप मजबूत दिशामा अब बन्ने नयाँ संरचना तथा संविधानकाबारेमा आउँदा दुईवर्षमा व्यापक र गम्भीर छलफल हुनेछन् । यो अवधिमा सञ्चारमाध्यमको भूमिका प्रमुख रहने छ, किनकी यसले देशका जनताहरूलाई आवश्यक सूचनाहरूको निरन्तर प्रवाह सुनिश्चित गर्नुपर्छ । जसले गर्दा जनताहरू पनि आफ्ना निर्वाचित प्रतिनिधिहरूमार्फत तथा नेपालमा रहेको सशक्त नागरिक समाजका सङ्गठनहरूमार्फत घटनाक्रमहरूलाई प्रभावित पार्न सक्नेछन् ।

युनेस्कोको सहयोगमा विकास पत्रकार मञ्चले गरेको अध्ययनले धेरै कार्यहरू पूरा गर्छ । गत अप्रिल २००७ देखि मे २००८ सम्मका पत्रकारहरूका अनुभवहरूले यो प्रष्ट पार्दछ की पत्रकार माथि हुने गरेका गम्भीर धम्कीहरू जसले उनीहरूको कामलाई ओभरलेमा पार्दछ । जुन अवस्था अबै उस्तै र ज्यूँकात्थूँ छन् । पत्रकारहरूको आफ्नो दैनिक काममा अवरोध गर्न खोज्नेहरू तथा शारीरिक धम्की र हिंसा गर्नेहरूमाथि दण्डहीनताको अवस्था व्यापक छ । यो पुस्तिकामा प्रेस स्वतन्त्रताका सवालहरूलाई संविधानमा मात्र नभएर सरकारी तथा संस्थागत व्यवहारमा समेत वास्तविकरूपमा समावेश गर्नुपर्ने पत्रकारहरूको तर्क छ । यसकासाथै महिला तथा दलित पत्रकारहरूका समस्याहरूले पुराना सामाजिक संरचनाहरू अबै उस्तै रहेको सम्झाउँछ । यी दुवै घटनाहरूमा न्यून पारिश्रमिक, आफ्नो रोजगारीमा असुरक्षित र उनीहरूको हिँडडुलमा अवरोधको बावजूत पनि पत्रकारहरूमा रहेको शाहसलाई जोकोहीले पनि प्रशंसा नगरिरहन सक्दैन । यो पुस्तिकालाई लेखरचना प्रदान गर्नुहुने मानुभावहरूसँग यो अवस्थालाई कसरी सुधार गर्दै जानुपर्ने धेरै विचारहरू छन् । उनीहरू स्थिरताको अवधिमा प्रेस

स्वतन्त्रताका यी सबै मुद्दाहरू उठ्ने र सर्वसाधारणको सूचनामा पहुँचका कुराहरू संवैधानिक छलफलकासन्दर्भमा उठ्नेमा पनि सचेत छन् । प्रेस स्वतन्त्रता र सर्वसाधारणको सूचनामा पहुँचका कुराहरू दुबैलाई निषेध गर्ने प्रयासहरू पनि हुन सक्छन् । तर, नेपालको लोकतन्त्र र नेपाली जनताको भविष्यको हितका लागि यी दुबैको पूर्ण अभ्यास आवश्यक छ ।

शब्द तथा बिम्बमार्फत निर्वाध सूचनाहरूको प्रवर्द्धन गर्ने आफ्नो कार्यक्षेत्रअनुसार युनेस्कोले नेपालमा प्रेस स्वतन्त्रताको वकालत गर्न अत्यन्त महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । यसले यो देशका जनताको सशक्तिकरणका लागि आवश्यक सामूदायिक सञ्चार केन्द्रहरूको स्थापना तथा जिम्मेवार पत्रकारिताका लागि पत्रकारहरूलाई तालिम दिनेलगायतका कार्यहरू पनि गरेको छ । युनेस्कोले पत्रकारहरू, पत्रकार महासङ्घहरू, समूदायहरू र अन्तर्राष्ट्रिय साभेदारहरूको सहकार्यमा यी कामहरूलाई निरन्तरता दिनेछ ।

हामी विश्वस्त छौं की विकास पत्रकार मञ्चले सही समय तथा वास्तविक कामको अवस्थामा अत्यन्त छिटो तयार पारेको यो अध्ययनले आउँदा महिनाहरूमा उत्प्रेरणा तथा विचारका लागि खुराक प्रदान गर्नेछ ।

कोलिन कैसर

कार्यालय प्रमुख तथा नेपालका लागि युनेस्कोका प्रतिनिधि

विषय-सूची

	पेज
पृष्ठभूमि	१
पत्रकारहरूका आवाजहरू	३
प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्थाको पुनरावलोकन	१४
तराइ : त्रासबीच पत्रकारिता	१९
सविधानसभा निर्वाचन क्रममा भएका प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनहरू	२३
दण्डहीनताको बढ्दो प्रवृत्ति	२७
पार्टीहरूको घोषणा-पत्रमा प्रेस स्वतन्त्रता	२९
प्रेस स्वतन्त्रतासँग जोडिएका केही कानुनी सवालहरू	३०
नेपालमा दलित र सीमान्तकृत पत्रकारहरूको अवस्था	३३
महिला पत्रकारको अवस्था, चुनौती र सम्भावना	३६
निष्कर्ष तथा सुझावहरू	४०
सन्दर्भ स्रोतहरू	४३

पृष्ठभूमि

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले प्रेस स्वतन्त्रताको पूर्ण प्रत्याभूत गरेपश्चात सञ्चार क्षेत्रले केही हदसम्म भएपनि स्वतन्त्रता प्रत्याभूत भएको महशुस गरेको थियो । अन्तरिम संविधानको धारा १५ को ४ उपधारामा प्रकाशन, प्रसारण तथा छापाखानासम्बन्धी हककाबारेमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । तर, प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनका दोषीमाथि कस्तो कारवाही भयो र दण्डसजायको व्यवस्थाकाबारेमा स्पष्ट व्यवस्था रहेको छैन । जसले गर्दा प्रेस स्वतन्त्रतामा आँच आउने क्रियाकलाप गर्ने जोकोही पनि कानुनी कारवाहीबाट उम्कनसक्ने सजिलो परिस्थिति बनिरहेको छ । पत्रकार तथा सञ्चारगृहमाथि भएको आक्रमणको प्रमाणहरू स्पष्ट हुँदाहुँदैपनि कुनै दण्डसजाय नभएको घटनाहरू पनि प्रशस्त छन् । यस्ता घटनाहरूले दण्डहीनतालाई प्रश्रय दिने र स्वतन्त्र प्रेसको अस्तित्वलाई नै कमजोर बनाइरहेको छ ।

राज्यको चौथो अङ्गकारूपमा स्थापित नेपालको सञ्चारक्षेत्रमा अहिलेपनि अनेकौं कानुनी असहजता र अङ्घनहरू रहेका छन् । राज्यले सञ्चारक्षेत्रको सुधारका लागि सुभाष दिन गठन गरेका आयोगहरूको सङ्ख्या पनि आधा दर्जनभन्दा बढि भएपनि तात्कालिक लोकप्रियताभन्दा फरक केहीपनि हुनसकेको छैन । मोफसलका प्रकाशन र सञ्चारकर्मीको सुरक्षा र व्यावसायिकता विकासका लागि स्पष्टरूपमा कार्यक्रम

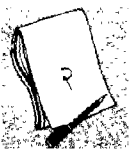
केहीपनि छैन । जसले गर्दा धेरै सञ्चारगृह बन्द भएको र सञ्चारकर्मी पेशाबाट विस्थापित हुने क्रम बढ्दो छ । लामो समयको द्वन्द्वले गर्दा फस्टाउन नसकेको सञ्चारक्षेत्रका लागि लोकतन्त्रप्राप्तिपछि पनि सहज वातावरण बन्नसकेको छैन । पूर्वी पहाड र तराइ क्षेत्रमा प्रेसले धेरै सङ्कट भोग्नुपरेको छ । द्वन्द्वको चपेटामा परी मृत्यु भएका पत्रकारहरूका आश्रित परि वारको उचित पालनपोषणको बन्दोबस्त र भविष्यको व्यवस्था, अङ्गभङ्ग भएकाहरूलाई उपचार तथा जीवनयापनको व्यवस्था, विस्थापितहरूको पुनः सञ्चारगृहमा काम गर्ने वातावरण तय गर्न र क्षतिग्रस्त प्रकाशन गृहहरूलाई उचित राहतको कार्यक्रम हुनसकिरहेको छैन ।

जनताको सुसूचित हुन पाउने अधिकार, प्रेस स्वतन्त्रताको विश्वव्यापी मान्यता, मानवअधिकारको सिद्धान्तहरू, मौलिक हकसम्बन्धी मान्यताहरूलाई आत्मसात् गर्नु जुनसुकै मुलुकको सरकार, नागरिक समाज र राजनैतिक दलहरूको कर्तव्यकारूपमा बुझ्न जरूरी छ । राज्यले पत्रकारहरूलाई सूचनामा सहज पहुँच दिनका लागि आवश्यक कानुन तथा नीतिनियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयनको व्यावहारिक प्रत्याभूति दिनु लोकतान्त्रिक मुलुकको दायित्व हो । सञ्चार क्षेत्र अहिलेपनि राज्य, राजनैतिक दलहरू र नागरिक समाजबाट आक्रमणको सीकार बनिरहेको छ । विभिन्न समूह तथा व्यक्तिहरूबाट लुटपाट, अपहरण, धम्की, आक्रमण, प्रकाशनमा अवरोध, सवारीसाधन तोडेफोडलगायतका घटनाहरू बढाइएका छन् । मोफसलमा कार्यरत पत्रकारमा

अहिलेपनि मनोवैज्ञानिक त्रास कायम नै रहेको छ। विगतको द्वन्द्वकालभन्दा केही भिन्न किसिमका समस्या र चुनौतिहरू कायम छन्। जसले फस्टाउंदो सञ्चारक्षेत्रमा

अवरोध उत्पन्न गराउनुकासाथै प्रेस स्वतन्त्रताको विश्वव्यापी मान्यताहरूको उपहास गरेको प्रष्ट हुन्छ।

पत्रकारहरूका आवाजहरू

भीमप्रसाद गुरूड - रूपन्देही

रेडियो लुम्बिनीमा २०५९ सालदेखि पत्रकार भीमप्रसाद गुरूडले पत्रकारिता क्षेत्रका उतार चढावलाइ नजिकबाट हेरेको र धेरैवटा प्रेस विरोधी घटनाका शिकार समेत बनेका छन् । तीमध्ये गत आश्विन २६ गते राती करिब १२:३० बजेको घटना उनको पत्रकारिता जीवनमा अकल्पनीय बनेको छ । 'मेरो आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा अचानक सशस्त्र हतियारधारी अज्ञात समूहले डकैतीशैलीमा आक्रमण गरेका थिए । मेरा बुद्ध अवस्थामा रहनुभएका बाबु आमामाथि हातपात भइरहेको वेलामा म पुगदा एकैसाथ गोली र बम (ग्यास बम) प्रहार गरेका थिए । सो क्रममा उनीहरूले प्रहार गरआग्रह गरेपनि ढिलो हुने ठानेपछि आफ्नै मोटरसाइकलमा साथीलाइ अस्पताल पुऱ्याइदिन आग्रह गरेपछि बृटवल अञ्चल अस्पतालमा र त्यहाँबाट भैरहवा मेडिकल कलेज, भरतपुर मेडिकल कलेज हुँदै काठमाडौँ शिक्षण अस्पतालसम्म गाउँलेहरू र नातेदारहरूको सहयोगमा आइपुगे ।'

उनले आफ्नो घटनाको उजुरी कहिँपनि नदिन अस्पतालको शैय्याबाट भनेका थिए । किनकी पत्रकार वीरेन्द्र साहको घटनाले दोषीलाई कारवाही गर्ने त परै जाओस मान्छे, मादाँसमेत पक्राउ गर्न नसकेको बुझिरहेको थिएँ । तर, सुरक्षा निकायले चोरहरूलाइ हामीले पक्रेका छौँ भनेर पछि उजुरी दिन लगाएका रहेछन् उनका बाबुलाइ । साथीहरूको सरसल्लाह र सहयोगमा क्षतिपूर्तिका लागि पत्रकार

महासङ्घ रूपन्देहीको सहयोगमा पत्रकार महासङ्घ केन्द्रीय समितिको सिफारिसमा बिल भरपाईसहित दिएको निवेदन गृह मन्त्रालयसम्म पुगेको जानकारी प्रेस चौतारीका अध्यक्षबाट पाइएको थियो । तर किन त्यो फाइल अघि बढ्न सकेन, उनलाइ अहिलेसम्म पनि जानकारी छैन । हालसम्म कहिँकतैबाट क्षतिपूर्ति सहयोग नपाइएको उनले बताउँछन् । घटनापछि उनी लगभग चारमहिना अस्पताल बसेपछि पत्रकारितामा धेरै वाधाहरू आए । दौडधुप गर्न नसक्ने, मोटरसाइकल तत्काल चलाउन नसक्ने र आर्थिक अवस्था कमजोर भएको कारणले निकै तनाव भेल्नुपेरिरेको छ । उनी आफ्नो पत्रकारितामा पनि विशेष गरेर आदिवासी जनजातिहरूको भाषा संस्कृतीका पक्षमा खोजमूलक, चेतनामूलक र जानकारीमूलक पाटोलाइ लेख्ने भएकाले कहिँकतैबाट निशाना बन्नुपर्ने हो की भन्ने चिन्ता अहिलेपनि कायम रहेको छ । घटनापछि उनको घरपरिवार र नातेदारमा ठूलो मानसिक असर परेको बताउँछन् । सबैले असुरक्षित ठाउँ छ, असहयोगी ठाउँछ, घरबार छोडेर अन्यत्र बसाई सर्नुपर्नेजस्ता कुराहरू गरिरहेका छन् । लुटपाट पनि भएको कारणले धनमाल ठूलो क्षति भयो । लुटपाट र ठूलो औषधी खर्चले उनको घरको आर्थिक मेरुदण्ड नै भाँच्चिएको छ । फेरी पनि हल्ला चल्थो- अस्पतालबाट गाउँ आए सिध्याइदिन्छौँ भन्ने । जसको कारणले उनको परिवार र नातेदार सबैले गाउँमा नबस्ने सल्लाह बारम्बार दिइरहने कुराले उनलाई सारै असर गर्‍यो । उनी भन्छन्- 'घरमा सपनाजस्तै अकल्पनीय र भयङ्कर घटना भएकोले अफसम्म मनलाई शिथिल पार्न गाह्रो भइरहेको छ । मेरो भाग्य तथा

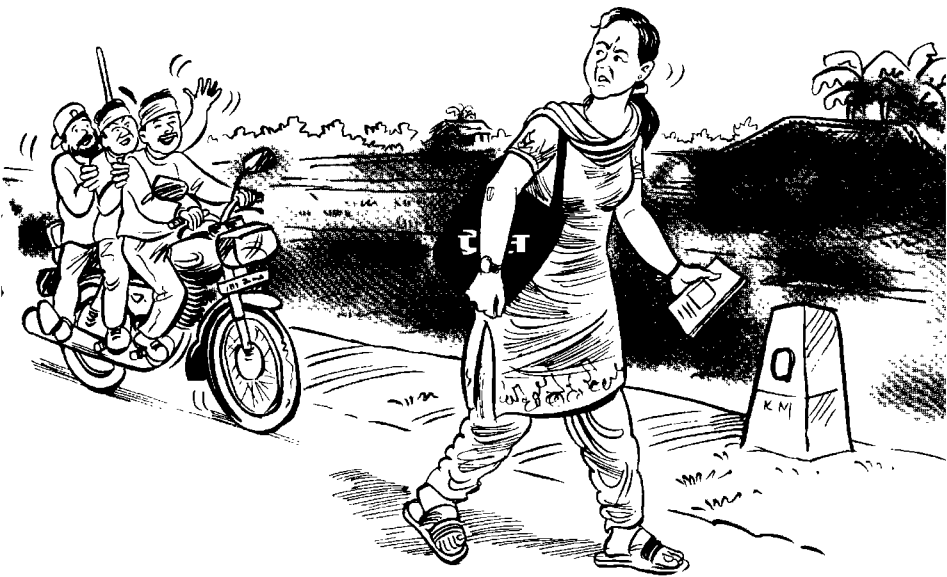
थुप्रै साथीभाइ, शुभ चिन्तकहरूको मायाले म बाँच्न सफल भए ।' तर यस्तो घटना जो कसैमाथि पनि दोहोऱ्याउन नदिन सुरक्षा निकाय कडा रूपमा प्रस्तुत हुनुपर्ने आवश्यक छ । कलम चलाएर एक मुख खानसमेत हम्मेहम्मे भएका स्वतन्त्र विचारहरू वहन गर्ने श्रमजीवी पत्रकारहरूलाई 'दिन दुगुना रात चौगुना' असुरक्षा भइरहेको महशुस उनले गर्छन् । आवश्यक पारिश्रमिकको व्यवस्था, आवश्यक सुरक्षाको व्यवस्था हुन नसक्नु र अनुभूति पाउन नसक्नु उनीलगायत सबै सञ्चारकर्मीहरूको साभ्मा समस्या हो भन्ने उनको बुझाई छ । उनी भन्छन्- 'ममाथि भएको जघन्य अपराधमा राज्यबाट दोषीलाई कुनै कार्वाही नगर्नु दण्डहीनतालाई बढावा दिनुमात्र नभई एउटा स्वतन्त्र सञ्चारकर्मीको अस्तित्व समाप्त पार्ने चालबाजी हो ।'

प्रियंका पाण्डे- विरगञ्ज

विगत दुइ वर्षदेखि सक्रिय पत्रकारितामा लागेकी प्रियंका पाण्डे तराइ क्षेत्रमा चिनिएकी पत्रकार हुन् । तराइक्षेत्रका मुद्दालाई उजागर गर्न आफु पत्रकार भएको उनी बताउँछिन् । प्रियंका भन्छिन्- 'आफु तराइको महिला भएकाले पत्रकारितामा सुरूका दिनमा निकै नै कठिन भयो । परिवारको पनि कम सहयोग र उत्साह थियो, तर विस्तारै काम गर्दै गएपछि परिवार र समाजबाट पनि हौसला पाइरहेको छु ।' उनको मनोबल उच्च छ र महिला पत्रकार बन्न पाएकोमा दङ्ग छिन् । किनकी बाहिर भ्रमण र तालिमको अवसर पनि निकै पाएको उनी बताउँछिन् । तर, आफ्नो पारि-पामिकप्रति त्यति सन्तुष्ट छैनन् । उनी हाँस्दै छिन्- 'यसो गोजी खर्च मात्र छ र आफ्नो

लागि सामान्य खर्च गर्नका लागि घरमा माग्नुपर्दैन ।' पत्रकारिता क्षेत्रको कुरागर्दा निकै हौसिएपनि यसक्षेत्रका चुनौतिबारे सोध्दा उनी एकछिन एकोहोरिइन् । किनकी उनका मनमा निकै तरङ्ग पैदा भएको हुनुपर्छ । उनले भनिन्- 'चुनौति त प्रसस्त छन् । गत ९ सेप्टेम्बर २००८ मा एफएमबाट घर फर्कँदै थिएँ, बाटामा केही अपरिचित केटाहरूले मोटर साइकलबाट पछ्याउदै थिए र केही पर पुगेपछि उनीहरूले मलाई ठक्कर दिए, म भुइँमा लडेछु । त्यसपछि मेरो मोवाइल र पैसा लगेर भागेछन् । म त वेहोस भए र स्थानीयहरूले मलाई नजिकैको स्वास्थ्यचौकी लगेछन् । चार घण्टापछि मात्र होसमा आएछु ।' यो घटनापछि उनमा निकै पिडा थपियो । चार महिनाजति एकलै हिँड्न पनि अप्ठ्यारो परेको र बाहिर हिँड्दापनि निकै चिन्ता भएको उनी बताउँछिन् । परिवारबाट पनि बाहिर नजान केही दवाव परेको थियो, तर मन दह्रो बनाउँदै महिला पत्रकारितामा चुनौति छन् र लड्नुपर्छ भन्ने उनको बुझाइ छ । यो घटनाकाबारेमा पत्रकार महासङ्घलाई जानकारी गराइनन् र आफू कार्यरत सञ्चार गृहमा समेत जानकारी गराइनन् । विभिन्न माध्यमबाट दोषी पत्ता लगाउने प्रयास भएपनि हालसम्म पत्ता लागेको छैन । तर, यो घटनापछि उनमा निकै मानसिक तनाब भएको र डर, त्रास अहिलेपनि कायम रहेको बताउँछिन् । उनी भन्छिन्- 'मलाई किन यसो गरेको हो, उनीहरू को हुन् र उद्देश्य के थियो ? भन्ने बुझ्नसकेको छैन । तर एकदिन पक्कै पत्ता लाग्नेछ ।' तराइक्षेत्र जहाँ द्वन्द्वका अनेकौरूप भन महिला पत्रकार भएपछि चुनौति रहेको उनी स्वीकार गर्छिन् । उनी थप्छिन्- 'कहिलेकाँही साँभ्मा सहकर्मी केटा

साथीलाई मोटरसाइकलमा लिफ्ट मागेर जाँदा छिमेकी र घरवाट पनि नराम्रो दृष्टिकोण बनाएको हो कि भन्ने भानपछि । तर, उनको परिवारले आफूलाई सधैं हौसला प्रदान गर्ने र सहयोग गर्ने उनी बताउँछिन् । उनले रिपोर्टिङकाक्रममा धेरै पुरुषमाझ एकलो महिला हुँदा निककै अप्ठ्यारो महशुस गर्ने गरेकीछिन् । तर, उनी कार्यरत एफएमका कर्मचारी र अन्य स्थानीय बुद्धिजीवीहरूवाट सधैं उत्साह प्रदान गर्ने हुँदा कार्यक्षेत्रमा निककै सक्रिय बन्ने प्रेरणा मिलेको उनी बताउँछिन् । तर, रिपोर्टिङ गर्न टाढाटाढा जानुपर्ने र यातायातको असुविधा, मोटरसाइकल चलाउन नसक्नु पनि उनको चुनौती हो । महिला भएको कारण हिँडडुल गर्नपनि पुरुषभन्दा केही असजिलो भएको उनी स्वीकाछिन् ।

पत्रकारिताभित्र चुनौति धेरै भएपनि यो पेसामा उनी रमाएकीछिन् । तराइ आन्दोलनकाबेला प्रेसमाथि भएका आक्रमणकावारेमा उनको बुझाइ फरक छ । उनी भन्छिन्- 'जुन पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले तराइ आन्दोलनका

विरूद्धमा लाग्यो, त्यसले समस्या भोग्नुपरेको हो । तर म तराइ आन्दोलनको उचाई बढाउन चाहन्थे, त्यसकारण केही कठिनाई भएन् र सबैबाट मलाई सहयोग भयो । मैले तराइ आन्दोलनको समर्थनमा कलम चलाए र सफल पनि भए । पत्रकारिता क्षेत्रको मुख्य चुनौति सुरक्षा नै हो भन्ने उनको बुझाइ छ र कुनै प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनका घटना भएमा दोषीविरूद्ध कडा कारवाही हुनुपर्ने तथा समाजलाई पत्रकारितावारे सुसूचित गराउन विद्यालयको कोर्षमा अन्य विषयसहरह पत्रकारिता राख्नुपर्ने सुझाव उनको छ ।

प्रतिमा बिबश राई – सुनसरी

पूर्वाञ्चलमा क्रियाशील महिला पत्रकार प्रतिमाको बुझाइमा पत्रकारिताको प्रमुख चुनौति राजनैतिक अस्थिरता र शक्ति केन्द्रीत पत्रकारिता हो । उनी भन्छिन्- 'गत वर्षभन्दा यो वर्ष तराइ आन्दोलनले सिर्जना गरेको चक्काजाम र बजारबन्दले व्यवसाय नै धराप पारेको छ । त्यसबेलाको मानसिक र

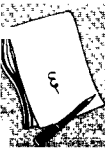
शारीरिक यातना त कति थियो थियो, तर अहिले केही सहज वातावरण भएपनि पूर्णरूपमा ढुक्क हुने बेला भएको छैन ।' लोकतन्त्रको बहाली र शान्तिपूर्ण राजनीतिको शुरूवात भएपनि पत्रकारलाई धाकधम्की, अपहरण, लुटपाट, आगजनीका घटनाहरू कम नभएको जिकिर उनी गर्छिन् । अहिले फरकखाले चुनौति रहेको छ । द्वन्द्वकालमा जस्तो कठिन वातावरण नभएपनि महिला पत्रकार भएको कारण यहाँ पारिवारिक, सामाजिक, आर्थिक र राजनैतिक कारणले जन्माएका हरेक चुनौतिहरूको सामना गर्नु परेको उनी बताउँछिन् ।

महिला पत्रकार भएर काम गर्दा र आफै पत्रिका निकाल्दा समाजबाट हौसला मिलेपनि आर्थिक अभावको कारणले सधैं नै समस्यामा परेको उनी स्वीकार गर्छिन् । राजधानी बाहिर पत्रकारिताको वजार सानो र स्रोतसाधन पनि न्यून हुने हुनाले पत्रकारिता गरेर तथा पत्रिका प्रकाशन गरेर बाँच्न नै कठिन हुने एवं सुरक्षाको कारण बारम्बार प्रकाशन बन्द गर्नुपर्दा स्थानीय पत्रिका फस्टाउन नसकेको कुरा प्रतिमाको बुझाइमा छ । गत वर्षभन्दा यो वर्ष केही सहज वातावरण बनेको कुरा उनी बताउँछिन् । पहिलाजस्तो विस्थापित नै हुनुपरेको छैन । कम्तिमा सङ्घर्ष गरेर भएपनि काम गरिरहेको छु । उनी भन्छिन्— 'पूर्वाञ्चलमा महिला पत्रकार कम रहेकोले महिलाका विषयहरूलाई प्राथमिकता दिनु र विशेषगरी जनजाति महिलाहरूको समस्याहरूलाई उजागर गर्नुपर्छ ।' उनीमा अहिले केही नेतृत्व क्षमता पनि विकास भएको छ । पत्रकार महासङ्घको लागि काम गर्ने सोचाई पनि बनाएको उनी बताउँछिन् ।

संविधानसभामा धेरै महिलाहरूले विजय हासिल गरेकोले अब महिला पत्रकारहरूको हकहितमा केही काम गर्ने हो की भन्ने आशा उनमा पलाएको छ । तर त्यतिमात्र होइन, राज्यले स्वतन्त्र प्रेसलाई सुरक्षित राख्न र स्पष्ट नीति नियम निर्माण तथा कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्ने एवं जुनसुकै राजनैतिक दलहरूले जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि स्वतन्त्र प्रेसमाथि आघात पुऱ्याउने काम गर्नुहुन्न भन्ने उनको तर्क छ । स्वतन्त्र प्रेसको विश्वव्यापी मान्यतालाई सबै क्षेत्रबाट बुझ्न जरूरी रहन्छ, भन्ने कुरामा उनी जोड दिन्छिन् ।

सीता अधिकारी – धादिङ

पत्रकारिता क्षेत्रमा ६ वर्ष लामो अनुभव सङ्गालेकी धादिङ जिल्लामा कार्यरत पत्रकार सीता अधिकारी पहिलाभन्दा प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्थामा अहिले निकै सुधार आएको बताउँछिन् । तर, अझैपनि पूर्ण स्वतन्त्र हुन नसकेको दावी उनको छ । उनी भन्छिन्— 'पहिलाजस्तो त अहिले छैन, तर पूर्ण स्वतन्त्र भएको भन्न मिल्दैन ।' उनले उदाहरण दिँदै थप पढ्नु पारिन्— 'माओवादीसम्बद्ध वाइसीएलका कार्यकर्ताहरूले बारम्बार धम्की दिने गर्दछन् । यही चैत्र २८ गते सम्पन्न चुनावको मतपेटिका अपहरणको विषयमा सत्यतथ्य समाचार बाहिर ल्याउँदा धम्की खेप्नुपरेको थियो । यस्ता घटना त दिनप्रतिदिन बृद्धि भइरहेका छन् ।' उनी यस्ता धम्कीलाई सामान्यरूपमा लिन्छिन्, किनकी विगतमा धेरै कठिन दिन विताएकी छिन् उनले । लामो समयको द्वन्द्वमा पत्रकारहरूले अनेकौँ कठिनाइ भोग्नुपरेको थियो । उनी भन्छिन्— 'त्यो बेला माओवादी र राज्य दुबैतर्फबाट पत्रकारलाई

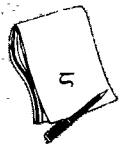
तारो बनाइन्थ्यो, तर अहिले त्यो कम भएको महसुश भइरहेको छ ।' गत वर्ष प्रकाशित एक समाचारको विषयलाई लिएर उनीमाथि परेको भय, त्रास र दवावजस्ता चुनौति यो वर्ष खेप्नुपरेको छैन । जिल्ला विकास समितिले निर्माण गरेको वाटो एक महिनामा नै उक्किएपछि सो वारेमा समाचार लेखेपछि निर्माण समितिले आक्रोसित हुँदै त्यही कालोपत्रे वाटोको टुक्रा ल लिनहोस् उपहार भन्दै दिएको उनको मानसपटलमा अहिलेपनि ताजै छ । त्यसैगरी अर्को घटना अस्पतालको विषयको समाचार छापेपछि अस्पतालसूत्रले गरेको दुर्व्यवहार कहिल्यै विसर्न नसक्ने कुरा उनी बताउँछिन ।

चैत्र २८ गते सम्पन्न भएको संविधानसभामा उनीलगायत धेरै पत्रकारहरूमाथि परेको कठिनाइका वारेमा उनी भन्छिन- 'पत्रकार-हरूले सहजरूपमा प्रवेश पास पाएनन्, गाडीको पास लिन पनि पाएनन् र मतगणना केन्द्रको समाचार सङ्कलनमा पनि सहज पहुँच भएन, यो जनताको सुसूचित हुने अधिकारबाट बञ्चित गराइएको र प्रेस स्वतन्त्रता हनन् गरेको स्पष्ट घटना हो । प्रहरीबाट पनि असहयोग भयो । यहाँ त राज्य पनि जिम्मेवार हुनसकेको छैन, अरूको कं कुरा गर्नु र ?' सीतालाई आफ्नो पेशामा भने सन्तुष्टि छ । महिला पत्रकार भएकोले अवसर पनि छन्, तर समाजबाट हेर्ने दृष्टिकोणले सामान्य असजिलो भएको महसुश उनमा भएको छ । उनी भन्छिन- 'विशेष गरी फोटो खिच्दा केटाहरूले जिस्काउने र केही असजिलो व्यवहार प्रकट गर्दछन् र कहिलेकाहीं हिँड्दा पनि अपशब्द प्रयोग गर्दछन् । यस्ता कुराले निकै चोट पुऱ्याउँदछ र दुःख लागेर आउँछ ।'

वास्तवमा यस किसिमका समस्याहरू सबै महिला पत्रकारमा रहेका छन् । यस्ता घटना नदोहोऱ्याउन बारम्बार सम्बन्धित व्यक्तिलाई आग्रह पनि उनले गर्ने गरेकी छन् र पत्रकार महासङ्घ, स्थानीय राजनीतिक दल, नागरिक समाज र प्रशासनमा पनि मौखिक उजुरी गरेकीछिन, तर अहिलेसम्म प्रभावकारी कदम कतैबाट चालिएको छैन । उनको बुझाइमा महिला पत्रकारहरूको मुख्य चुनौति भनेको हिँडुलु गर्दाको कठिनाई र समाजबाट हेर्ने दृष्टिकोण पनि हो । पुरुष पत्रकारजस्तो रातदिन काम गर्दा पनि उचित पारिश्रमिक नभएको गुनासो उनमा रहेको छ । महिला पत्रकारका लागि विशेष प्राथमिकतामा राखेर कार्यक्रम ल्याउनुपर्ने र सुविधा पनि दिनुपर्ने उनको माग छ । उनी भन्छिन- 'पत्रकारहरूलाई राज्यले वा सञ्चार गृहले कम्तीमा टेलिफोन, फ्याक्स र यातायात खर्च त दिनुपर्छ नि, अहिलेपनि पत्रकारको चिन्ता सुरक्षा हो ।' पत्रकारहरूलाई धाकधम्की दिने, स्रोत खुलाउन दवाव दिने, सोधेर लेख्न दवाव दिनेलगायतका घटना कायम रहनुको प्रष्ट कारण कानूनको कार्यान्वयन नभएको उनको बुझाइ छ । उनी गतवर्षको आफ्नो घटना दोहऱ्याउँदै भन्छिन- 'खोइ त मेरै घटनामा कसैलाई केही कार्वाही भएन, दोषीको मनोवल भन वढिरहेको छ ।'

माधव बस्नेत - काठमाडौँ

विगत ३ वर्षदेखि पत्रकारिता क्षेत्रमा सक्रिय पत्रकार माधव बस्नेतले छोटै अवधिमा पत्रकारिता क्षेत्रमा स्थापित भएको महसुश गर्छन् । साप्ताहिक पत्रिकामा क्रियाशील उनले पत्रकार भएकै कारणले विभिन्न क्षेत्रबाट डर

त्रास र धाकधम्कीको सामना गरिरहनु परेको छ। पत्रकारिताको ३ वर्ष भरिमा स्रोत खुलाउने र समाचारको खण्डन छान्नुपर्ने दबाव थुप्रैपटक आएपनि गत १४ अगष्टमा भएको घटना उनको मानसपटलमा ताजै रहेको बताउँछन्। घटनावारेमा उल्लेख गर्दै उनले भने- 'माओवादीको विषयमा समाचार बनाएको थिएँ, त्यो सत्यतथ्य र पर्याप्त प्रमाणको आधारमा थियो। यी विषयलाई लिएर २० जनार्जित वाइसीएल गाडीमा मेरो कार्यालयमा आए र उनीहरूले संगै जान धम्की दिए। मैले मानिन र उनीहरूले

जवर्जस्ती अपहरण गर्न खोजे र नगएमा मार्ने धम्की दिए, तर म एकरत्ति पनि विचलित नभइँ उनीहरूको प्रतिकार गरें र त्यहाँबाट उनीहरू गए। तर, फोनबाट 'तँ एकचोटी वाचिस, तर कहाँ जालास्' भन्ने धम्की आइरहे।' आफ्नो घटनाको बारेमा यथार्थरूपमा उनले व्यक्त गरे। यो कुरा वाइसीएलका इन्चार्जलाई भने र तत्कालिन सुरक्षा प्रमुखलाई जानकारी गराए। मानवअधिकार उच्च आयुक्तले पनि सुरक्षा विषयमा गम्भिर चासो राखेको कुरा कार्यालयमा बोलाइ जानकारी गराएको र पत्रकार महासङ्घ एवं अन्य मानव

अधिकारवादी सङ्घसंस्थाहरूमा पनि उजुरी दिएको बताउँछन् उनी । तर, कुनै सुनुवाई नभएको र खाली विज्ञप्ति निकाल्नेभन्दा अन्य कुनै कारवाही कोहीबाट नभएको उनको गुनासो छ ।

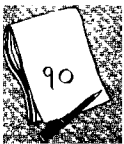
यो घटनापछि उनमा निकै तनाव बढेको थियो । वाइसीएलका प्रमुखले वार्ता गरौं भनेर बोलाएको तर आफूले सत्य, तथ्य र कलमको स्वतन्त्रताको आधारमा समाचार लेखेकोले उनीहरूसँग छलफल वहस गर्न कुनै जरूरी नरहेको उनले दावी गरेको बताउँछन् । शायद यसो भनेकोले होला भोलिपल्ट काठमाडौं वनस्थलीमा पुनः आक्रमणको प्रयास उनीमाथि भएको उनी बताउँछन् । र १५ दिन अगाडिमात्र एकजनाले फोन गरी 'हामीलाई खेदो गर्थिस्, तर अहिले देखिस् होलानी' भनेर धम्की आएको थियो र ओखलढुङ्गाबाट पनि वाइसीएलका कार्यकर्ताले फोन गरी चुनावी परिणामका बारेमा विजय हासिल भएको कुरालाई वारम्बार सुनाउने र दम्भ प्रदर्शन गर्ने गरेको उनी बताउँछन् । बारम्बार हुने यस्ता घटनाले मानसिक पीडा दिने गर्छ र घर परिवारमा पनि चिन्ता हुने गर्छ, तर पत्रकारिता पेशा नै समाजका कुरिती र विसङ्गतीलाई बाहिर ल्याउने पेशा भएकोले केही जोखिम हुने उनको बुझाइ छ । उनीमाथि अपराधका घटनाबारेमा समाचार छापेवापत पटकपटक अन्य समूहबाट पनि धम्की आएको बताउँछन् । तर पीतपत्रकारिता नगर्ने उनको दृढ अटोटे रहेको छ ।

पत्रकारमाथि यस्ता प्रकृतिका घटना बढ्नुको मुख्य कारण दण्डहीनतालाई प्रश्रय दिनु नै हो र कानुनी कारवाहीको अभाव हुनु हो एवं प्रशासनबाट दोषीलाई उक्साहट र मलजल

गर्नु नै हो भन्ने उनको बुझाइ छ । यस्ता प्रकारका घटना हुनुमा पत्रकारहरूको पनि केही दोष रहेको समेत उनको विश्लेषण छ । पत्रकार पनि स्वच्छ, मर्यादित र सत्य तथ्यतामा आधारित भएर समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्ने दायित्व विसैर स्वार्थमा चल्ने गरेको उनी बताउँछन् । प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्थालाई मजबूत पार्न कालागि पत्रकारितामा साङ्गठानिक एकता हुनुपर्ने, राज्यले उचित कानून बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, दोषीलाई कडा दण्डसजाय हुनुपर्ने, व्यवसायिकताको विकासकालागि राज्य र सञ्चारगृहले थप कदम चाल्नुपर्ने, राजनीतिक नेताले पत्रकारहरूलाई आफ्नो पक्रेटमा लिने प्रवृत्ति कम हुनुपर्ने सुझाव उनको छ ।

भूलक गैरे - नेपालगञ्ज

विगत १५ वर्षदेखि मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा पत्रकारिता गरिरहेका पत्रकार भूलक गैरेले मधेस आन्दोलनलाई नजिकबाट नियालेका छन् । उनीमा पनि मधेस आन्दोलनक्रममा सहभागि प्रदर्शनकारीबाट भएको दुर्व्यवहार ताजै छ । उनीमाथी बारम्बार धम्की र जवर्जस्ती भएको उनी बताउँछन् । यस प्रकारका घटनाहरू तराई आन्दोलनका क्रममा भएको र यसबारेमा आन्दोलनकारीहरूलाई जानकारी गराएपनि आन्दोलनको नेतृत्व लिएको मधेसी जनअधिकार फोरम तथा भूमिगत मधेसी मुक्ति टाइगर्सको जिल्लास्थित नेतृत्वद्वारा आफ्ना कार्यकर्ताको संलग्नता नरहेको स्पष्टोक्ति दिएको एवं उनीहरूद्वारा घटना दोहोरिन नदिन होसियार रहने प्रतिबद्धता दिएका थिए । रिपोर्टिङ्गकाक्रममा अधिल्लोवर्ष नेपालगञ्जको धम्बोभीमा उनको मोटर साइकल तोडफोड गरिएको थियो । त्यसको

केही समयपछि पत्रिकाको कार्यालयबाट अज्ञात समूहद्वारा उनको लुटिएको मोटरसाइकल हालसम्म फेला परेको छैन। त्यतिवेला पत्रकार सम थापाको मोटरसाइकल समेत प्रदर्शनकारीहरूले त्रिभुवनचोकमा जलाएको कुरा उनी सम्भन्धन। यी घटनाकाबारेमा सम्बन्धित दोषीलाई जानकारी गराएको र घटना नदोहोरीने प्रतिवद्धता आपनि त्यस्ता घटनाहरू भइरहेकोमा उनी आश्चर्य प्रकट गर्छन्।

उनी भन्छन्- 'मलाई मात्र होइन, प्रायः सबै पत्रकार मधेस आन्दोलनको रिपोर्टिङ गर्न मुख्य घटनास्थल त्रिभुवनचोक जान असुरक्षित महसुस गरे। जसले गर्दा आन्दोलन अवधिभर पृथ्वी तथा आन्दोलनकारीले गरेका व्यवहारको वास्तविक समाचार प्रकाशमा आउन सकेन। तराई आन्दोलनमा हप्तौं दिन प्रकाशनहरू बन्द गर्न बाध्य हुनुप्यो।' यस्ता घटनाले शारिरीक र मानसीक असर मात्र नभई आर्थिकरूपमा निकै चुनौति परेको उनी बताउँछन्। यस्ता घटनाको प्रवृत्ति बढेका कारण परिवारबाट पत्रकारिता नगर्ने दबाव बारम्बार आउने गरेपनि पेशा परिवर्तनको सोच नरहेको उनी बताउँछन्। वरु उनले यही पेशालाई मर्यादित र क्रियाशील पत्रकारहरूको सुरक्षाकालागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने जरूरी औंल्याउँछन्। उनी भन्छन्- 'राज्यले पत्रकारको सुरक्षामा गम्भीर हुनुप्यो। राजनीतिक दल जवाफदेही र जिम्मेवार बन्नुपर्छ र दोषीले दण्डसजायको भागिदार हुनुपर्छ।'

मनोज साह- जनकपुर

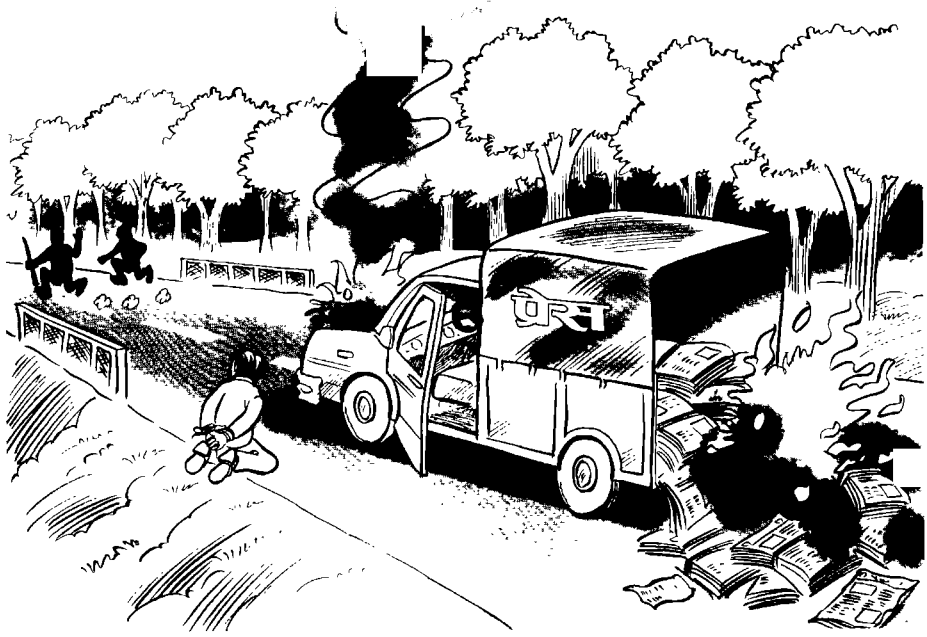
तराईक्षेत्रमा सक्रिय पत्रकार मनोज साहसँग २५ वर्षको लामो पत्रकारिताको अनुभव छ। साह भन्छन्- 'पत्रकारिता क्षेत्रमा लाग्दालागै पारिवारिक जीवन नै विर्सिएर अहिलेसम्म विवाह नै गरेको छैन। यही पेसामा रमाइरहेको छु।' दशकौं लामो पत्रकारिता क्षेत्रका सडघर्षवारे उनी निकै नै अनुभवी र भूक्तभोगी रहेका तथा तराईक्षेत्रका चिरपरिचित पत्रकार भएको उनको दावी छ। उनको नामले मात्र नभई उनले कलम चलाउँदै आएको क्षेत्र 'भ्रष्टाचार' भएकाले पनि सबैले चर्चा गर्छन्। साह राष्ट्रिय समाचार समिति, हिमालय टाइम्स, जागरण, सन्ध्याकालीन, रेडियो नेपालगायतका थुप्रै सञ्चारक्षेत्रमा काम गरिसकेको बताउँछन्। उनको मुख्य मुद्दा पनि तराईक्षेत्रका मठमन्दिर, गुठी र सरकारी जग्गाको दुरुपयोग र सरकारी क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचारवारे खोजअनुसन्धान गरी जनतालाई सुसूचित गर्ने हो। तर, यो क्षेत्रमा चुनौतिक कारण उनको जीवन जोखिममा पर्दै गएको उनी स्वयं बताउँछन्। उनी भन्छन्- 'फोनबाट धम्की, भेटेर धम्की अनेकौं आउने गर्थे र मुद्दामामिला पनि भोगियो। तर, गत १७ जनवरी २००८ को घटना उनका लागि अकल्पनीय बन्नपुगेको छ। उनी भन्छन्- 'म घर फर्कँदै थिए, बाटोमा करिब १२ जना अज्ञात समूहले अकस्मात खुकुरी उज्जाए र तेरा यी हात होइनन् समाचार लेख्ने भन्दै पाखुरामा काटे, टाउकोमा पनि प्रहार गरे। र, म अतालित्तै मुर्छा परे, हार गुहार गरेपछि उनीहरू भागेपछि केही

साथीहरूको सहयोगमा अस्पताल पुऱ्याइएपछि धन ज्यान चै बाँचेको छ । तर, उपचार गर्दागर्दै पत्रकारिता सङ्कटमा परेको छ, र आर्थिक अवस्था पनि कमजोर बन्दै गएको छ । 'यो घटनाको दोषी स्थानीय मन्दिरका पुजारी भएको र उनकाविरूढ उजुरी दिएको उनी बताउँछन् । तर, प्रशासनको मिलेमतोमा एकजना दोषी बाहिरिएको जानकारी दिए । उनी भन्छन्- 'प्रशासन नै मठमन्दिरको र गुठीको मुख्य आम्दानी भ्रष्टाचार गर्न सक्रिय छन्, अनी मलाई के को न्याय दिन्छन् । उल्टै बरू यसकिसिमको समाचार नछाप्या राम्रो भनेर सम्झाउँछन् ।' उनले आफ्नो ज्यान जोखिममा परेको स्थानीय सञ्चारकर्मी, मानवअधिकारवादी र अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थामा पनि जानकारी गराएका छन् । स्थानीय प्रशासनमा पनि उनको सुरक्षाका लागि दवाव बढेको छ । 'खतरा बढेपछि टेलिफोन गर्नु हामी सुरक्षाकर्मी पठाइदिन्छौं,' स्थानीय प्रशासनको भनाइ यस्तो छ । आफ्नो सुरक्षाका लागि केन्द्रीयतहमा गृहप्रशासन र पत्रकार महासङ्घमा पनि जानकारी गराएको उनको दाबी छ, तर कुनै सन्तोषजनक बन्दोबस्त हुन नसकेको चिन्ता व्यक्त गर्छन् । हात र टाउकोमा गहिरो चोटका कारण उनी निककै नै कमजोर बनेका छन् र उनी अहिले राजधानीको ठूला अस्पताल धाउनुपर्दा निककै मानसिक तनाव भएको बताउँछन् । 'उपचार गर्दा दिग्दार भइसकियो । पूर्णरूपमा ठिक हुन ठूलो रकम लाग्नेरहेछ । तर, अहिले मैले रू. २० हजार मात्र सहयोग जुटाएको छु, अन्य सबै ऋणबाट

चलाएको छु ।' आफू यस्तो जोखिममा परेर मृत्युको नजिक पुगेपनि पत्रकारिताक्षेत्र र आफूले कलम चलाउँदै आएको बीट नछोड्ने उनको दाबी छ । उनीहरूकाविरूढ लेख छाडेदेखि जग्गा जमिन दिने र सम्पत्ति दिने प्रस्ताव थुप्रैपटक आएपनि उनले स्वीकार गरेनन् । त्यसैले उनीविरूढ खनिएको उनको दाबी छ । उनी भन्छन्- 'मेरो मुख्य दायित्व भ्रष्टाचार निर्मूल समाज बनाउनु हो । यो पेसामा लाग्दा ज्यानजान्छ भने जाओस्, तर म कुनै लोभ लालचमा फिस्दन । तर पत्रकार को सुरक्षा हुनुपर्छ, दोषीमाथि कडा कारवाही हुनुपर्छ । यहाँ दोषीलाई नै छुटकारा दिने चलन छ र पुरस्कृत गर्ने चलन पनि छ । अनि कसरी हामीजस्ता पत्रकारहरू सुरक्षित बन्नसक्छौं ।' उनी आफूजस्ता पत्रकारको जीवन निककै जोखिममा रहेको स्वीकार गर्छन् । परिवारमा पनि निककै तनाव रहेको छ, र पत्रकारिता छोड्न अनुरोध गर्छन । 'एक त पत्रकार भएर जीवन निर्वाह गर्न कठिन छ भने अर्कोतर्फ यस्ता अनेकौं भय, त्रास र डरधम्कीले बाँच्नुपरेको छ, तर मेरो यात्रा निरन्तर रहने छ,' उनी थप्छन् । पत्रकारिता राजनीतिबाट अलग हुनुपर्छ र स्वच्छ, व्यवसायिक बन्न नितान्त जरूरी र हेको तथा पत्रकारलाई धाकधम्की, डरत्रास फैलाउने र स्वतन्त्रसञ्चारलाई हस्तक्षेप नगर्ने वातावरण बनाउनका लागि पत्रकारको सुरक्षार्थ स्पष्ट कानुनी संरचना तथा जुनसुकै घटनाको सत्यतथ्य पत्ता लगाइ दोषीलाई कडा कारवाही र दण्डसजाय दिनुपर्नेमा उनले जोड दिन्छन् ।

प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्थाको पुनरावलोकन

नेपाली सञ्चारमाध्यमले माओवादी सशस्त्र विद्रोहले सिर्जना गरेको आन्तरिक द्वन्द्व र राजाको प्रत्यक्ष शासनकालमा अत्यन्त चुनौतिका अवस्थाहरू भेल्लेपरेको थियो । कैयौँ पत्रकारहरूले ज्यान गुमाउन पुगेको र हजारौँको सङ्ख्यामा पक्राउ, लुटपाट, अपहरण, धम्की, आगजनीलगायतका प्रेसस्वतन्त्रता उल्लङ्घनका घटनाहरूको कहानी लाग्दो अवस्था हाम्रो सामु थियो । तर, अनेकौँ अटेराहरूका बावजूदपनि नेपाली जनताको चाहाना र स्वतन्त्र कलमको मर्मलाई भुलेर तानाशाह र द्वन्द्वरत पक्षको वकालतमा नेपाली सञ्चारक्षेत्र लागेनन् । बरू सङ्घर्षका रूप र चरणहरूलाई अझ माथि उचालेर प्रेसस्वतन्त्रताका पक्षमा आवाज बलन्द गर्दै जनतालाई लोकतन्त्रका पक्षमा खोरूपमा उतार्न सफल भए । तसर्थ, नेपालको जनआन्दोलन दुइको सफलताका लागि नेपाली प्रेसको भूमिकाले अन्तर्राष्ट्रियजगतमा नै चर्चा पाएको छ ।

जनआन्दोलनको सफलतापछि नेपाली प्रेसले स्वतन्त्रपूर्वक काम गर्न पाउने कुरामा सबै सञ्चारकर्मी दुक्क हुनु स्वाभाविक थियो । तर, अन्तरिम संविधानअनुरूपको सरकार गठन भइ संविधानसभा सम्पन्न हुन्जेलका घटना हेर्ने हो भने हाम्रो अगाडी गम्भीर प्रश्न खडा भएको छ- 'के नेपाली प्रेस स्वतन्त्र छ त ?' नेपाली सञ्चारक्षेत्रमा भएका घटनाहरूको श्रृङ्खलाहरू हेर्दा लोकतन्त्र स्थापना भएपछि लोकतान्त्रिक हौं भन्ने राज्य, राजनैतिक दलहरू, नागरिक सङ्गठनहरूको पनि अग्रपङ्क्तिमा नाम राख्न सकिने अवस्था छ । उदाहरणकारूपमा केही घटनाहरूलाई हेर्ने हो भने पनि प्रष्ट हुन्छ । गत १८ जुनमा सिन्धुपाल्चोकका पत्रकार पवित्र खडकालाई त्यहाँका प्रहरी इन्स्पेक्टर ले समाचारको स्रोत खुलाउनका लागि मार्ने धम्की दिएको घटना, त्यसैगरी गत २४ नोभेम्बरमा सुनसरीका पत्रकार गोविन्द घिमिरेलाई सशस्त्र प्रहरीका एक अधिकृतले

पक्राऊ गरी उनीहरूकाबारेमा समाचार लेखेको भनी मान्ने धम्की दिएको र गोर खापत्रका पत्रकारहरूको रोजगारी व्यवस्थापनद्वारा खोसिएको विरोधमा आयोजना भएको १३ अगष्टको शान्तिपूर्णरूपमा भएको कार्यक्रममा पत्रकारहरूमाथि प्रहरी हस्तक्षेप गरी ३० जना पत्रकारहरू पक्राउ, गत अप्रिल १० को संविधानसभाको निर्वाचनको समाचार सङ्कलन गर्नका लागि सवारीसाधन अनुमति र प्रवेश अनुमति नपाएका घटनाहरू देशभरि पाइएको छ । यि त राज्यकातर्फबाट भएका

यसप्रकारका ज्यादतीको एक दुइवटा उदाहरण मात्र हुन । प्रेस स्वतन्त्रताप्रति प्रतिवद्ध रही कानून कार्यान्वयन गराउने निकायबाट हुने यस किसिमका घटनाहरूले सञ्चार जगतमा थप चिन्ता बृद्धि गरेको छ ।

प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनमा राजनैतिक दलहरूका भातृसङ्गठनहरू, सरकारी निकाय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मिशनहरू पनि सक्रिय पाइएको छ । गत १४ डिसेम्बरमा तनहुँका पत्रकार प्रेमप्रसाद पौडेललाई एमाले निकट

विद्यार्थी सङ्गठनका कार्यकर्ताले स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनको बारेमा प्रकाशित समाचारको बारेका सोधपुछ गर्दै धम्की दिएका थिए। यसैगरी गत १५ जुलाईमा उदयपुरका पत्रकार लीलाप्रसाद निरौलालाई स्थानीय जिल्ला कृषि विकास अधिकारीले समाचार सङ्कलन गर्नेक्रममा उनको कार्यालय परिसर जाँदा धम्की दिएको घटना छ। ३ मार्च २००८ मा अनमिनको हेलिकोप्टर दुर्घटनाको समाचार सङ्कलन गर्न गएका काभ्रेका पत्रकारमाथि अनमिन कर्मचारीबाट दुर्व्यवहार भएको छ। प्रेसस्वतन्त्रताको पूर्ण पालना गर्ने दायित्व बोकेका यस्ता निकायबाट छिटफुट घटना भएपनि यस्ता घटनाले प्रेसस्वतन्त्रता नचाहनेका लागि उत्साह प्रदान गर्ने भएकाले घटना दोहोरिन नदिने र दोषीलाई कावांही हुन जरूरी छ।

नेकपा माओवादी र नेपाल सरकारबीचको शान्ति सम्झौतापछि पनि प्रेसस्वतन्त्रता उल्लङ्घनमा माओवादीको भातृसङ्गठनहरू अग्रणी स्थानमा छन्। कञ्चनपुरको महेन्द्रनगर बाट पत्रकार प्रकाश ठकुरी गत ५ जुलाई २००७ देखि भाडामा लिएको कोठाबाट अपहरणमा परेका छन्। पारिवारिक स्रोतका अनुसार उनलाई माओवादीका स्थानीय कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरेका थिए। तर, माओवादीले भने अभैसम्म घटनामा आफ्ना कार्यकर्ताको संलग्नता नरहेको दाबी गर्दै आइरहेको छ। पछिल्लो समयमा भर्खरैमात्र संविधानसभाका लागि सो क्षेत्रबाट निर्वाचित माओवादी सभासदले पत्रकार ठकुरीको स्थिति पत्ता लगाउन सघाउने बताएका छन्। यस्तै गत ५ अक्टुबरमा बाराका पत्रकार वीरेन्द्र साहलाई माओवादीले अपहरण गरी हत्या

गरेका छन्। माओवादी भातृसङ्गठन योङ्ग कम्युनिष्ट लिग (वाइसीएल) ले गत २ मे मा वर्दियाका पत्रकार युवराज अधिकारीमाथि आक्रमण, २८ मे मा पर्वतका पत्रकार दुर्गा शर्माथि कटपिट, २ सेप्टेम्बरमा म्याग्दीका पत्रकार अमृत वासकुनेमाथि आक्रमण, ३ अक्टुबरमा विराटनगरमा कान्तिपुर पत्रिका जलाइएका घटनाहरू केही उदाहरण मात्र हुन्। यसैगरी अर्को भातृसङ्गठन अखिल नेपाल सञ्चार, प्रेस र प्रकाशन मजदूर युनियनले विभिन्न माग राखी प्रकाशन गृहमा बारम्बार अवरोध सिर्जना गरेका घटनाहरू रहेका छन्। गत २६ मे बाट कामना प्रकाशनको समाचारपत्र राष्ट्रिय दैनिक, २९ जुलाईमा अन्नपूर्ण पोष्ट र दि हिमालय टाइम्स राष्ट्रिय दैनिक तथा २६ सेप्टेम्बरदेखि कान्तिपुर प्रकाशनमा अवरोध सिर्जना भएका घटनाहरू छन्। माओवादीनिकट मधेसी नेसनल लिबरेशन फ्रन्ट नामक सङ्गठनले पनि तराइ क्षेत्रमा स्वतन्त्र सञ्चारमाथि अवरोध गरेको छ। माओवादीपक्षकाले घटाएका घटनाहरू विगतका तुलनामा कम भएपनि एउटा जिम्मेवार राजनैतिक दल र संविधानसभापछि सबैभन्दा ठूलो राजनैतिक दलकारूपमा स्थापित भएपछि यस्ता घटनाहरूको पूर्णरूपमा अन्त्य हुने अपेक्षा गरिएको छ।

यसैगरी नेपालको पूर्वी क्षेत्रमा सङ्घीय लिम्बुवान राज्य परिषद्ले पनि स्वतन्त्र प्रेसमाथि बारम्बार अवरोध सिर्जना गरेको छ। गत ७ अगष्टमा भ्जापामा १५०० थान कान्तिपुर दैनिक र ५०० थान पूर्व सन्देश दैनिक जलाएको, १० अगष्टमा सुनसरीका पत्रकार भुवन केसीको मोटरसाइकलमा

आगजनी र पूर्वमा विभिन्न समयमा पत्रकार माथि धम्की र दुर्व्यवहार भएको घटनाहरू छन् । यो वर्ष तराइक्षेत्रमा प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनका घटनाहरूले तीव्रता पाएका छन् । तराइ आन्दोलनमा प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घन गर्नेमा मधेसी जनआधिकार फोरम र तराइ-मधेस लोकतान्त्रिक पार्टी-लगायतका राजनैतिक सङ्गठनहरू तथा तराइमा भूमिगत आन्दोलन गर्ने तराइ जनतान्त्रिक मूर्ति मोर्चा (गोइत, ज्वालासिंह), तराइ टाइगर, तराइ कोब्रालगायतका समूह पनि सक्रिय पाइएको छ । स्वतन्त्र प्रेसलाई हस्तक्षेप गर्ने अन्य समूह र नागरिक समाज पनि रहेका छन् । गत ५ जुनमा सिन्धुपाल्चोकका पत्रकार पूर्ण मिश्रमाथि राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्चका पदाधिकारीहरूबाट आक्रमण भएको घटना, १६ सेप्टेम्बरमा डोटीका पत्रकार दिलबहादुर छत्यालमाथि स्थानिय व्यापारीले मार्ने धम्की दिएको र १७ जनवरी २००८ मा जनकपुरका पत्रकार मनोज साहमाथि स्थानीय मन्दिरका पुजारीबाट भएको आक्रमणले नागरिक समाजबाट पनि प्रेसमाथि आक्रमण भएको पुष्टि हुन्छ ।

यसैगरी यो वर्ष अज्ञात समूहद्वारा पनि प्रेसमाथि आक्रमण तीव्र भएका छन् । गत १५ मे मा राजविराजका पत्रकार प्रकाश साहमाथि आक्रमण तथा लुटपाट, ५ अक्टुबर मा काभ्रेका पत्रकार भोला थापाको सवारीसधानमा तोडफोड, ११ अक्टुबरमा पत्रकार महासङ्घका उपाध्यक्ष सञ्जयसन्तोषी राईमाथि धनकुटामा भएको आक्रमणहरू अज्ञात समूहले घटाएका हुन् । यस्ता घटना

किन र के उद्देश्यले हुन्छन् भन्ने प्रष्ट छैन र अज्ञात समूहका घटनाहरू दिनप्रतिदिन वृद्धि भइरहेको छ । यो स्वतन्त्र प्रेसकालागि भन खतरा भएकाले राज्यले यस्ता घटनाहरूको छानबिन गरी दोषी पत्ता लगाइ कारवाही गर्न जरूरी छ । यसरी घटनाका प्रवृत्ति हेर्दा यो वर्ष अगष्टमा सबभन्दा बढि घटना भएका छन् । तथ्याङ्कअनुसार अगष्ट महिनाभरिमा जम्मा १५५ वटा घटना भएका छन् । जसमा ५३ वटा आक्रमण, ३० वटा पक्राउ, ६२ जना पेसाबाट विस्थापित भएको देखिन्छ । यति धेरै घटना भएकाले एकवर्षको यो महिनालाई प्रेस स्वतन्त्रताको दृष्टिकोणले 'कालो महिना' भन्न सकिन्छ । प्रेस स्वतन्त्रताको दृष्टिकोणबाट यो वर्ष राम्रो भन्नसक्ने अवस्था रहेको छैन, किनकी तराइ आन्दोलन र पूर्वमा विभिन्न सङ्गठनका आन्दोलनहरूका कारण थुप्रै घटनाहरू वृद्धि भएका छन् र माओवादी भातृसङ्गठन र अज्ञात समूहका क्रियाकलापहरूले पनि उल्लङ्घनका घटनाहरूको सङ्ख्या वृद्धि गरेको देखिन्छ । अन्य क्षेत्रको तुलनामा तराइ प्रेस स्वतन्त्रताको दृष्टिकोणले असहज बनेको पाइन्छ भने अन्य क्षेत्रमा सुधारोन्मुख भएपनि सन्तोषजनक स्थिति भने छैन । तथ्याङ्क हेर्दा २००६ को मेदेखि २००७ को अप्रिलसम्म २९४ घटना भएका छन् भने गत मे २००७ बाट १५ अप्रिल २००८ सम्म ४७४ वटा घटना भएका छन् । यो तथ्याङ्कबाट पनि के पुष्टि हुन्छ भने यो वर्ष अघिल्लो वर्षभन्दा प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्था भन कमजोर पाइएको छ । घटनाहरूको विवरण तल उल्लेख गरिएको छ ।

सन् २००७ मे बाट २० अप्रिल २००८ सम्म सञ्चारक्षेत्रमा भएका घटनाहरूको विवरण :

क्र.सं.	घटना विवरण	मे	जुन	जुलाई	अग.	सेप्टे.	अक्टु.	नोभे.	डिसे.	जन.	फेब्रु.	मार्च	अप्रिल
१	पत्रकार हत्या	-	-	-	-	-	१	-	-	१	-	-	-
२	पत्रकार सम्पर्कविहीन	-	-	१	-	-	-	-	-	-	-	-	-
३	पत्रकार पक्राउ	-	१	-	३०	-	-	३९	-	-	-	७	-
४	पत्रकार तथा सञ्चारगृहमा आक्रमण	८	१४	५	५३	४	४	६	३	१७	१२	१	-
५	पत्रकारमाथि धम्की तथा मानसिक तनाव	१०	२२	६	२	१	३	९	७	१	-	७	४
६	स्वतन्त्र सूचना प्रवाहमा अवरोध	-	३	२	६	५	२	२	-	-	१	-	८
७	कानुनी अवरोध	२	-	१	१	-	-	-	-	-	-	-	-
८	प्रेसबाट पलायन	-	-	४५	६२	-	-	-	-	-	-	-	-
९	प्रकाशन बन्द	२	२	-	-	-	२	-	-	-	-	१८	-
१०	पत्रकार अपहरण	-	१	-	-	१	२	-	-	-	-	-	-
११	यानायातमा क्षति	-	-	१	१	१	१	-	-	८	४	१	-
१२	पत्रकार मृत्यु अवस्था	-	-	-	-	१	-	-	-	-	-	-	-
१३	पत्रकार कार्यक्षेत्रबाट विस्थापित	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
१४	लुटपाट	-	-	-	-	१	१	-	१	४	-	-	-
१५	सम्पत्ति कब्जा	-	१	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
जम्मा (४७४)		२२	४५	६	५३	५	५	६	३	१७	१२	१	८

नयाइक सोन नेपाल पत्रकार महासङ्घ, कान्तिपुर गोटिय दैनिक, वी काठमाडौं पोस्ट, राजधानी गोटिय दैनिक, अन्नपूर्ण पोस्ट गोटिय दैनिक, नेपाल समाचारपत्र गोटिय दैनिक र गोरखापत्र गोटिय दैनिक, नया पत्रिका गोटिय दैनिकमा उल्लेख भएका सञ्चारक्षेत्रका घटना तथा जिल्लाबाट अनुसन्धान गरिएको सूचना तथा वेबसाइटमा प्राप्त प्रेस स्वतन्त्रता सम्बन्धि तथ्याङ्कहरू

सन् २००६ मे बाट अप्रिल २००७ सम्म सञ्चारक्षेत्रमा भएका घटनाहरूको विवरण :

क्र.सं.	घटना विवरण	मे	जुन	जुलाई	अग.	सेप्टे.	अक्टु.	नोभे.	डिसे.	जन.	फेब्रु.	मार्च	अप्रिल
१	पत्रकार हत्या	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
२	पत्रकारको मृत्यु	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
३	पत्रकार सम्पर्कविहीन	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
४	पत्रकार यालना	-	-	-	-	-	-	-	-	१	-	-	-
५	पत्रकार पक्राउ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	४	-	-
६	आक्रमण	९	३	२	१६	११	४	३	७	२१	२१	१५	१०
७	धम्की र मानसिक तनाव	४	७	३	५	२	२	३	३	९	३	२३	५
८	स्वतन्त्र सूचना प्रवाहमा अवरोध	-	-	-	-	-	१	२	३	९	२८	३	६
९	कानुनी अवरोध	१	१	-	-	-	-	-	-	-	१	-	१
१०	प्रेसबाट पलायन	१	-	-	१	-	-	१	-	-	-	-	-
११	यानायातमा क्षति तथा लुटपाट	-१	-१	-१	-१	-१	-१	-१	-१	६	३	६	२
१२	पत्रकार कार्यक्षेत्रबाट विस्थापित	-१	-१	-१	-१	-१	-१	-१	-१	१८	-	-	-

जम्मा (२९४) १९ ४५ ६ ५३ ५ ५ ६ ३ १७ १२ १ ८

-१ घटना सङ्कलन नभएको संत : एफएनजे/फोडेज/साफुमा

तराइ : त्रासबीच पत्रकारिता

- रौतहट सदरमूकाम गौरमा रहेका संविधानसभा निर्वाचनमा सहभागि दलका नेता तथा प्रत्यासीलाई भेट्दा दिउँसोको चार बज्यो । नेकपा माओवादीकातर्फबाट रौतहट-३ का उम्मेदवार तथा अन्तरिम व्यवस्थापिका-संसद सदस्य प्रभु साहलाई भेट्नु जरूरी थियो । जिल्लास्थित माओवादी कार्यकर्ता र प्रहरीसंग बुझ्दा उनी चुनावी अभियानकाक्रममा भारतसूग सीमा जोडिएको रौतहटको एक गाउँ पथरीमा रहेको बुझियो । हामी ४ पत्रकार पथरी पुग्दा साढे पाँच बजिसकेको थियो । तर, माओवादी नेता साह भेटिएनन् । उनी रहेको गाउँसम्म पुग्न अझै एकघण्टा खर्चनुपर्ने भयो, कुराकानी सक्दा त बेलुकीको सातभन्दा बढी बज्ने निश्चित थियो । स्थानीय संवाददाता शिव पुरीले फर्कन सल्लाह दिए र हामी फर्कियौ । चन्द्रनिगाहपुर बजार आइसकेपछि पुरीले बताएअनुसार

त्यसक्षेत्रमा हामी दिउँसो पनि खतरामूक्त थिएनौ । पुरीले आफूहरू त्यो गाउँ पुगेको कुरा स्थानीय अर्का पत्रकार साथीलाई सुनाउँदा उनले अविश्वास प्रकट गर्दै भनेछन्- 'गफ दिन्छन्, त्यहाँ पुगेको भए जीउदै आउथ्यौ ?'

- साँझको छ बजिसकेको छ । टेलिभिजन र छापाका गरी हामी ६ जना पत्रकार उपसभामुख तथा संविधानसभा निर्वाचनमा सिरहा-२ की उम्मेदवार चित्रलेखा यादवलाई पछ्याउँदै सिरहाको ग्रामीण भेगतर्फ जाँदैछौ । कुरा ०६४ चैत १४ को हो । गस्ती गरिरहेका प्रहरीले चित्रलेखा नवराजपुरतिर रहेको जानकारी दिए । करिव तीनचौँथाइ बाटो छिचोलेपछि हामी सहकर्मी पत्रकारहरूबीच नै विवाद भयो । केहीले खतरा हुन्छ फर्को भने, केही चित्रलेखालाई भेट्न जरूरी रहेकाले

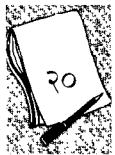
जसरी पनि जानुपर्छ भन्ने । त्यतिञ्जेल स्थानीय संवाददाता भरत जर्घामगर मौन थिए । अन्ततः हामी फर्कियो । लहान बजारनजिक आइपुगेपछिमात्र जर्घामगरले वास्तविकता बताए— 'नवराजपुर जानु साँच्चिकै खतरापूर्ण थियो, जे पनि हुनसक्थ्यो ।' (यि घटनाहरू पत्रकार सरोजराज अधिकारी र उनका सहकर्मीहरूले १५ दिनसम्म तराइका विभिन्न जिल्लाहरूमा स्थलगत रिपोर्टिङ्गका क्रममा गरेका अनुभवमा आधारित छन् ।)

संविधानसभा निर्वाचनको पूर्वसन्ध्यामा मध्य तथा पूर्व तराईका जिल्लाहरूमा पत्रकारहरूले रिपोर्टिङ्गकाक्रममा भोग्नुपरेका समस्याका प्रतिनिधिमूलक घटनाहरू हुन- यी । उनीहरूले चितवन मकवानपुरवाहेक तराईका अन्य १० जिल्लाहरूमा यस्तै समस्या भोग्नुपरेको थियो । कसैले यसलाई पहाडीमूलका पत्रकारहरूमाथि भएको समस्याहरूकोरूपमा व्याख्या गर्ने गरेका छन्, तर अवस्था भने त्यो थिएन । वीरगञ्जका स्थानीय पत्रकार सुजित महत भन्छन्— 'हामीलाई पनि काम गर्न कम गाह्रो छैन । स्थानीयतहमा काम गर्ने हुदा यहाँका स्थानीयलाई बढि चिनिने भएकाले अलिकति सहज हुनेमात्र हो ।'

लहानका पत्रकार भरत जर्घामगरले त विगत केही वर्षयता समाचार सङ्कलनकाक्रममा कहिल्यै नभेलेको समस्या भेलिरहेका छन् । समाचार लेखेकै कारण उनी थुप्रैपटक विभिन्न दल तथा समूहहरूको घेराबन्दीमा परिसकेका

छन् । त्यसमाथि तराइमा सङ्घर्षरत विभिन्न सशस्त्र समूह र अपराधिक गिरोहको बढ्दो चलखेलपछि त पत्रकारहरूका जटिलता निकै थपिएका छन् । सुरक्षाका दृष्टिले बढि सम्बेदनशील जिल्लाहरू सिरहा र सप्तरीको सङ्गामस्थल लहान जर्घामगरको कार्यक्षेत्र हो । तराइमा सशस्त्ररूपमा सङ्घर्षरत अखिल तराइ जनतान्त्रिक मूक्ति मोर्चाका अध्यक्ष जयकृष्ण गोइत र तराइ जनतान्त्रिक मूक्ति मोर्चाका अध्यक्ष ज्वाला सिंह दुवैको गृह जिल्ला क्रमश सप्तरी र सिरहा हो । यसबाहेक मधेसी मूक्ति टाइगर्स, तराइ आर्मी, तराइ कोब्रा, संयुक्त तराइ जनतान्त्रिक मूक्ति मोर्चा, डिफेन्स आर्मीलगायत सशस्त्र समूह तराइका करिव १५ जिल्लामा सक्रिय छन् । खासगरी वीर गञ्जदेखि मोरङसम्म यी समूहका अलावा सीमापारि र वारिका अन्य अपराधिक गिरोह पनि सक्रिय छन् । सशस्त्र समूहको 'श्रेट' त छुट्टैछ, अन्य राजनीतिक दलहरूवाट पनि आवश्यक सहयोग पाउन सकेका छैनन्- पत्रकारहरूले । खासगरी मधेसवादी आन्दोलन सुरुभएयता पत्रकारहरू विभिन्न दल वा समूहको डर, त्रास र धम्कीबीच काम गर्न बाध्यछन् । 'पहिलो मधेस आन्दोलनताका त हामीलाई बाहिर निस्कन पनि गाह्रो थियो, स्थलगत समाचार सङ्कलन त टाढाको कुरा,' विराटनगरका पत्रकार लीलावल्लभ धिमिरे भन्छन् ।

खासगरी पहिलो मधेस आन्दोलनकाक्रममा पहाडेमूलका मानिसलाई बहिष्कार गर्नेजस्ता साम्प्रदायिक नाराका कारण पहाडेमूलका पत्रकारहरूले अलि बढि असुरक्षा महसुस गरेका थिए । पहिलो मधेस आन्दोलनताका

त समाचार सङ्कलनकाक्रममा हिँड्दा मधेसवादी आन्दोलन गरिरहेका खुला राजनीतिक पार्टीकै घेरावन्दीमा परेको एक अनुभव सुनाउँदै जर्घामगर भन्छन्— 'हातपात गर्ने अवस्थासम्म आइसकेको थियो, पछि मसँगै पढेका र मलाई चिन्ने मधेसी साथीहरूले नै जोगाए।' पछिल्लो मधेस आन्दोलन भने तुलनात्मकरूपमा निकै शान्त रहेकाले परिस्थिति अनुकूल हुँदै गएको बताउँछन्— सर्लाहीका पत्रकार अमन कोइराला। 'यद्यपि चुनौतिहरू सकिइसकेका छैनन्,' अमन भन्छन्— 'समाचार सङ्कलनमै बाधा त पुगेको छैन, तर आफू अनुकूलको समाचार नलेखेका कारण धम्क्याउने क्रम रोकिएको छैन।'

पहिलो मधेश आन्दोलनमा लागेका 'पहाडे चोर, देश छोड'जस्ता एउटा समुदायलाई बहिष्कार नै गर्ने नारा दोस्रो मधेस आन्दोलनमा निकै कम सुनिन थालेका थिए, त्यो पनि नेताबाट नभइ एकाध उद्दण्ड कार्यकर्ताहरूबाट मात्र। दोस्रो मधेस आन्दोलनताका त वरू उल्टै नेतृत्वपङ्तीले 'हाम्रो आन्दोलन कुनै समुदायकोविरूद्ध नभइ समग्र तराइ-मधेसको हीतका लागि भएकाले तपाईंहरूको पनि सहयोग चाहिन्छ' भन्दै पहाडे समुदायलाई आह्वान नै गरे। शरदसिंह भण्डारीलगायत दर्जनौं पहाडेमूलका नेताहरू मधेसवादी आन्दोलनको अगुवा दल मधेसी जनाधिकार फोरममा प्रवेशले त दशौं पुस्तादेखि तराइमा बसोबास गरिरहेका पहाडे समुदायलाई अझै

आश्वस्त बनायो । यी घटनाक्रमले तराइमा कार्यरत पहाडेमूलका पत्रकारहरूलाई केही निश्चित बनाउने काम गर्‍यो ।

‘पहाडेमूलका मात्र होइन, निष्पक्ष समाचार प्रवाहमा हामीले पनि कम चुनौति भेलेनौं,’ जनकपुरका पत्रकार श्यामसुन्दर शशी भन्छन् । शशीको भनाइवाट के बुझिन्छ भने, समुदायभन्दा पनि पेसाका कारण पत्रकारहरूले चुनौति खेपिरहेका थिए । अन्ततः मधेसवादी आन्दोलन सरकारसूग सहमतिमा गएर टुङ्गियो, सिङ्गो मुलुक संविधानसभा निर्वाचनमा प्रवेश गर्‍यो । यतिखेर त संविधानसभा निर्वाचन पनि शान्तिपूर्णरूपमा सम्पन्न भइसकेको छ । निर्वाचनकारणमा भर्खरै आन्दोलन गरेर आएका मधेसवादी मात्र होइन, नेपाली काङ्ग्रेस, नेकपा एमाले र नेकपा माओवादीजस्ता सत्तारूढ दलका नेताले समेत आफ्नो पक्षमा समाचार लेख्न दबाव दिने, आफ्नो आलोचनात्मक समाचार आए धम्क्याउने गरेको अनुभव पनि छ शशीसूग । मधेसका मुद्दाहरू यतिखेर सातदलीय प्रतिबद्धतामा मात्र सीमित छन् । ती मुद्दा संविधानसभामार्फत् वन्ने नयाँ संविधानमा लेखिएपछिमात्र कार्यान्वयनको तहमा पुग्छन् । निर्वाचन परिणामले संविधानसभामा मधेसवादी दलको दह्रो उपस्थिति रहने देखाएको छ । उनीहरूको दबावकारी

उपस्थितिका कारण सातदलीय प्रतिबद्धतामा रहेका मधेसका मुद्दा संविधानसभाका धारामा लेखिने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । साथसाथै विगतमा मधेसवादी दलप्रति कडा व्यवहार अपनाउने नेकपा माओवादीले एकल बहुमत प्राप्त गरेको अवस्थामा उसैले सत्ताको बागडोर सम्हाल्ने निश्चित प्रायः छ । त्यसैले प्रतिबद्धतामा रहेका मधेसका मुद्दा हुवहु नै पारित हुन्छन् भन्न सकिने अवस्था भने छैन । यसस्थितिमा मधेसमा फेरि तनाव बढ्नसक्छ । त्यसमाथि विगतमा मधेसमा आन्दोलनरत् दल र सरकारबीच भएको सम्झौतालाई धोकाको संज्ञा दिएका सशस्त्र र निशस्त्र मधेसवादी दल अहिले पनि तराइमा सङ्घर्षरत् नै छन्, भलै त्यसको स्वरूप अहिले सानो नै किन नहोस् । मुलुकमा ऐतिहासिक संविधानसभा निर्वाचन भव्यरूपमा सम्पन्न भइसकेको अवस्थामा संविधानसभामा सवै जात, धर्म, लिङ्ग, समुदायको प्रतिनिधित्व भएको अवस्थामा, सवै वर्ग समुदायका माग र अधिकार अब वन्ने संविधानमा सुनिश्चित हुने भएकाले आगामी दिनमा समाजमा तनाव कम हुने आशा गर्न सकिन्छ । तर, विश्वस्त हुने आधार भने भेट्टिदैन । त्यसैले सायद, वितेका दुइ वर्ष त्रासदीबीच पत्रकारिता गर्दै आएका सञ्चारकर्मीहरू अहिले पनि दुक्क हुनसकेका छैनन् ।

संविधानसभा निर्वाचन क्रममा भएका प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनहरू

समग्र नेपाली सञ्चारकर्मीहरूले संविधानसभा निर्वाचनजस्तो ऐतिहासिक अवसरमा विनारोकतोक समाचार सङ्कलन तथा सम्प्रेषण गर्ने अपेक्षा गरेका थिए। साथै राजनीतिक दलहरू र असन्तुष्ट समूहहरूले समेत प्रेस स्वतन्त्रताको सम्मान गर्दै सञ्चारकर्मीलाई आमजनतालाई सुसूचित गर्ने कार्यमा अवरोध गर्ने छैनन् भन्ने उनीहरूको विश्वास थियो। तर, उनीहरूको अपेक्षाविपरित कैयौं पत्रकारमाथि निर्वाचनका बेला भौतिक आक्रमण भयो भने कैयौंलाई धम्क्याउने तथा डर त्रास देखाउने काम गरियो। निर्वाचन

तथा त्यसपूर्व सञ्चारकर्मी र सञ्चारगृहहरू असन्तुष्ट समूह तथा दलका शिकार बन्ने क्रम जारी रहयो र प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनका घटना घटिरहे।

अन्तर्राष्ट्रिय मिडिया मिसन र नेपाल निर्वाचन अनुगमन मिसनद्वारा संयूक्तरूपमा तयार पारिएको प्रतिवेदनकाअनुसार संविधानसभा निर्वाचनको प्रचारप्रसारका सिलसिलामा २० पत्रकारमाथि भौतिक आक्रमण र धम्की तथा डरत्रासका अन्य १२ घटना घटे। त्यसैगरी, सोही अवधिमा देशभर प्रेस स्वतन्त्रता हननका

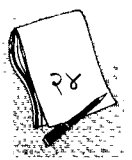
२१ घटनाहरू घटे भने विभिन्न आठ ठाउँमा सञ्चारगृह तथा तीनका सवारीसाधनमाथि आक्रमण गरिएको सो प्रतिवेदनले जनाएको छ । प्रेस स्वतन्त्रता हननुका यी घटनाक्रमले देशभरका सञ्चारकर्मी तथा सञ्चारगृहले भोग्नुपरेको समस्याको अवस्था भल्काउँछ ।

मुलुकको तराइक्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न सशस्त्र समूहहरूले आह्वान गरेका बन्द तथा स्थानीयतहमा गरिएका आमहडतालले निर्वाचन तथा प्रचारप्रसारका अवधिमा निर्वाध सूचना प्रवाहमा अवरोध गर्‍यो । त्यस्ता हडतालहरूले गर्दा पत्रकारहरूको आवागमनलाई सङ्कुचित पार्नुकासाथै सञ्चार कर्मी तथा सर्वसाधारणको सुरक्षामाथि नै खतरा उत्पन्न गर्‍यो । सम्बन्धित अधिकारी-द्वारा पत्रकारलाई सवारीसाधनको पास उपलब्ध नगराउँदा सञ्चारकर्मीले निर्वाचनका दिन सबैभन्दा कठिन चुनौति भोग्नुपरेको थियो । सो अवस्था निर्वाचनको अनुगमनका मिलसिलामा विकास पत्रकारिता मञ्चले कैयौं ठाउँमा फेला पारेको थियो । स्थानीय अधिकारीहरूले 'एक मिडिया : एक पास' को प्रावधानको आधार तय गरेका थिए । उनीहरूका कार्यक्षेत्रमा सवारीसाधन उपलब्ध नभएका सञ्चारगृहसँग आवद्ध सञ्चार कर्मीहरूले यो प्रावधानका कारण निकै कष्ट व्यहोर्नुपर्‍यो । त्यसका साथै जसले अरू कसैको सवारीसाधन भाडामा वा मौखिकरूपमा केही समयका लागि प्रयोग गर्ने व्यवस्था गरेको भए जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला निर्वाचन आयोग कार्यालयले सवारीसाधन चालकसँग सम्झौतापत्र तथा अन्य थप कागजात निर्वाचनकै दिन केही घन्टा अगावै

मात्र माग गर्दा सञ्चारकर्मीहरू थप सङ्कटमा परेका थिए । कैयौं पत्रकारले समयमै यस्तो जानकारी नपाएका कारण ती सबै कागजातको व्यवस्था गर्न सकेनन् ।

मोरङमा जिल्ला निर्वाचन अधिकृतले पत्रकार तथा अनुगमनकर्ताहरूलाई तत्कालको आवश्यकताअनुसार इमेलमार्फत् सिफारिश गरिएकोमा पास उपलब्ध गराइएन । ती अधिकारीले उनीहरूलाई नेपाल पत्रकार महासङ्घको लेटरप्याडमा महासङ्घका केन्द्रीय सभापतिको हस्ताक्षरसहित सिफारिश हुनुपर्ने बताए । कास्की र रौतहटका पत्रकारहरूले पनि अन्य जिल्लामा जस्तै समस्या व्यहोर्नुपर्‍यो । निर्वाचनका दिन समाचार सङ्कलनका लागि पर्याप्त सवारीपास उपलब्ध नगराउँदा उनीहरूले पनि निकै पीडित बने । त्यहाँपनि सूचनाको निर्वाध प्रवाहमा अवरोध सिर्जना गरियो ।

मध्यपश्चिम विकास क्षेत्रका स्थानीय प्रशासन अधिकारी र प्रहरीले त्यहाँस्थित पत्रकार तथा सञ्चारमाध्यमलाई सूचनाबाट बञ्चित गरे । उदाहरणका लागि, दाङको लमहीबजारमा ८ अप्रिलका दिन सातजना माओवादी कार्यकर्ताको हत्या गरिएको घटनासम्बन्धी समाचार आमसमूदायका लागि तत्काल र निकै चिन्ता एवं चासोको विषय थियो । तर, स्थानीय प्रशासनले सो हत्यासम्बन्धी समाचार दिन अस्वीकार गर्‍यो । केही पत्रकारहरूले प्रत्यक्षदर्शी तथा अन्य विभिन्न माध्यमबाट सो घटनासम्बन्धी समाचार प्रशासन गरे । तर, उनीहरूले समेत केही अज्ञात व्यक्तिहरूबाट धम्की खानुपर्‍यो ।

उज्यालो राष्ट्रिय सञ्जालका जिल्ला संवाददाता हेमराज शर्मालाई सो रेडियो स्टेशनबाट त्यस दुःखद घटनासम्बन्धी समाचार प्रसारण भएलगत्तै एक अपरिचित व्यक्तिबाट फोनबाट धम्क्याइयो । सो अपरिचित व्यक्तिले फोनमाफत् निकै कडारूपमा उनलाई त्यस घटनासम्बन्धी समाचार प्रसारण गर्ने अनुमति कसले दियो भन्ने प्रश्न गरेका थियो ।

दश-वर्षे विद्रोहका बेला प्रेसस्वतन्त्रताको उल्लङ्घनकर्ताकारूपमा माओवादीहरू अग्रपङ्क्तिमा रहन्थे । नोभेम्बर २००६ बाट माओवादी प्रतिस्पर्धात्मक खुला राजनीतिमा आइसकेपछि उनीहरूबाट प्रेस स्वतन्त्रता हननुका घटनामा उल्लेख्यरूपमा कमी आएको छ, जुन आफैमा खुसीको कुरा हो । तर, माओवादी कार्यकर्ताहरूले पत्रकारलाई धम्क्याउने तथा डरधम्की दिने उनीहरूको पुरानो बानी अबैपनि पूर्णरूपमा त्याग्न सकेका छैनन् । पत्रकारलाई आफ्नो पक्षमा लेखनका लागि बाध्य पार्न सञ्चारगृहका प्रकाशनहरू कब्जामा लिने गतिविधिसमेत उनीहरूले अबै रोकेका छैनन् ।

गोरखास्थित प्रेस युनियनका क्षेत्रीय प्रतिनिधि पत्रकार के. थापालाई अप्रिल ३ का दिन बोर्लाङ गाजुमा प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्था अनुगमन गरिरहेका बेला पक्राउ गरियो । त्यसैगरी अप्रिल ५ का दिन छिमेकी देउराली गाउँमा माओवादीका वाइसीएल र नेपाली काङ्ग्रेसका कार्यकर्ताबीच झडप हुँदा नेपाल प्रेस युनियनका जिल्ला सभापतिमाथि समेत वाइसीएल कार्यकर्ताले आक्रमण गरे ।

सिन्धुपाल्चोकमा वाइसीएलका कार्यकर्ताले निर्वाचनभन्दा तीन दिनअघि चैत २५ का दिन सदरमुकाम चौताराबाट निस्कने एक प्रकाशनका पत्रिका र छप्ने कागज प्लेटसहित लुटे । सो प्रकाशनले सिन्धुप्रवाह साप्ताहिक प्रकाशित गर्छ । सो पत्रिका सिन्धुपाल्चोक र काठमाडौंसहित अन्य छिमेकी जिल्लामा वितरण गरिन्छ ।

त्यसैगरी, माओवादी कार्यकर्ताले पश्चिमी जिल्ला पर्वतस्थित आँधिखोला एफएम र बागलुङस्थित सयपत्री एफएमका लागि कार्यरत् संवाददाता माया अधिकारीलाई पर्वतको भोर्ले गाविसमा अप्रिल ५ का दिन पक्राउ गरेका थिए । जिल्लाको दक्षिणी भेगमा निर्वाचनको अनुगमन गरिरहेका बेला उनलाई माओवादीले दुइ घन्टाभन्दा बढि समय कब्जामा लिएका थिए । माओवादीले उनलाई नेपाली काङ्ग्रेसको पक्षमा प्रचार अभियानमा संलग्न रहेको र स्थानीय व्यक्तिहरूलाई पैसा बाँडेको आरोपसमेत लगाएका थिए ।

सो अवधिमा पत्रकारलाई डरधम्की दिएका घटना थुप्रै फेला परे । नेपाल वानका जिल्ला संवाददाता नवराज पथिकलाई माओवादी वाइसीएलका कार्यकर्ताबाट रामेछाप जिल्लाको सदरमुकाम मन्थलीमा अप्रिल ७ का दिन धम्की दिएका थिए । रामेछाप जिल्लाको सुनार पानी गाविसमा वाइसीएल कार्यकर्ताले जिल्ला निर्वाचन आयोगका एक कर्मचारीलाई कुटेको समाचार सो टेलिभिजन च्यानलबाट प्रसारण भएको विषयलाई लिएर उनीहरूले पथिकलाई धम्क्याएका थिए । स्थानीय पत्रकारहरूका अनुसार, माओवादीविरोधी त्यस्तै समाचार

पुनः प्रशारण गरेमा कडा कारवाही व्यहोर्नुपर्ने धम्की उनीहरूले दिएका थिए ।

एक अर्को घटनामा नेपाल वान टेलिभिजनका संवाददाता ओम हमाललाई माओवादी कार्यकर्ताले कास्की जिल्लाको पामे क्षेत्रमा अप्रिल ७ का दिन साढे तीनबजे अपरान्ह आक्रमण गरेका थिए । नेपाली काङ्ग्रेसले सो गाउँमा आयोजना गरेको चुनावी च्यालीको समाचार सङ्कलन गरी घर फर्केरै गरेका हमाललाई माओवादीहरूले बाटैमा लौराले कुटेका थिए । चुनावी घरदैलो कार्यक्रममा रहेका माओवादीलाई हातहातमा लौरा लिएको देखेपछि उनले ती कार्यकर्तालाई यसरी लौरा वा अन्य हतियारसहित मतदाताहरूको घरघर जानु निर्वाचन आचारसंहिताविपरित हुने स्मरण गराउन खोजेपछि हमालले कूटाइ खानुपरेको थियो । उनी भर्खरै नेपाली काङ्ग्रेसको चुनावी च्यालीबाट आउँदै गरेको थाह पाएपछि त माओवादीहरू उनीप्रति भ्रनै आक्रोसित भएका थिए ।

त्यसैगरी सुनसरी जिल्लामा पत्रकारहरूको कागजात खोसिएको अर्को घटना छ । नेपाली काङ्ग्रेस र मधेसी जनअधिकार फोरमका कार्यकर्ताबीच अप्रिल १० का दिन भुताहा भन्ने ठाउँमा झडप भएको समाचार सङ्कलन गरिरहेका पत्रकार जयकृष्ण यादवलाई काङ्ग्रेसका कार्यकर्ताले हातपात गर्नुकासाथै

उनको क्यामेरा र मोबाइल सेट खोसे । नेपाल पत्रकार महासङ्घले विज्ञप्ति जारी गर्दै सो घटनाको निन्दा गर्नुकासाथै पत्रकार यादवका ती सामाग्री तत्काल फिर्ता गर्न माग गर्‍यो ।

निर्वाचनका बेला माओवादी कार्यकर्ताले देशभर विभिन्न जिल्लाका ग्रामिण भेगमा आफ्नाविरुद्ध समाचार प्रकाशन/प्रशारण नगर्न निरन्तर मानसिक दबाव दिएका थिए । यस्ता दबावको सिलसिला चुनाव प्रचारप्रसार अवधी र निर्वाचनका दिन मात्र नभई त्यसपछि पनि जारी रह्यो । माओवादीका त्यस्ता दबावका कारण उनीहरूका ज्यादती र गलित कमजोरीबारे थुप्रै सञ्चारकर्मीहरू त्यस्ता समाचार प्रशारण गर्नबाट बञ्चित वा असफल भएको सञ्चारकर्मीहरू स्वयंले स्वीकारेका छन् । उदाहरणको लागि अप्रिल १२ का दिन नुवाकोट-२ मा आफूहरू निकै भिनो मतले पराजित हुने निश्चित भएपछि माओवादी कार्यकर्ताले मतपत्र च्यातेका थिए । स्थानीय पत्रकारले सो समाचार प्रकाशित गरेपछि माओवादीले पुनः त्यस्तो समाचार प्रकाशन/प्रशारण नगर्न र गरेमा निकै नराम्रो नियती व्यहोर्नुपर्ने चेतावनी दिएका थिए । तर, पछिल्लो घटनाबारे माओवादी धम्कीकै कारण कुनैपनि सञ्चारमाध्यमले समाचार प्रकाशन/प्रशारण गरेनन् ।

दण्डहीनताको बढ्दो प्रवृत्ति

प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घन गर्ने दोषीको स्पष्ट पहिचान हुँदाहुँदैपनि कानुनबमोजिम दण्डसजाय भएको पाइएको छैन । नेपालको अन्तरिम संविधानले प्रेस स्वतन्त्रताका पक्षमा स्पष्ट वकालत गरेको भएपनि दण्डसजाय स्पष्ट गरी ऐन नहुनु र ऐन भएका कानुनी व्यवस्था पालना गराउनु नसक्नु राज्यको कमजोरी हो । सुरक्षा निकायबाट दोषीलाई

नियन्त्रणमा लिने र कारवाही चलाएको मुद्दाहरूको सङ्ख्या नगन्य छन् । एकाध घटनामा दोषीलाई पक्राउ गरिएपनि आवश्यक प्रमाणहरूको अभाव र ऐनमा स्पष्ट व्यवस्था नभएको भनी सजायबाट छुटकारा दिने गरिएका घटनाहरू प्रशस्त पाइएको छ । अर्कोतर्फ कानुन पालना गराउने निकाय पनि आर्थिक प्रलोभन र कतिपय घटनामा डर

धम्कीका कारण घटनाकाबारेमा मौन बस्ने गरेको पाइन्छ । कतिपय प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घन घटनाहरू सुरक्षाकर्मीबाट हुने गरेकोले सञ्चारजगत भन्नु सशङ्कित हुनुपरेको छ ।

दण्डहीनताको अवस्था दिनप्रतिदिन बढ्दो रहेको कुरा यहाँ उल्लेख भएका केही घटनाहरूबाट पनि पुष्टि हुन्छ । गत १७ जनवरी २००७ मा जनकपुरका पत्रकार मनोज साहमाथि समाचारको विषयलाई लिएर मरणासन्न हुनेगरी साङ्घातिक आक्रमण भएको घटना पुष्टि भइ स्थानीय मन्दिरका पुजारीलागयतका समूहले सो घटना घटाएको अत्यधिक प्रमाणहरू भेटिए र घटनाका-बारेमा सुरक्षा निकायलाई जानकारी गराइएको थियो । छानबिनपछि घटना घटाउने प्रमुख दोषीलाई पक्राउ गरिएपनि सुरक्षाकर्मीको मिलोमतोमा सुरक्षा घेराबाट भगाइयो । उता पत्रकार साहको टाउकोमा गम्भिर चोटका कारण उपचारमा ठूलो रकम खर्च भइरहेको छ । दोषीले उनको उपचार गर्नुपर्ने र हदैसम्मको दण्डसजाय पाउनुपर्नेमा पुनः साहलाई बारम्बार मान्ने धम्की आइ रहँदापनि प्रशासन मौन बसेको पाइन्छ । यसैगरी ८ जुन २००७ मा सिन्धुपाल्चोकका पत्रकार पूर्ण मिश्रमाथि भएको आक्रमण र बारम्बारका धम्कीका कारण कार्यक्षेत्रबाट विस्थापित भएका छन् । उनलाई आक्रमण गर्ने दोषी स्पष्ट हुँदाहुँदैपनि कुनै कारवाही नभएकोले र दोषी थप हौसला बढेकाले पुनः आक्रमण हुनसक्ने खतरा रहेको उनी बताउँछन् । गत १४ अगष्टमा काठमाडौँका पत्रकार माधव बस्नेतमाथि वाइसीएलका कार्यकर्ताहरूले कार्यालय कम्पाउण्डमा आक्रमण गरे र सोको

बारेमा प्रशासन र वाइसीएल उपत्यका इन्चार्जलाई जानकारी गराएको भएपनि दोषीमाथि कुनै दण्डसजाय भएको छैन । यसैगरी गत ५ अगष्ट २००७ मा अपहरणमा परेका वाराका पत्रकार वीरेन्द्र साहको माओवादी कार्यकर्ताद्वारा हत्या भएको पुष्टि भएपनि हत्यारालाई न्यायको कठघरामा उभ्याउन राज्य सफल भएको देखिन्न भने सम्बन्धित राजनैतिक दलले पनि दोषी कार्यकर्तालाई कारवाही गर्ने प्रतिवद्धता गरेतापनि अहिलेसम्म कुनै कारवाही भएको छैन । यी केही उदाहरण मात्र हुन् । प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनका घटनाहरूको सङ्ख्या दिनप्रतिदिन बृद्धि भइरहेका छन् । यसको मुख्य कारण दण्डहीनतालाई प्रश्रय दिनु हो । तराई आन्दोलनकाक्रममा प्रेसले भोगेको सास्तीकाबारेमा राज्य मौन रहेको छ । प्रेसमाथि हुने अपरिचित समूहको आक्रमण भन्नु डर लाग्दो प्रवृत्ति हो । यो वर्ष मात्र ९ वटा आक्रमणका घटना अपरिचित समूहबाट घटाइएको पाइन्छ । यस्ता केही घटनाहरू अत्यन्त पीडादायी र दीर्घकालीन असर गर्ने खालका रहेका छन् । घटनाका दोषी पत्ता लागेको अवस्थामा त कुनै कारवाही नभइरहेको अवस्थामा अज्ञात समूहका घटनाहरूको अनुसन्धान र दोषी पत्ता लगाई दण्डसजाय दिने कुरा भन्नु चुनौती बनिरहेको छ । बढ्दो दण्डहीनताले प्रेस स्वतन्त्रताको अधिकारबाट बञ्चित गराउने मात्र नभई समाजमा अराजकता तीब्ररूपमा बृद्धि भइरहेको छ । अतः नयाँ नेपालको वास्तविक अनुभूति गराउने हो भने राज्यले दण्डहीनताको अन्त्य गरी कानुनी राज्यको प्रत्याभूत दिन जरूरी छ । जसका लागि वर्तमान सुरक्षाप्रणाली र अदालतीक्षेत्रमा आमूल पुनर्संरचनाको खाँचो छ ।

पार्टीहरूको घोषणा-पत्रमा प्रेस स्वतन्त्रता

सम्पूर्ण प्रमुख राजनीतिक दलहरूले उनीहरूका घोषणा-पत्रमा प्रेस स्वतन्त्रताको सम्मान गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका छन् । यीमध्ये अधिकांशले पत्रकारहरूको कल्याणका लागि श्रमजीवी पत्रकार ऐन लागु गर्न र सञ्चार माध्यमहरूलाई स्वतन्त्रतापूर्वक सञ्चालनका लागि वातावरण बनाउने विषयमा जोड दिएका छन् । नेपाली काङ्ग्रेस, नेकपा (एमाले) र नेकपा (माओवादी)ले प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चितताका लागि उनीहरूले के गर्नेछन् भन्ने विषयलाई सविस्तार व्याख्या गरेका छन् भने अन्य दलहरूले भने सञ्चारक्षेत्रलाई बीना रोकतोक सञ्चालनको सुनिश्चितता गर्ने जनाएका छन् ।

मुलुकको सबैभन्दा जेठो पार्टी नेपाली काङ्ग्रेसले अभिव्यक्ति तथा विचारको स्वतन्त्रता, सूचनाको अधिकारको ग्यारेन्टी, र मुलुकमा स्वतन्त्र, जिम्मेवार एवं व्यावसायिक पत्रकारिताको विकास गर्ने घोषणा गरेको छ । काङ्ग्रेसले श्रमजीवी पत्रकारको हकहितलाई रक्षा गर्ने र राज्यद्वारा सञ्चालित सञ्चारमाध्यमलाई स्वतन्त्र एवं स्वायत्त बनाउने प्रतिबद्धतासमेत व्यक्त गरेको छ । विभिन्न सञ्चारगृहमा कार्यरत पत्रकारहरूको पेशागत विकासलाई सुनिश्चितता गर्ने समेत उसले आफ्नो एजेन्डाकोरूपमा ल्याएको छ ।

काङ्ग्रेसले मानवअधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र- १९४८ मा उल्लेख भएअनुसार निर्बाध प्रेस स्वतन्त्रताप्रतिको प्रतिबद्धता, नेकपा-माओवादीसूग गरिएको वृहत् शान्ति सम्झौता र नेपालको अन्तरिम

सविधान- २०६३ को प्रावधान एवं मूल्य मान्यतालाई आत्मसात् गर्ने प्रतिबद्धता दोहोर्याएको छ ।

नेकपा (एमाले) ले प्रेस स्वतन्त्रताको ग्यारेन्टीप्रति प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दै नेपाली परिप्रेक्ष्यका लागि सुहाउदो सञ्चारनीति अवलम्बन गर्ने जनाएको छ । एमालेले मौलिकअधिकार, राजनीतिक स्वतन्त्रता र मानवअधिकारसूग सम्बन्धित सम्पूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय कानून एवं सार्वभौम मूल्यमान्यताको पूर्ण पालना गर्ने जनाएको छ । सो पार्टीले श्रमजीवी पत्रकार ऐन तथा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनलगायतका सम्पूर्ण मौलिकअधिकारलाई अन्तरिम सविधानमा उल्लेख भएअनुरूप पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ । साथसाथै, एमालेले नेपाल सदस्य राष्ट्र रहेका सम्पूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू, मानवअधिकारसम्बन्धी सन्धीसम्झौता तथा अभिसन्धीहरूको समेत पूर्णतः कार्यान्वयन गर्ने जनाएको छ ।

नेकपा (माओवादी)ले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको कार्यान्वयनमा जोड दिएको छ र स्वतन्त्र प्रेसका सबैखाले अवरोध हटाउने प्रतिबद्धता जनाएको छ । माओवादीले हरेक व्यक्तिको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको ग्यारेन्टी गर्ने प्रतिबद्धता गरेको छ भने सूचनाको हक, प्रकाशन, प्रसारण तथा प्रेससम्बन्धी अधिकारलाई आमजनताको मौलिकअधिकारकोरूपमा स्थापित गर्ने जनाएको छ । माओवादीले स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष प्रेसलाई प्रबर्द्धन गर्ने, श्रमजीवी पत्रकार ऐनको प्रभावकारी

कार्यान्वयन र सञ्चारगृह र तीनको सञ्चालन प्रक्रियालाई सुधार तथा स्थापित गर्ने घोषणा गरेको छ ।

मधेसी जनअधिकार फोरमले सार्थक प्रजातान्त्रिक परिपाटीका लागि निर्वाध प्रेस स्वतन्त्रतालगायत अन्य मौलिक तथा मानवअधिकारको ग्यारेन्टी गर्ने घोषणा गरेको छ ।

हालै महन्थ ठाकुरको नेतृत्वमा गठित तराइ-मधेस लोकतान्त्रिक पार्टीले जनताको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र प्रकाशन तथा प्रशारण अधिकारलाई सुनिश्चितता गर्ने बताएको छ । साथै नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी) ले आफ्नो घोषणापत्रमा प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चित गर्ने जनाएको छ ।

प्रेस स्वतन्त्रतासँग जोडिएका केही कानुनी सवालहरू

प्रेस स्वतन्त्रता विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासँगै जोडिएर आउने आधारभूत राजनीतिक अधिकार हो । प्रेस स्वतन्त्रता सरकार वा सार्वजनिक अधिकारीको हस्तक्षेपबीना मुद्रण र प्रकाशन गर्न पाउने अधिकार हो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले विचार अभिव्यक्ति तथा प्रेस स्वतन्त्रतामा लिएका केही कदम उल्लेख छन् । यस संविधानले विगतको संविधान, २०४७ को भन्दा विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई अन्य आधारभूत स्वतन्त्रतासँगै अग्रणीरूपमा मौलिक हककारूपमा स्थापित गरेको छ । संविधानमा उल्लेख भएका मौलिक हकमध्ये विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई प्रेस स्वतन्त्रताको मेरुदण्ड र अन्य स्वतन्त्रताहरूको पूर्णता दिने स्वरूपमा प्रस्तुत गरेको छ । विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताबीना वास्तवमा अन्य स्वतन्त्रताहरू फिक्का हुन्छन् । लेखेर, बोलेर, चित्रद्वारा सङ्केतद्वारा, इशाराले जुनसुकै माध्यमको प्रयोगमार्फत विचार वा मत दर्शाउन सकिने

कुरा यस अन्तर्गत पर्दछन् । अन्तर्राष्ट्रिय पबन्धहरूले विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई निरपेक्ष मानेको तथा यसलाई हरेक व्यक्तिको अधिकारकारूपमा प्रस्तुत गरेको छ । तर, अन्तरिम संविधान, २०६३ ले यसलाई नागरिकहरूका लागि मात्र प्रदान गरेको छ । साथै यसरी प्रदान गरेको विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई निरपेक्ष मानेको छैन । अन्तरिम संविधानले प्रतिबन्धात्मक व्यवस्थाअन्तर्गत यसलाई पुष्टी गरेको छ । जसअन्तर्गत नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा विभिन्न जातजाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूकाबीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने वा गाली बेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन दिने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानुन बनाउनसक्ने कुरालाई खुल्ला राखेको छ । यसरी गरिएको प्रतिबन्धात्मक व्यवस्थाभित्रका शर्तहरू पालना भएको वा नभएको व्याख्या गर्ने अधिकार अदालतलाई

छोडिएको छ । यस्ता प्रतिबन्धहरू उपर अदालतमा प्रश्न उठेमा त्यस्तो प्रतिबन्ध संविधानका शर्तवमोजिम नै रहेको प्रमाणित गर्ने दायित्व राज्यमाथि रहन्छ । तर, यी उल्लेखित शर्तहरू बहुअर्थीयता र धार्मिक पहिचानजस्ता विषयमा खुलेर बहस हुने क्रम सुरु भएको हाम्रो सन्दर्भमा कस्ता विषयहरू राष्ट्रिय अखण्डता, सार्वभौमसत्ता तथा विभिन्न सम्प्रदायहरूबीचको 'सुसम्बन्धमा' खलल पुग्ने हुन् भन्ने विषयले प्रत्याभूत अधिकारको प्रयोगमा सङ्कट उत्पन्न हुनसक्छ । अर्कोतर्फ हाम्रो जस्तो सामाजिक, साँस्कृतिक विविधता र मिश्रित सामाजिक बनेोट भएको समाज तथा पहिचानको राजनीतितर्फको बहदो भुकावले गर्दा यी कुराहरूलाई सार्वभौमसत्ता र अखण्डतासँग जोडेर हेर्न अनुपयुक्त भने होइन । तर, यस्ता मनासिव प्रतिबन्ध लगाउँदा यिनका आधार र कारणहरू मुद्दाको प्रकृति, कानूनको उद्देश्य, सामाजिक मुल्य र मान्यताजस्ता कुराहरूमाथि निर्भर हुनेहुँदा समग्र मूल्याङ्कनपछि मात्र निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । सबै अवस्थाका लागि एकै प्रकृतिको आधार निर्माण गर्न सकिदैन ।

अन्तरिम संविधान, २०६३ ले विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासँग जोडिएको प्रकाशन, प्रशारण तथा छापाखानासम्बन्धी हकलाईसमेत मौलिक हककारूपमा व्यवस्था गरेको छ । अन्तरिम संविधान, २०६३ ले २०४७ को संविधान भन्दाअघि बढेर धारा १५ मा प्रकाशन, प्रशारण तथा छापाखानासम्बन्धी हकको व्यवस्था गरी प्रशारण व्यवस्थालाईसमेत मौलिक हकअर्न्तगत पारेको छ । विद्युतीय प्रकाशन, प्रशारण तथा छापालगायतका अन्य

जुनसुकै माध्यमबाट कुनै पाठ्य, श्रव्यदृष्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रशारण गर्न वा छाप्न पूर्ण प्रतिबन्ध लगाउने छैन' भनी प्रकाशन तथा प्रशारण अधिकारलाई प्रत्याभूत गरेको छ । तर, यो हक पनि निरपेक्षरूपमा रहेको भने छैन । विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाभै यसमा पनि देशको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता वा विभिन्न जातजाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने राज्यद्रोह, गालीबेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराधलाई दुरूत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकता प्रतिकूल हुने कार्यमा मुनासिव प्रतिबन्ध लगाउने कानून बनाउनसक्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी 'कुनै श्रव्य, श्रव्यदृष्य वा विद्युतीय उपकरणकामाध्यमबाट कुनै सामग्री प्रकाशन, प्रशारण गरेवापत त्यस्तो गर्ने रेडियो, टेलिभिजन, अनलाईन वा अन्य कुनै डिजिटल वा विद्युतीय छापा वा अन्य सञ्चारमाध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गरिने छैन' भनी धारा १५(२) ले व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी कुनै समाचार, लेख, सम्पादकीय, रचना वा अन्य पाठ्यसामग्री मुद्रण वा प्रकाशन गरेवापत कुनै समाचारपत्र, पत्रिका वा छापाखाना बन्द, जफत वा दर्ता खारेजी नगरिने व्यवस्था धारा १५(३) ले गरेको छ । यस अलावा कानूनवमोजिम वाहेक कुनै छापा, विद्युतीय प्रशारण तथा टेलिफोनलगायतका सञ्चार साधनलाई अवरुद्ध नगरिने प्रत्याभूति समेत संविधानले दिएको छ ।

यसवाहेक सूचनाको हककोरूपमा गरिएको मौलिक हकको व्यवस्था विचार, अभिव्यक्ति तथा प्रेस स्वतन्त्रतासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने

अर्को संवैधानिक प्रावधान हो । धारा २७ को 'प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनैपनि विषयको सूचना माग्ने वा पाउने हक हुने छ' भन्ने व्यवस्थाले नेपाली नागरिकलाई मात्र सूचना माग्ने वा पाउने हक देखिन्छ, यसले नागरिक पहिचान नभएका विदेशीको हकमा पनि सूचना माग्ने वा पाउने कुराको प्रत्याभूति गर्दैन, यिनलाई बाहेक गर्छ । यो व्यवस्था कसले सूचना पाउने भन्ने सन्दर्भमा त्यति स्पष्ट छैन । नागरिकसँग सम्बन्धित व्यवस्थाले प्राकृतिक व्यक्तिलाई मात्र समेटेछ वा कानुनी व्यक्ति पनि यस अन्तर्गत पर्छ भन्ने कुरा स्पष्ट छैन । विदेशीको हकमा सूचनामा पहुँच नहुने व्यवस्थालाई सकारात्मक रूपमा नै हेरिनुपर्छ किनकि यसले राष्ट्रको सम्प्रभूताप्रति सम्मान जनाएको छ । सूचना सबै नेपालीका लागि पहुँचयोग्य हुनुपर्छ भने कानुनी व्यक्तिको हकमा सूचनाको प्रकृति र सन्दर्भ हेरेर निर्णय हुनुपर्छ । अर्कोपक्ष यो हक व्यक्तिगत विषयहरूमा नभई 'सार्वजनिक सरोकार'का विषयमा मात्र लागु हुने देखिन्छ वा कुनै न कुनै रूपमा माग गरेको सूचनामा आफ्नो सरोकार देखिन आवश्यक छ । सार्वजनिक सरोकारका विषयको आडमा सूचना उपलब्ध गराउनुपर्ने अधिकारीका लागि सूचना नदिने सहज वहाना बन्नसक्ने खतरा पनि रहेको छ ।

प्रत्यक्ष परोक्षरूपमा विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र सूचनाको सम्प्रेषण गर्ने कुरासँगै जोडिएको छ । धारा २८ ले 'कुनैपनि व्यक्तिको जीउ, आवास, सम्पत्ति, लिखत तथाङ्क, पत्राचार, चरित्रसम्बन्धी कुराहरूको गोपनीयता कानुनद्वारा तोकिएको अवस्थामा बाहेक अनतिक्रम्य हुने छ' भन्ने व्यवस्था गरेको

नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २७ को सूचनाको हक मुख्यतः राज्य वा त्यस्तै सार्वजनिक निकायसँग सूचना माग्ने प्रश्नसँग जोडिएको छ भने धारा २८ को गोपनीयताको हकसम्बन्धी व्यवस्था मुख्यतः व्यक्तिगत सरोकारका विषयसँग जोडिएको छ । त्यसैले सूचनाको हकअन्तर्गत मागिएको सूचनाको गोपनीयता र व्यक्तिगत सम्बन्धलाई आधार बनाएर सूचना प्राप्त नहुने खतरातर्फ सचेत हुन आवश्यक छ । विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासँगै जोडिएको अर्को संवैधानिक प्रवन्ध विधायिकी विशेषाधिकारको हो । यसले धारा ५६ अन्तर्गत व्यवस्थापिका-संसदको बैठकको पूर्ण वाकस्वतन्त्रताको प्रत्याभूति गरेको छ । यसै अधिकारको प्रयोग गर्दै बैठकमा कुनै लिखत, प्रतिवेदन मत वा कारवाही प्रकाशित गरेको विषयलाई लिएर कुनैपनि व्यक्तिविरुद्ध अदालतमा कारवाही चलाउन पाइदैन । यस विशेषाधिकारअन्तर्गत पनि केही बन्देजहरू लगाइएका छन् । असल नियतबाट गरिएका काम कारवाहीउपर शङ्का उठाउने र कुनै सदस्यले बोलेको कुरामा जानाजान भ्रम पैदागर्ने वा गलत अर्थ लगाई कुनै प्रकाशन वा प्रसारण गर्न नहुने व्यवस्थासमेत गरेको छ । धारा ५६(६) र (७) ले उपरोक्त विशेषाधिकारको हनन भए/नभएको टुङ्गो लगाई तीन महिनासम्म कैद वा दश हजार सम्म जरिवाना गर्ने संसदीय विशेषाधिकारको सदूपयोग हुन सकेमात्र यो विशिष्ट अधिकारको औचित्य स्थापित हुनसक्छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा गरिएका उपरोक्त विचार अभिव्यक्ति तथा प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धी व्यवस्थाले यस अवधारणामा धेरै सकारात्मक योगदान दिएको

छ। तर, सबै प्रावधानहरू नेपालले अनुमोदन गरिसकेका अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धका मापदण्डबमोजिम नदेखिनुले तिनीहरूसँग सामञ्जस्य गर्न आवश्यक छ। साथै उक्त प्रावधानमाथि प्रतिबन्ध लगाउनसक्ने आधारहरूलाई बढि पारदर्शी, स्पष्ट र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुकूल बनाउन जरूरी छ ताकि अभिव्यक्ति तथा सूचनाप्रवाह गर्नेविषयमा अवरोध उत्पन्न नहोस्। बढ्दो प्रविधिको विकाससँगै सबै किसिमका अभिव्यक्ति माध्यमहरूलाई मान्यता दिइ

तिनको सबैधानिक संरक्षण गर्न आवश्यक छ।

हाल मुलुक सङ्क्रमणकालिन अवस्थाबाट गुज्रिरहेको छ। त्यसैले हालका सबै सबैधानिक प्रावधानहरू पनि सङ्क्रमणकालिन प्रकृतिका हुन्। विचार, अभिव्यक्ति तथा प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धी सबैधानिक व्यवस्था र तिनमा रहेका सीमाहरूलाईसमेत पुनर्विचार गरी नयाँ बन्ने संविधानमा सुनिश्चित गर्ने सबैको प्रतिबद्धता आजको आवश्यकता हो।

नेपालमा दलित र सीमान्तकृत पत्रकारहरूको अवस्था

अहिलेको सञ्चारजगत दिनानुदिन फड्को मार्नेक्रममा रहेको छ। सञ्चारजगतमा अनुपातका हिसाबले महिला, आदिवासीहरूको भूमिका उल्लेख्य भएपनि दलित समुदायका पत्रकारहरूको अवस्था दयनीय रहेको छ। मुलुकमा विद्यमान जातिय भेदभावलाई पूर्णरूपमा निर्मुल गर्नका लागि दलित समुदायका व्यावसायिक पत्रकारहरूको दक्षता अभिवृद्धिसगै यसक्षेत्रमा गहन अध्ययन, अनुसन्धान र कलम चलाउँदै आएका व्यक्तिहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने आवश्यकता टङ्कारो देखिन्छ। दलित मुद्दामा अभू बढि सम्बेदनशील बनाउन र पिछ्छडिएको दलित समुदायमाथि हुने जातीयविभेदको वास्तविक जडलाई उजागर गर्न दलित समुदायकै पत्रकारहरूले प्रभावकारी भूमिका निवाह गर्नसक्ने ठहर समेत गरिएको छ।

वर्तमानमा नेपाली दलित पत्रकारिताका मुख्य समस्याहरू भनेकै सञ्चारगृहमा उचित स्थान

नपाउनु र पाएपनि आफ्नो क्षमता प्रदर्शन गर्न नसक्नु दुःखद पक्ष हो। वर्तमानको यथार्थ अवस्था भनेको सञ्चारगृहमा उपल्लो जातकै हालीमूहाली भएका कारण दलित समुदायका पत्रकारहरूको रोजगारीलगायतको सुरक्षा हुन सकिरहेको छैन भने अर्कोतिर भएका केही सञ्चारकर्मीहरूले पनि दलित समुदायका हैसियतले पूर्ण सुरक्षाको अनुभूति गर्न सकेका छैनन्। नव प्रवेशी पत्रकार राजेन्द्र ताम्राकार का अनुसार पत्रकारितामा लागेको वर्तमान अवस्थामा अन्य जातिका पत्रकारसरह दक्षता राखेपनि दलितप्रतिको हेपाहा दृष्टिकोणका कारण खुलेर काम गर्न अष्टेरो भएको छ।

‘दलितमुखी पत्रपत्रिकाहरूमा सरलै काम पाउन सकेतापनि अन्य सञ्चारगृहमा भने अवसर पाउन कठिन परेको छ,’ उनले भने- ‘कामका सिलसिलामा राजधानीका विभिन्न सञ्चारगृहका साथै एफएम रेडियोमा पुगियो, तर काम गर्ने अवसर पाउन साह्रै कठिन

भयो।' भर्खरै मात्र दलित पत्रकारहरूको एउटा समूहले गरेको एक सर्वेक्षणमा नेपाल प्रेस काउन्सिलका अनुसार २०६४ फागुनसम्ममा काठमाडौं र मोफसलबाट ७० दैनिक, अर्धसाप्ताहिक ८, साप्ताहिक २८३, पाक्षिक ३२ र मासिक ३८ गरी ४३१ वटा पत्रपत्रिकाहरू नियमित प्रकाशन हुँदै आएका छन् भने ती पत्रपत्रिकामा भ्रण्डै आठ हजारभन्दा बढि पत्रकारहरू कार्यरत रहेका छन् । सो सर्वेक्षणअनुसार दैनिक पत्रिका एवं सञ्चार संस्थामध्ये राष्ट्रिय समाचार समितिमा ५ जना अस्थायी, गोरखापत्रमा ३ जना अस्थायी, कान्तिपुरमा ३, समाचारपत्रमा १, राजधानीमा २, हिमालय टाइम्समा १, द हिमालयन टाइम्समा १, बीबीसीमा २ र मोफसलबाट प्रकाशित विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा १७ जना दलित पत्रकारहरू कार्यरत रहेको पाइएको छ । यसै गरी दलितमुखी साप्ताहिक पत्रपत्रिकामा ५, मासिकमध्ये नेपालीमञ्चमा १०, जनउत्थानमा ८, अतमोलमा २ जना छन् भने दलित गैरसरकारी सङ्घ संस्थाबाट प्रकाशित हुने मुखपत्रहरूमा १६ जना कार्यरत रहेका छन् भने स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गत गठित उपेक्षित उत्पीडित र दलितवर्ग उत्थान विकास समितिद्वारा सञ्चालित रेडियो कार्यक्रम जनचेतनामा ३ र गैरसरकारी संस्था दलित सेवा सङ्घबाट सञ्चालित रेडियो कार्यक्रम दलित जनजागरणमा ५ तथा टेलिभिजन कार्यक्रम कौचुलीमा १ जना कार्यरत रहेको पाइएको छ । यसरी सर्सती हेर्दा दैनिक, साप्ताहिकलगायतका पत्रपत्रिका तथा रेडियो र टेलिभिजनमा गरी ८९ जना कार्यरत रहेको पाइएको छ । जसमध्ये पुरुष ७८ र ११ महिला छन् ।

विभिन्न सञ्चारमाध्यममा कार्यरत दलित महिला पत्रकारहरूले आफ्नो पेशाको पूर्ण सुरक्षाको अनुभूति गर्न पाएका छैनन् भने उनीहरूलाई उचित अवसर पनि दिइएको छैन । दलित महिला पत्रकार मायासिंह नेपाली भन्छिन्— 'दक्षता छ, तर अवसर पाउन गाह्रो छ।' दलित पत्रकार भएको कारण भनेअनुसारको काम पाउन समस्या छ भने पाइ हालेमा पनि अन्य जातिका पत्रकारसरहको पूर्ण सुरक्षाको अनुभूति गर्न कठिन भएको समेत उनको ठम्याइ छ । दलित पत्रकारहरू मूलधारको पत्रकारितामा आफूलाई उभ्याउन नसक्नुको मुख्य कारण भनेको अध्ययन र अनुभवको कमी भएको ठहर गरिएको छ । पहिलो कुरा अध्ययन भएपनि अवसर पाउन कठिन छ भने अर्को कुरा अवसर पाइहाले पनि कामको प्रकृति त्यति सन्तोषजनक छैन । दलित पत्रकारहरूको वृत्ति विकास र सञ्चार क्षेत्रमा समान पहुँच कायम गर्नलाई मुख्यरूपमा सरकारले जिम्मेवारी लिनुपर्छ । सरकारले ठोस कार्यनीति बनाएर सञ्चार गृहलाई पूर्ण कार्यान्वयन गराउन सक्नुपर्छ । अनि मात्र समान पहुँचको स्थिति सिर्जना हुन्छ । वर्तमान अवस्थामा नेपाली पत्रकारीताका मुख्य चुनौती भने कै स्वतन्त्रताको सवाल हो । सञ्चारमाध्यमलाई स्वतन्त्ररूपमा सञ्चालन हुनबाट कसैले पनि रोक्न हुँदैन भन्ने मान्यताका साथ अगाडि बढ्नु अहिलेको टड्कारो आवश्यकता हो । स्वतन्त्र प्रेसलाई सुरक्षित राख्न सरकार नै बढि जिम्मेवार हुनुपर्छ ।

विभिन्न छपा तथा विद्युतीय सञ्चारमाध्यमको मुलप्रवाहमा दलित समुदायको प्रतिनिधित्व नभएसम्म चौथो अड्डा पुर्ण नहुने र आशातित

उपलब्धी समेत हासिल हुन नसक्ने अवस्थालाई मध्यनजर गरी जातीयविभेदको वास्तविकता उजागर गर्न दलित समुदायका पत्रकारले मात्र गहन प्रस्तुती गर्नसक्ने अवस्था रहेको स्पष्ट गर्दै दलित समुदायका पत्रकार हरूलाई आमसञ्चारका माध्यममा प्राथमिकता दिइनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई अगाडि सारिएको छ । दलित समुदायका पत्रकारहरुलाई आमसञ्चारमाध्यमको मुलप्रवाहमा काम गर्न प्रोत्साहित गर्ने, सरकारी सञ्चारमाध्यम तथा निकायमा गरिने मनोनयनमा दलित समुदायका पत्रकारको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गराइनुपर्ने, पत्रकारितासम्बन्धी विभिन्न तालिममा प्राथमिकता दिइनुपर्ने, नेपाल पत्रकार महासङ्घको पार्षद र केन्द्रीय समितिमा प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने आवश्यकता पनि अहिलेको प्रमुख आवश्यकता हो भन्दा अत्युक्ति नहोला । नेपाली पत्रकारितामा दलित पत्रकारहरुको इतिहास केलाउदा वि.स. २००६ देखि काठमाडौँबाट प्रकाशित हुने मातृभूमि साप्ताहिक, समय दैनिक र समिक्षा साप्ताहिकजस्ता पत्रिकामा श्रमजीवी पत्रकार को हैसियतले काम गर्नुभएका दलित समुदायका अग्रज पत्रकार स्वर्गीय टी.आर. विश्वकर्माको योगदान अविस्मरणीय रहेको पाइन्छ । उहाँले जनदूत, प्रेरणा र सञ्जिवनीजस्ता मासिक पत्रिकाको सञ्चालन गरेर आमसञ्चारमाध्यममा पहिलोपटक दलित समुदायको प्रतिनिधित्व गर्नुभएको थियो ।

दलित उत्पीडनसम्बन्धी कतिपय समाचार हरू अपुर्ण र तथ्यहीन हुने भएकोले सत्यतथ्य समाचार सम्प्रेषणका लागि हरेक समाचार संस्थामा दलित समुदायका पत्रकारहरुको अनिवार्य सहभागिता आवश्यक भएको महशुस

गरिएको छ भने अर्कोतिर दलितसम्बन्धी समाचारलाई प्राथमिकता नदिइने अवस्था र समाचार आपर्नि तोडमोड हुने अवस्थालाई न्यूनीकरण गर्नका लागि आमसञ्चार माध्यममा दलित डेस्क नै स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता समेत यसक्षेत्रका दलित पत्रकार हरूले औल्याएका छन् । अर्कोतिर यस्तो स्थितिको निराकरणका लागि दलित मुद्दा उठाउदै आएका विभिन्न सञ्चारमध्यमसूग आवद्ध दलित समुदायको समग्ररूपमा शैक्षिक तथा व्यावसायिक दक्षताको स्थिति कमजोर भएकोले पनि सञ्चारमाध्यममा दलित समुदायका पत्रकारको मनग्ये प्रतिनिधित्व हुन नसकेको हो । यसलाई यसरी पनि हेर्न सकिन्छ— उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०५५ को प्रतिवेदनअनुसार मुलुकमा कामीको संख्या ९ लाख ६३ हजार ६५५ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत २६.८७ छ भने दमाईको संख्या ३ लाख ६७ हजार ९८९ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत २८.९१ रहेको पाइन्छ । प्रतिवेदनमा साकीको संख्या २ लाख ३ हजार ९१९ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत १०.७९ छ । मुसहर को संख्या १ लाख ४१ हजार ९८० रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत ०४.८५ रहेको उल्लेख छ ।

दलित समुदायभित्रकै मल्लाहको संख्या १ लाख १० हजार ४१३ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत १२.७७ रहेको पाइन्छ भने दुसादको ९३ हजार २४३ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत १०.७३ उल्लेख छ । धोवीको संख्या ७६ हजार ५९४ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत २१.५३ रहेको छ भने कुम्हारको संख्या ७२ हजार ८ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत २८.८६ छ । खत्वेको संख्या ६६ हजार ६१२ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत १२.३९ रहेको छ भने वादीको संख्या ७ हजार

८२ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत २१.५२ छ भने गाइनेको संख्या ४ हजार ४८४ रहेकोमा साक्षरता प्रतिशत ३१.३२ उल्लेख छ ।

यसले सञ्चार क्षेत्रमा मात्र नभई अन्य क्षेत्रमा पनि उल्लेख्य प्रतिनिधित्व नभएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यसैले सञ्चारमाध्यममा दलित समुदायका पत्रकारको पहुँच अभिवृद्धिका लागि पत्रकारिता क्षेत्रको छाता संगठन मानिने नेपाल पत्रकार महासंघले उचित पहल गर्नुपर्ने आवश्यकता टङ्कारो छ । महासंघले हरेक सञ्चारमाध्यममा कम्तीमा पनि ३ जना दलित समुदायका पत्रकारको प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ भने सरकारले पनि आफ्ना मातहतका सञ्चारमाध्यममा त्यत्तिकै संख्यामा दलित समुदायका पत्रकारहरूको प्रतिनिधित्वलाई अनिवार्य बनाइनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने महशुस गरिएको छ । दलित पत्रकारहरूको समूहले तयार पारेको सो सर्वेक्षणमा विभिन्न सञ्चारमाध्यममा सम्पादन, स्तम्भकार र प्रकाशक समुहलाई नियाल्दा उपत्यकामा ९३ प्रकाशक समुहमा १३

दलितहरू प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा संलग्न रहेको पाइन्छ भने स्तम्भकार र सम्पादनमा शून्य छन् । उपत्यकाबाहिरका ४१ प्रकाशन संस्थामा ६९३ पत्रकारमध्ये ११ स्तम्भकारमा ६ र सम्पादनमा शून्य उपस्थित छ । पत्रकार महासंघको केन्द्रीय समितिमा एकजना मनोनित, प्रेस काउन्सिल नेपाल, नेपाल वातावरण पत्रकार समुह र सञ्चारिका समुहमा दलित समुदायका पत्रकारको शून्य प्रतिनिधित्व छ । पत्रकारितासम्बन्धी कार्यरत नेपाल प्रेस इन्स्टिच्यूट र मिडिया प्वाइन्ट, मार्टिन चौतारीजस्ता संस्थामा पनि शून्य सहभागिता रहेको छ । दलितसम्बन्धी सङ्घसंस्थाले दातृसंस्थाबाट प्राप्त पत्रकारितासम्बन्धी अनुदानलाई दलित समुदायका पत्रकारको दक्षता अभिवृद्धि गर्नुको सट्टा संस्थाको अन्य कार्यक्रममा लगाउनुलगायतका तमाम कारणले पनि दलित पत्रकारहरूको प्रतिनिधित्व मुलधारको पत्रकारितामा कमजोरी भएको हो, जसले गर्दा दलितका तमाम सवालहरू पनि छायाँमा परेका छन् ।

महिला पत्रकारको अवस्था, चुनौती र सम्भावना

नेपाली पत्रकारिताले शताब्दि बिताइसकेको भएपनि प्रजातन्त्रसँगै विकास भएको नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रमा धेरै महिला पत्रकारहरू उत्साहकासाथ आएका छन् । विगतका दिनहरूलाई हेर्ने हो भने यतिबेला महिला पत्रकारको सङ्ख्या गनेर नसकिने अवस्थामा छ । धेरथोर भएपनि राष्ट्रियस्तरका सञ्चार माध्यममा आफ्नो पहुँच पुऱ्याउन सफल भएका छन् ।

सञ्चारिका समूहद्वारा गरिएको एक अध्ययनले छाप्पामा काम गर्ने महिला पत्रकारहरूको सङ्ख्या ५४ प्रतिशत, विद्युतीय सञ्चार माध्यममा कार्यरतको अवस्था ३७ दशमलव १ प्रतिशत देखाएको छ । दुवै माध्यममा कार्यरत महिला पत्रकारको सङ्ख्या ७ दशमलव ६ प्रतिशत रहेको छ । ७५ प्रतिशत सञ्चारकर्मी महिला निजी सञ्चारमाध्यममा र १६ दशमलव ५ सरकारी सञ्चारमाध्यममा कार्यरत छन् ।

प्रजातन्त्र पुनर्स्थापनापश्चात खुलेका एफएम रेडियोमा महिला पत्रकारहरूको सङ्ख्या हवातै बढेको छ । यस्ता रेडियोमा ६५ प्रतिशत महिला पत्रकारहरूले काम गर्छन् भने टेलिभिजनमा १९ प्रतिशतले काम गर्दै आइरहेका छन् । यो स्थितिले महिलाको सञ्चार माध्यमप्रतिको आकर्षणलाई उच्चस्थानमा देखाउँछ । यसलाई सकारात्मक पक्ष समेत मान्न सकिन्छ ।

बढ्दो छ उत्साह :

सुदूरपश्चिम क्षेत्रमा सक्रिय महिला पत्रकारहरूको सङ्ख्या ४० छ । छ जना महिलाले राष्ट्रियस्तरका सञ्चारमाध्यममा काम गरिरहेका छन् । मनिङ्ग वेल दैनिक, नौलो प्रयास साप्ताहिक र सामना साप्ताहिक यहाँका महिलाले चलाएका पत्रिका हुन् । मध्यपश्चिम क्षेत्रमा छजना महिला राष्ट्रिय सञ्चार माध्यममा र दुइजना विविसी नेपाली सेवामा काम गर्छन् । यहाँका महिलाहरूले पनि आफैले पत्रिका, अनलाइन र फिचर सेवा सुरु गरेका छन् । प्यूठान जिल्लाका दुइवटा एफएम रेडियो र एउटा दैनिक पत्रिकामा गरेर ३२ जना महिला पत्रकारहरू कार्यरत छन् । यीमध्ये सातजना डेक्समा काम गर्छन् । दाङ जिल्लामा नेपाल पत्रकार महासङ्घमा १९ जना महिला पत्रकारहरू आवद्ध भएपनि २५ जना सक्रियताकासाथ पत्रकारिता क्षेत्रमा काम गरिरहेका छन् ।

पश्चिमाञ्चलबाट केन्द्रीय सञ्चारमाध्यममा काम गर्ने महिला पत्रकारहरूको सङ्ख्या १३ छ । तर, नेपाल पत्रकार महासङ्घमा आवद्ध भएकाको सङ्ख्या ५८ छ । यो क्षेत्रमा कास्की

सन्देश र धवलध्वनी साप्ताहिक महिलाले चलाएका पत्रिका हुन् । यो क्षेत्रमा १० जना महिला पत्रकारले पत्रकारिता पेशालाइ नै बाँच्ने आधार बनाएका छन् । मध्यमाञ्चलमा भने महिला पत्रकारको सङ्ख्या बढ्दो छ । यो क्षेत्रमा कूल दुइहजार ६८० पत्रकारमध्ये पत्रकार महिलालेको सङ्ख्या २४३ छ । यो क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी अर्थात् ४५ प्रतिशत महिला पत्रकार काठमाडौँका सञ्चारगृहमा काम गर्छन् । अग्रज महिला पत्रकार बबिता बस्नेतको सम्पादनमा निस्कने घटना र विचार जस्तै यहाँ थुप्रै महिलाले पत्रिकाको सम्पादन र प्रकाशन गर्दै आएका छन् ।

पूर्वाञ्चलमा धेरै महिला पत्रकार अगाडि छन् । विजयपुर, दिव्यरोशनी साप्ताहिक, वुमेन्स एरा मासिक, द धनकुटा हेराल्ड साप्ताहिक, हाम्रो विचार साप्ताहिक, शान्ति नेपाल साप्ताहिक, फेवा साप्ताहिक, स्वतन्त्र जनआवाज साप्ताहिक, बरूण साप्ताहिक र माङ्गसेबुङ्ग पाक्षिक महिलाबाट प्रकाशित हुँदै आएका पत्रिका हुन् । यहाँका १३ जना महिलाले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सञ्चारमाध्यम आफ्नो स्थान भेटाएका छन् ।

क्रियाशील महिला पत्रकार समूहले गरेको प्रारम्भिक अध्ययनअनुसार राजधानीमा ७१ जना, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा २३ जना, मध्यपश्चिम क्षेत्रमा १७ जना, सुदूरपश्चिम क्षेत्रमा सात जना र पूर्वाञ्चल क्षेत्रमा २३ जना महिला पत्रकार क्रियाशील छन् । तर, यति भन्दाैमा सन्तोष गरिहाल्नुपर्ने अवस्था भने छैन । सुरुमा निकै उत्साह र जोश लिएर प्रवेश गर्ने महिलाहरूले आफ्नो पेशालाई निरन्तरता दिन भने सकिरहेका छैनन् ।

सबैले काम गर्दैनन् :

नेपाल पत्रकार महासङ्घमा आवद्ध कूल सातहजार २१० पत्रकारमध्ये ५४३ जना महिला छन् । तर, यी सबैले भने काम गर्दैनन् । कतिपय क्रियाशील पत्रकारले महासङ्घको सदस्यता नै पाएका छैनन् । क्रियाशील महिला पत्रकार समूहका अध्यक्ष सङ्गिता लामा मुलुकभर पत्रकारिता क्षेत्रमा काम गर्ने महिला पत्रकारको सङ्ख्या करिब २०० रहेको बताउँनुहुन्छ ।

पूर्वाञ्चलको स्थानीय पत्रकारितामा विगतमा कार्यरत १५ जना महिला हाल पत्रकारिता क्षेत्रबाट बाहिरिएका छन् । यसमा भापादेखि सप्तरीसम्मका पर्छन् । कामको सुरक्षा नहुँदा र उचित पारिश्रमिक नपाउँदा अन्य जागिरको खोजी गर्न यी पत्रकार कामबाट बाहिरिएको धरानकी पत्रकार मनिता चाम्लिङले बताउनुभयो ।

सन् २००५ सम्ममा क्षेत्रीय सञ्चार स्रोत केन्द्र विराटनगरबाट पत्रकारिताको तालिम लिने महिलाको सङ्ख्या ३६४ छ । तर यी सबैले काम भने गर्दैनन् । तालिम र अवसर पाएका कतिपय महिला पत्रकार पत्रकारितामा छैनन् भने कतिपयले यस्तो अवसर नै पाएका छैनन् ।

क्रियाशील महिला पत्रकार समूहमा आवद्ध करिब डेढसय महिला पत्रकारमध्ये एकजना मात्र अर्थात कास्कीकी कल्पना विश्वकर्माले दलित समुदायबाट पत्रकार महिलाको प्रतिनिधित्व गरेकी छन् । धेरै दलित महिला यो पेशामा लागेको भएपनि पहुँचको अभावमा मोफसलमै सीमित हुनुपरेको देखिन्छ ।

दाङकी मायासिं नेपाली वादी समुदायबाट आएकी महिला पत्रकार हुन् । उनी अहिले जागरण मिडिया सेन्टरको कटुवाल नामक रेडियो कार्यक्रममा आवद्ध छन् । दलित भएकै कारण थुप्रैले आफुलाई हेप्ने गरेको अनुभव मायासंग छ । 'यस्ती दलितले चलाएको कार्यक्रम पनि के सुन्ने ? यस्ले कस्तो पो कार्यक्रम चलाउले र भन्थे । बाटोमा हिँड्दा पनि जिस्काउथे' – मायाले दाङको एफएम रेडियोमा काम गर्दाका दिन सम्झिइन् । मायाजस्ता थुप्रै दलित पत्रकारहरूमध्ये समाजमा उचित सम्मान नपाउनु बेग्लै समस्या रहेको छ ।

चुनौतिहरू :

जतिजति महिला पत्रकारको सङ्ख्या बढिरहेको छ, तीनका समस्या पनि चुलिदै गएको देखिन्छ । दाङकी शारदा शर्माले महिला पत्रकारहरूले पेशाको सुरक्षा नहुनु र पारिश्रमिक नपाउनु मुख्य समस्या रहेको बताउनुभयो । सञ्चारिका समूह नेपालले ५४ जिल्लाका २२४ जना सञ्चारकर्मी महिलामाथि गरेको एक अध्ययन प्रतिवेदनले २ दशमलव ७ प्रतिशत सञ्चारकर्मी महिलाले विना पारिश्रमिक आफ्नो श्रम लगाइरहेका छन् भने धेरैजसोले नियुक्तिपत्र विना नै काम गरिरहेका छन् । अखबार सञ्चालन गर्दा पुरुषको दाँजोमा विज्ञापन, बजार, सामाजिक सुरक्षा र सहयोगको परीक्षा प्रत्यक्ष भेदभाव भने भोग्न बाध्य छन् । विशेषगरी महिला पत्रकारहरू दामभन्दा नामका लागि आफ्नो श्रम बेच्न बाध्य छन् । यिनीहरूका मुख्य चुनौतीलाई यसरी हेर्न सकिन्छ,

- अत्यधिक समय खर्च गरेर पनि थोरै पारिश्रमिक पाउनु ।

- समाचार सङ्कलनमा जान पुरूषसह स्वतन्त्रता नपाउनु । किनकी पुरूषसह खटेर काम गर्न खोज्दा समाजले राम्रो नजरले हेर्दैन ।
- समाचार रिपोर्टिङमा महिलालाई मूलधारका (राजनीति, वैदेशिक, खेलकुदलगायत) विषयभन्दा पनि सानातिना (महिला, बालबालिका, मनोरञ्जनलगायतका) विषयका बिट दिनु ।
- पत्रकार महिलाहरूलाई आफ्नै परिवार, अभिभावक, समाज, सञ्चारमाध्यम अनि राज्यबाट आवश्यक सहयोग नपाउनु ।
- नियुक्तिपत्र बिना नै काम गर्न बाध्य हुनु
- अवसरको कमी ।
- पेशागत सुरक्षाको अभाव ।
- श्रमजीवी पत्रकार ऐन कार्यान्वयन नहुनु ।
- आर्थिक र सामाजिक सुरक्षाको अभाव ।
- दोहोरो भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने सामाजिक संरचना ।
- निर्णायक तहमा महिलाको उपस्थिति कम हुनु ।

अवसर र सम्भावना :

- दबाएका र दबिएका महिलाका साभ्ना सवालहरूलाई उजागर गर्ने ठूलो अवसर ।
- पत्रकारिताका माध्यमबाट सिर्जनशीलता, बृद्धिविकास, क्षमता अभिवृद्धि गर्न मौका पाइनु ।
- रोजगारी प्राप्त हुने ।
- व्यक्ति विकास गर्न पाउने ।
- समाजमा छुट्टै पहिचान बनाउन सकिने ।
- राज्यका हरेक संरचनामा सशक्त आवाज उठाउन सकिने ।
- यो क्षेत्रमा राम्रो प्रस्तुती दिन सक्थो भने अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत राम्रो रोजगारी पाउन सकिने ठूलो सम्भावना

सङ्ख्यात्मक तथा गुणात्मक बृद्धिका लागि चालिनुपर्ने कदम :

नयाँ जोश र जाँगर लिएर पत्रकारिता गर्न चाहने महिलालाई केन्द्रीय तहका सम्पादक, प्रकाशक तथा सञ्चारमाध्यमका नीति निर्माण तहका व्यक्तिहरूको सहयोग आवश्यक छ । सिङ्गो राज्य नै सिङ्गो प्रेस स्वतन्त्रताको रक्षाका लागि प्रतिबद्ध हुनैपर्छ । अनि, धेरै महिलाहरूले आफ्नो शिक्षालाई ख्याल गरेको पाइदैन । स्वयम् महिलाहरूले शैक्षिक पृष्ठभूमि बलियो बनाउन अत्यन्त जरूरी छ । श्रमजीवी पत्रकार ऐन कार्यान्वयनमा ल्याउन सकेमात्र पनि पेशाबाट पलायन हुने क्रम रोकिन सक्छ । यी कुरालाई बुँदागत रूपमा हेरौं,

१. राती काम गर्ने पत्रकार महिलाको सुरक्षालाई विशेष ध्यान दिनुपर्छ ।
२. नीजि, सरकारी सार्वजनिक सञ्चार माध्यममा काम गर्ने वातावरण महिलामैत्री हुनुपर्छ ।
३. महिलाको दक्षता बृद्धिका लागि समय-समयमा आवश्यक तालिमहरू सञ्चालन गरिनुपर्छ ।
४. नियुक्ति पत्र नदिई मौखिक सम्झौताका भरमा काममा लगाउने संस्कार छोड्नुपर्छ ।
५. महिला स्वयमले पनि आफ्नो शिक्षा, अनुभव, ज्ञानलाई फराकिलो बनाउनैपर्छ । अरूले देलान भन्दा पनि प्रतिस्पर्धामा आउनलायक बन्ने प्रयत्न गर्नुपर्छ ।
६. श्रमजीवी पत्रकार ऐन तुरुन्त कार्यान्वयन गरिनुपर्छ ।
७. सञ्चारगृहले सञ्चारकर्मी नियुक्ति गर्दा महिलालाई प्राथमिकतामा पार्न बिर्सन हुँदैन ।
८. सञ्चारगृहले महिला भएकै कारण महिला र पुरूष पत्रकारमा भेदभाव गर्नुहुँदैन ।

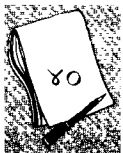
निष्कर्ष तथा सुभावहरू

लामो समयको तरल र अस्थिर राजनीतिका कारण नेपाली सञ्चारक्षेत्रले पूर्ण स्वतन्त्रताको अनुभूति कहिल्यै गर्न पाएन । जनतालाई सुसूचित गर्ने अभिभारा निभाउनेक्रममा सबैभन्दा धेरै मार सञ्चारक्षेत्रले भोग्नु परिरहेको छ । लोकतन्त्रको स्थापनापछि पनि कुटपीट, धम्की, अपरहण, हत्या, यातना, लुटपाट, जवर्जस्ती दवाव, अवरोधलगायतका घटनाहरू कायम नै रहेको छ । विभिन्न दल, पेसा, व्यवसाय र नागरिक समाजले आयोजना गर्ने आन्दोलन तथा सभा सम्मेलनको समाचार सङ्कलन र प्रसारणका कारण कैयौँ पत्रकारहरू अङ्गभङ्ग भएका मात्र नभई डेढदर्जनको सङ्ख्यामा मृत्युको शिकार बन्नेका छन् र अनेकौँ मानसिक तथा शारीरिक यातना भोग्नुपरेका घटनाको सङ्ख्या कहाली लाग्दो रहेको छ । पत्रकारमाथि हमला गर्नुको मुख्यकारण आफुले गरेको अपराध बाहीर नजाओस् वा आफुनै पक्षमामात्र समाचार सम्प्रेषण होस् भन्ने चाहना देखिन्छ । तर, यी दुवै कुरा पत्रकारिताको न्यूनतम मर्यादाभन्दा बाहिरका विषय हुन् । एउटा व्यावसायिक पत्रकारहरूले जस्तोसुकै कठिन परिस्थितिमा पेशागत मर्यादाभन्दा बाहीर गएर पीत पत्रकारिता गर्नु कदापि हर्दैन । यसकिसिमका एकाध घटनाबाहेक नेपाली पत्रकारिता समग्रमा व्यावसायिक आचरण र पत्रकारिताको धर्मभन्दा बाहीर छ भन्न मिल्दैन ।

अर्कोतर्फ सीमान्तकृत वर्गका पत्रकारहरूको क्षमता विकास गरी मूलधारको पत्रकारितामा ल्याउनकालागि राज्यले अहिलेसम्म केही कदम चाल्न सकेको छैन । राज्यका हरेक निकायमा

३३ प्रतिशत महिला प्रतिनिधित्व रहने संवैधानिक व्यवस्था भएपनि राज्यबाट गठन हुने सञ्चारक्षेत्रका आयोगहरूमा त्यो स्थिति पालना भएको पाइन्छ । क्रियाशील महिला पत्रकारको सङ्ख्या करिब २०० रहेपनि ठूला सञ्चारगृहमा सम्पादक र व्यवस्थापनको मुख्य स्थानमा महिलाहरूको सङ्ख्या ज्यादै नगन्य रहेको पाइन्छ । कूल सातहजार २१० पत्रकारहरूमध्ये महिला पत्रकारहरूको यो सङ्ख्या सन्तोषजनक छैन । सञ्चारसंस्थाहरूले महिलाहरूलाई विशेष कार्यक्रम लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ । सञ्चारसंस्थाहरूले महिलाहरूलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी अवसरहरू प्रदान गर्न जरूरी छ र महिला पत्रकारविरुद्ध हुने मानसिक यातना न्यूनिकरणका लागि सचेतना प्रदान र दोषीहरूमा दण्डसजायको व्यवस्था गर्नुपर्छ । नेपाली समाजमा अपहेलित दलित समुदायबाट पत्रकारिताका क्षेत्रमा बढ्दो आकर्षण रहेको छ । तर मूलधारको पत्रकारितामा स्थापित हुन अझै निकै सङ्घर्ष गर्नुपर्ने देखिन्छ । हालसम्म विभिन्न सञ्चारगृहको तथ्याङ्कअनुसार ८९ दलित पत्रकारहरू क्रियाशील रहेका छन् । तर सञ्चारगृहको माथिल्लो निकायमा र सम्पादकतहमा काम गर्ने सङ्ख्या अत्यन्त न्यून रहेको पाइन्छ । अतः राज्यले दलितलागायत सीमान्तकृत वर्गका पत्रकारहरूका लागि क्षमता विकास तथा आरक्षणको व्यवस्था गर्न जरूरी छ भने दलित भएको कारणले क्षमता हुँदाहुँदैपनि सञ्चारगृहमा भेदभाव भएमा र समाजमा अपहेलना भएमा दोषीमाथि हर्दैसम्मको कारवाही र दण्डजरीवाना हुन जरूरी छ ।

यसरी अनेकौँ उतारचढाव भेँट्दै वर्तमानको अवस्थामा आइपुग्दा मुलुकले नयाँ राजनैतिक गन्तव्य तय गरेको छ । तथापि नेपाली सञ्चार

क्षेत्रमा केही आशा र निराशा दुबै छाएको पाइन्छ । नयाँ नेपालमा कार्यक्षेत्रका सञ्चार कर्मीहरू आफू र आफ्ना साथीमाथि भएको दुर्व्यवहार एवं ज्यादतीको न्याय पाइएला तथा दोषीलाई दण्डसजायको व्यवस्था भई दण्डहीनताको अन्त्य हुने र सञ्चारगृहहरूले क्षतिपूर्ति तथा राहत पाइने कुरामा केही आशावादी भएपनि भरपर्दो संयन्त्र देखिएको छैन ।

मुलुक संविधानसभाको निर्वाचन सफलतापूर्वक सम्पन्न भई लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको संस्थागत विकासतर्फ अग्रसर बनिरहेको परिप्रेक्ष्यमा सञ्चारक्षेत्रका चुनौतिहरूलाई कसरी सम्बोधन हुने हो त्यो भने हेर्न बाँकी नै छ । नयाँ संविधानले सूचनाका हक र प्रेसस्वतन्त्रताको पूर्ण प्रत्याभूति गर्नका लागि स्पष्ट संवैधानिक व्यवस्था हुन नितान्त जरूरी छ । संविधानले प्रदान गर्ने अधिकारका आधारमा राज्यले अन्य ऐन, कानून र निर्देशिका तय गर्ने भएकाले मूल कानूनमा प्रेसस्वतन्त्रताको पूर्ण प्रत्याभूत भएको हुनुपर्ने र प्रेसस्वतन्त्रता उल्लङ्घन गर्नेमाथि कडा कानुनी कारवाही र दण्डसजायको व्यवस्था गर्नसक्ने संवैधानिक प्रावधान हुन जरूरी छ । अन्यथा नेपाली सञ्चारक्षेत्रले सदा सडकुचित हुनुपर्ने र जनता पनि सुसूचित हुन पाउने अधिकारबाट सदाकालागि बञ्चित हुनेछन् । राज्यको चौथो अङ्गकारूपमा स्थापित नेपाली सञ्चारक्षेत्रले गत जनआन्दोलन र त्यसपछिका सङ्क्रमणकालीन दिनहरूमा प्रभावकारी र शसक्त भूमिका खेलेको कुरालाई कदापि विर्सनुहुन्न । अतः जनआन्दोलनको बलबाट प्राप्त उपलब्धिस्वरूप सम्पन्न भएको

संविधानसभाले प्रेसस्वतन्त्रताका पक्षमा र आमसञ्चारकर्मीको भावनाको कदर गर्ने दिशामा प्रभावकारी भूमिका खेल्ने अपेक्षा सबै क्षेत्रबाट गरिएको छ । अतः नयाँ नेपाल निर्माणकासन्दर्भमा सञ्चारक्षेत्रको विकासका लागि यहाँ केही सुभावाहरू प्रस्तुत गर्दै ती सुभावाहरू यथासक्य चाँडो कार्यान्वयन गर्नका लागि राज्य र सम्बन्धित निकायसंग जोडदार माग गर्दछौं ।

- संविधानसभाबाट निर्माण हुने मूल कानूनको प्रस्तावनामा सूचनाको हक र मौलिकहकको अधिकारलाई अपरिवर्तनीय धाराकोरूपमा राखिनुपर्ने ।
- संविधानमा प्रेसस्वतन्त्रताको पूर्ण प्रत्याभूत गरिने र प्रेसस्वतन्त्रता उल्लङ्घन गर्नेमाथि कडा दण्डसजायको व्यवस्था गर्नसक्ने कानुनी बाटो स्पष्ट गर्नुपर्ने ।
- सञ्चारक्षेत्रमा क्रियाशील पत्रकारहरूको हकहित संरक्षणका लागि र सञ्चार क्षेत्रको व्यवस्थित विकासका लागि सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन- २०६४, श्रमजीवी पत्रकार ऐन- २०६४ र उच्चस्तरीय सञ्चार आयोगले दिएको सुभावाहरूको तुरुन्त कार्यान्वयन हुनुपर्ने ।
- सम्पूर्ण राजनैतिक दलले आफ्नो घोषणापत्रमार्फत प्रतिवद्धता व्यक्त गरेका प्रेसस्वतन्त्रतासम्बन्धी अवधारणा पूर्णरूपमा कार्यान्वयन हुनुपर्ने ।
- द्वन्द्वकालमा मारिएका पत्रकारहरूका आश्रित परिवारहरूलाई जीवनयापनको

पूर्ण ग्यारेन्टी तथा अङ्गभङ्ग भएकाहरूलाई उपचार र उचित राहत तथा विस्थापितहरूलाई पुनः कार्यक्षेत्रमा फर्कने उचित वातावरण सिर्जना गर्नकालागि राज्यले ठोस कदम चाल्नुपर्ने ।

- प्रेस स्वतन्त्रता उल्लङ्घनका घटनाहरूको सत्यतथ्य पत्ता लगाई दोषीमाथि कडा कारवाही तथा दण्डसजायको व्यवस्था गर्नकालागि उच्चस्तरीय छानबिन आयोग गठन गरी आयोगले दिएको प्रतिवेदनको आधारमा आवश्यक कार्यान्वयन गरिनुपर्ने ।
- दलित र महिलालगायत सीमान्तकृत वर्गका पत्रकारहरूको क्षमता विकास र हरेक निकायमा समान पहुँच सिर्जना गर्न तत्काललाई आरक्षणको नीति अवलम्बन गर्ने, क्षमता हुँदाहुँदै अवसरहरूमा बञ्चित गर्ने र व्यवहारमा भेदभाव गरेको प्रमाणित भएमा मानवअधिकारको चरम उल्लङ्घन-सरह ठहरिने कानुनी प्रावधान तय गरिनुपर्ने ।
- सूचनाको संवैधानिक हकलाई व्यवहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि स्वतन्त्र र शक्ति सम्पन्न सूचना आयोगको गठन हुनुपर्ने ।
- आमसञ्चार र प्रेसको क्षेत्रमा राज्यद्वारा गठन गरिने सञ्चारसम्बन्धी निकायमा संविधानमा उल्लेखित

प्रावधानअनुसार ३३ प्रतिशत महिला र अन्य सीमान्तकृत वर्गहरूको समान र समावेसी प्रतिनिधित्व अनिवार्य हुनुपर्ने ।

- सूचनादाताको अधिकार संरक्षणका निमित्त शङ्खघोषक कानुन बनाई तुरुन्त कार्यान्वयन हुनुपर्ने ।
- सरकारी, निजी तथा गैरसरकारीक्षेत्रको सूचना सहजरूपमा प्राप्त गर्नका लागि सूचनाको हककाबारेमा ती निकायहरूको ऐनमा स्पष्ट उल्लेख गर्न राज्यले पहल गर्नुपर्ने ।
- मोफसलका पत्रकारहरू तथा सञ्चार क्षेत्रको विकासका लागि विशेष कार्यक्रमहरू लागु गरिनुपर्ने ।
- पत्रकारहरूका लागि यातायात भाडा तथा सञ्चार उपकरणमा छुट हुने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- सञ्चारगृहका लागि अत्यावश्यक सामग्रीहरूमा भन्सार छुट हुनुपर्ने ।
- आमसञ्चार विषय विद्यालयतहका पाठ्यक्रममा अनिवार्य राखिनुपर्ने र उच्चशिक्षामा पत्रकारिता अध्ययनका लागि विश्वविद्यालय क्षेत्र विस्तार गर्नुपर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानुन र प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धी राष्ट्रसङ्घीय कानुन तथा सन्धिहरूको पूर्ण पालना गरिनुपर्ने ।

सन्दर्भ स्रोतहरू

प्रमुख स्रोतहरू:

विभिन्न जिल्लाहरूमा गरिएको अध्ययन/अनुसन्धान, स्थलगत अध्ययन, अनुसन्धान, स्थानीय पत्रकार, सञ्चारगृह, राजनीतिक दल र नागरिक समाजसंगको व्यक्तिगत तथा सामूहिक छलफल, अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त जानकारी तथा सूचनाहरू ।

सहायक स्रोतहरू:

लोकतन्त्रको एकवर्षमा प्रेस स्वतन्त्रता, नेपाल पत्रकार महासङ्घ, २०६४ ।

उच्चस्तरीय सञ्चार आयोगको प्रतिवेदन, २०६३

मधेस आन्दोलनमा प्रेस, नेपाल पत्रकार महासङ्घ, २०६४

कार्यक्षेत्रमा पत्रकारहरूको भोगाइ, विकास पत्रकार मञ्च, २०६४

प्रेस स्वतन्त्रताका एक वर्ष, नेपाल पत्रकार महासङ्घ, २०६३

नेपाल प्रतिवेदन, फ्रिडम फोरम, २०६३

कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक

द काठमाडौं पोष्ट राष्ट्रिय दैनिक

नेपाल समाचारपत्र राष्ट्रिय दैनिक

गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिक

द हिमालयन टाइम्स राष्ट्रिय दैनिक

नयाँ पत्रिका राष्ट्रिय दैनिक

फ्रिडम फोरमद्वारा प्रकाशित प्रकाशन तथा बुलेटीनहरू

जागरण मिडिया सेन्टरको बुलेटीनहरू

सञ्चारिका समूहद्वारा प्रकाशित सामाग्रीहरू

राजनैतिक दलहरूका घोषणा-पत्रहरू

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

नेपालमा प्रचलनमा रहेका सञ्चार क्षेत्रका ऐन, कानूनहरू

क्रियाशील महिला पत्रकार समूहको मुखपत्रहरू तथा वेभसाइट ।

नेपाली प्रेसका सन्दर्भमा लेखिएका अन्य लेखरचना तथा प्रकाशन सामाग्रीहरू

सञ्चारसंग सम्बन्धित वेभसाइटहरू

